

ЛЬВІВ - ЖОВТЕНЬ 1936 - Ч. 10

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1936 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чвертьрічна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА 12 II пов.

Почт. скр. ч. 43.

СИЛА НАРОДУ — В СИЛІ ЙОГО КУЛЬТУРИ!
ВСІ НАВЧАЙМОСЯ СВОЄЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ!

Передплачуйте на 1936-й рік оці видання:

„РІДНА МОВА“

науково-популярний місячник, присвячений вивченню нашої літературної мови. Плата тільки наперед: річно 6 зл., півр. 3 зл., чвертьрічно 1.60 зл., окреме число 50 гр. За границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Конто чекове П. К. О. 27110.

„НАША КУЛЬТУРА“

науково-літературний місячник, присвячений вивченню нашої культури. Плата тільки наперед: річно 12 зл., півр. 6.50 зл., чвертьрічно 3.50 зл., окрема книжка 1.25 зл. За границею 15 зл. або 3 дол. річно. Конто чекове П. К. О. ч. 5880.

Для Чехословаччини, Австрії й Мадярщини передплата крайова.

Журнали видає й редагує проф. д-р Іван Огієнко.

Адреса: Warszawa 4, ul. Stalowa 25. m. 10.

ПЕРЕКОНАЙТЕСЯ, що

„НАЗУСТРІЧ“

це найкращий у нас літературно-мистецький журнал для українських родин.

За два роки існування „Назустріч“ здобув загальне признання.

Найвизначніші українські письменники й мистці містять в „Назустрічі“ свої твори.

Домагайтеся чисел на показ!

Передплата: місячна 0.90 зол.; чвертьрічна 2.70 зол.; піврічна 5.40 зол.; річна 10 зол.

Адреса: „Назустріч“, Львів, Ринок 10.

ЧИТАЙТЕ Й ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

„НЕДІЛЮ“

одинокий, незалежний часопис-журнал для українських родин. „Неділя“ виходить щотижня під неділю з багатим політичним, культурним, літературним і популярно-науковим змістом. Кутики: господарський, жіночий, лікарський, загадковий, шаховий, правничий і т. д.

ЖАДАЙТЕ ОКАЗОВИХ ЧИСЕЛ!

Умовини передплати: Річно 12 зол., піврічно 6 зол., місячно 1 зол. За границею 3 доляри річно.

АДРЕСА (НОВА ЗМІНЕНА): РИНОК 5, тел. 293—83; П. К. О. 412312; ч. картотеки розрах. переказів 23.

УЖЕ ВИЙШОВ 5-ий ЗБІРНИК

„ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ“

Орган Українського Военно-Історичного Т-ва. Містить статті ґен. А. Пузицького, сотн. О. Переяславського, ґен. Ол. Удовиченка, ляйтн. С. Шрамченка, полк. К. Смовського, полк. В. Савченка, Юр. Науменка, ґен. В. Дашкевича-Горбацького, Я. Водяного, Ю. Липи, пполк. А. Марущенка-Богданівського, ґен. М. Галина, П. Зленка і ин.

24 іл. на окр. крейд. картках, 12 схем, 276 стор. вел. вісімки. Ціна 6.50 зол.

Збірники „За Державність“ — це славна історія наша, писана кровю Війська Українського.

Адреса Управи Т-ва і Редакції: Варшава IV, ul. Elsterska 8/8, połk. M. Sadowśkyj.

Оплата pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VIII. Річник

ЧИСЛО 10 ЖОВТЕНЬ 1936

М. З. (В?) В ЧОТИРОКУТНИКУ СМЕРТИ.
Світлина різьби ближче невідомого автора. Оригінал невідомий.

МИКОЛА МАТІЇВ-МЕЛЬНИК

ГОРИТЬ ВОГНЯМИ ВИНОГРАД...

Горить вогнями виноград,
Курличуть в мряках журавлі —
Снується ту́га, мов крізь чад,
У даль шляхами по землі...

Буйних думок нестримний ключ
З вітрами в дику путь жене —
І знов там... каламутний Збруч,
І знов минуле чарівне.

І знов... полки, як мак, рясні
І бють кимвали батарей
І в штурмах крики і пісні
І в муках радісних — трофей!

Жаркі степи й солений піт...
І сонце мліє від шрапнель —
І синь заліза до орбіт
Бє чітко вербель зза гребель.

І сила крила розкида
Понад шоломи сталеві;
Шумлять когорти, як вода,
І грив чоренний буревій.

А в пилі шлях крізь Житомир
На Київ трубами гримить —
І прапорів кипучий вир...
І воля!... Сонце... І блакить.

І все сміється довкруги,
І все Борцям на стрічу йде —
Безтямно в серця береги
Утіха дзвонами гуде...

Високії ті могили...

Написав: *Ярослав Гриневич*, б. хорунжий У. Г. А.

Це не є фільм оснований на несамовитім оповіданні Едгара Аллян Поє — п. з. „Джума у Фльоренції" — а тільки страшна дійсність, яку переживала виснажена боями, окружена зі всіх сторін ворогами Галицька Армія. — Це тиф на Великій Україні в роках 1919—1920. Найлютіший ворог не придумавби більш грізної зброї, гіршої чим ворожа куля, газовий атак, наїзд танку, чи бомбардування важкими гарматами. — Це тиф пятнистий і поворотний...

Буває, розмавляєш з цілком здоровим стрільцем, — а за хвилину довідуєшся, що його відвезли вже до тифозного шпиталю, звідки вже мало хто виходить на світ.

Винниця, жовтень—листопад 1919 р. На мурах міста гротескові плякати з написом: „Бийте воші"! — „Бережіться тифу"! — „Хороніть чистоту!" — а в горі плякату намальований чорною фарбою людський череп з темними ямами на місці очей.

Або ті віденці, що приїхали з урядженим епідемічним шпиталем і розгаборилися у школі на Миколаївськім проспекті. — Саме привожу туди хорого товариша, старшину, повозкою. Візник їде нерадо, стою на степені повозки і пильную візника, щоб їхав, а хорого непритомного, щоби не випав. — Приймає нас урядовець, віденець, що відбирає хорого. Убрання й річи з нього він передає до дезинфекції, де в окремій комнаті при кітлі урядує німка одягнена в грубий ватований одяг. На голові в неї стіжковата шапка-каптур, мов у Арлекіна, що накриває лице, обвязує шию, в шапці отвір на очі. — Це одяг для охорони перед вошами.

У тім шпиталі лежить також хорий Начальний Вожд УГА. ген. Микитка. Стрільцям стає байдуже з ким вони в „союзі" — чи з денікінцями, чи з большевиками. У мозок кожного вгризаєтьсз одна думка: тиф. А довкруги причаєний ворог, який жде моменту повної заглади армії здесяткованої пошестю.

Або в часі походу в чотирокутнику смерти: ті братні могили вздовж усіх шляхів, котрими машерувало галицьке військо. Високі могили, з найвищим військовим відзначенням, березовим хрестом. Польові шпиталі, санітарні поїзди, де лежать хорі галичани, петлюрівці, большевики, денікінці.

Околиці — де цілі села хорують, або вимерли на тиф.

Чую, деякі лікарі волюють службу на фронті, як в епідемічнім шпиталі. Не дивно, треба мати залізні нерви. Скільки наших лікарів померло в шпиталях, коло хорих на тиф! Мерців вивозять вже без домовин, вантажать десятками на вози й складають в ями чорні, глибокі, зверха посипають вапном. Вже навіть дзвони не бють на трівогу. Вже ніхто не плаче, гроза нещастя придавлює всіх своєю величиною.

Україна загибає: на граничних межах ворог готовий до скоку, — в середині держави страшлива зараза: тиф пятнистий і поворотний! Для хорих немає ліків так, як на фронті немає амуніції.

— — — — — — — — —

Сніг прикрив смертним покривалом землю. Колірові німецькі домики в Глікстлі і сусіднім Нойдорфі гостять галицьких стрільців після наполеонського маршу. — Денеде видно ще ватаги денікінців, що в безнадійному свому положенні блукають берегом Дністра.

Кілька днів смертельної тишини й у наш район входить революційна большевицька армія. Наперед

Бердичів, в жовтні 1919 р. Дефіляда ? бриґади перед през. Петрушевичем і нач. кмд. ґен. Тарнавським.

ще непорозуміння, бо большевики беруть нас за денікінців й обстрілюють, а потім, провіривши свою похибку, входять у село, — як подобає на революційну армію — з червоними прапорами, у найріжнородніших строях. Поведінка? Яка може бути поведінка революційної армії? — Розказують анекдоти: хтось показує на старшину відділу революційної армії й питає, яку він може мати освіту. — Шість літ каторги — певно відповідає запитаний красноармієць.

— — — — — — — — —

Українська Галицька Армія в судорогах примусового союзу з большевиками. На засіданнях старшин У. Г. А. відбуваються драматичні сцени. — Дехто пробує передістатись на Бесарабію, де румуни. — Та тут витають його з противного берега Дністра румунські скорострільні.

— — — — — — — — —

Місяць лютий 1920 р. Сніг давно вже покрив братні могили галицьких стрільців і ми не то встигли відпочати, але зачали навіть переорганізовуватися. Мене приділили з XIV. Бриґади в Глікталі до VIII. у Нойдорфі. — Стою на позір перед командантом бриґади й вислухую приказу, що звучить: негайно зголоситися в тифознім шпиталі, обняти там організаційну службу й помагати четареві Березюкові. Випростовуюсь: Приказ! — Праця в шпиталі! Буду близько хорих — тих, що найбільше потребують помочі.

— — — — — — — — —

Наш шпиталь лежить в німецькій кольонії Нойдорф — в напрямі на Одесу — на яких кільканацять кільометрів від Глікталю. — Він поміщений в школі, в одноповерховім, мурованім будинку. На першім поверсі є дві обширні салі поруч мешкання учительки — яка незабаром перепроваджується до приватного дому. — Там склад лавок, шкільного приладдя. — В канцелярії школи пахне лізолем, чи карболем: тут лікарська кімната. На полицях і на столі фляшки, слоїки, лікарські інструменти. — Хорі містяться в двох партерових шкільних салях, в одній находяться хорі на пятнистий тиф, — у другій на тиф поворотний.

Особовий склад перзоналу: чет. Березюк, хор. Гриневич (я), підхор. Карло Флєммер німець, фельчер із сусідньої кольонії Глікталю, реквірований до служби в шпиталі й для більшого авторитету іменований підхорунжим та кількох санітарів (б. денікінців). Інвентар шпиталю складається з кільканацяти ліжок зареквірованих враз з постіллю місцевим німцям, — крім того тутешні німці достарчають для шпиталю щоденно деяку скількість набілу. Вино для хорих привожу з Глікталю.

Білля до зміни майже нема — ліків не дуже багато. Хорі на поворотний тиф лежать переважно на сінниках, — бо ліжок забракло. Наш шпиталь має в околиці дуже добру славу, тому привозять сюди хорих з усіх сторін. — Харч хорих складається з чаю з вином, молока, ті що перейшли кризу дістають їдження обильніше. Вечором привозять до шпиталю знову одного большевицького вояка. На прізвище мабуть Шкурат. Він непритомний, у гарячці, не позваляє нікому до себе наблизитися. В ночі зривається і хоче утікати. Опісля дістає вибуху крови і вмирає. Усі ми втомлені працею коло хорих. — На мене раз враз припадають нічні дижури — а хіба на санітарах, самих малоінтеліґентних кацапах полягати не можна. З ніг лечу...

Особливо жаль мені одного хорого, якого стан дуже важкий. Це гуцул, вістун У. Г. А. Петрійчук. Він після тифозної гарячки цілком зівяв, — температура тіла дуже низька, їсти не може нічого. Кормимо його квасним молоком, яке насилу проковтує. У його ногах казав я покласти фляшки з гарячою водою. Тиждень тревала боротьба молодого життя зі смертю, — і врешті гуцул перемагає недугу. Ніколи, ніякий дарунок так мене не зворушив, — як ця біла булка, яку Петрійчук приніс мені в доказ своєї вдячности за труд коло нього.

Я цеї булки навіть не мав часу зїсти, — бо далі

покотилися події, які визначили мені в тім шпиталі іншу, як до тепер, ролю.

Вже від довшого часу не сплю, дижурую коло хорих. Кілька годин сну проводжу на кватирі, яку займаю спільно з підхор. Білобрамом зі Львова. Тут живе теж мій чура, малий Василько з під Сокаля. — А ось одного дня ледви ходжу, їсти не хочеться, голова дивно пашить...

Підхор. Флеммер провірює мою температуру: є гарячка, доручує мені піти домів і лягти. На другий день санітарі переносять мене на ношах до мого „власного" шпиталю. — Два дні пізніше поруч мене кладуть малого Василька, мого чуру, який теж і в хоробі хоче бути коло мене. А тут якраз телефон від мого брата чет. У. Г. А. Володимира, якого я стратив з очей в часі походу в чотирокутнику смерти. Розмавляти нам тепер ніяк.

— — — — — — — — —

Не знаю, чи є що більш дошкульного в часі пятнистого тифу, як ті довгі мов ціле життя, — непереспані ночі, коли вся увага скуплюється на болюче ясних світляних точках в утомлених очах і коли хочеться спати й думається про сон, а тимчасом, як тіло розжарене горячкою і мозок працює хаотичними думками, ніяк той сон не приходить. — Хочеться тоді кричати з розпуки. Ждеться дня, але той день не хоче змилосердитися. І лежиться тоді, а холодний оклад, який чиясь добра рука положила на чолі, стягається на очі, щоби бодай на хвилю мати ілюзію ночі — сну.

Напроти мене лежить у ліжку поручник У. Г. А. худий, костистий мужчина. Принесли його сюди рівночасно зі мною. Він у високій гарячці, проте всміхається цілий час до себе. Щаслива усмішка до любки, яку видить у гарячковій зяві? — Ні, він тішиться, що пятнистий тиф знищить у нього бакцилі туберкульози, якої він у війні набавився.

Коло мене малий Василько. Вже не розмавляє зі мною про Галичину, як тоді, коли ми оба були здорові. Проте він цілком певно у гарячці мріє про рідну Сокальщину, про своїх батьків, від яких малим хлопцем втік до Галицької Армії.

В тих днях перевозять до шпиталю сот. Станиміра ком. VIII. Бригади. Високий, статний мужчина, носить довгу бороду. Він важко хорий. Кладуть його у ліжко під стіною. А що далі діється, що раз менше здаю собі справу. Відчуваю тільки несамовитий біль у тих світляних точках моїх очей, які не закриваються до сну вже від довгого ряду днів.

— — — — — — — — —

Дудонить замерзла, покрита ледом земля. Хтось їде? В далині виють вовки, а може здичілі собаки... Чути стукіт кінських копит.

Хтось їде розпучливо скоро... По дорозі спиняють його большевики, — вітер дме їздцеві в очі. Все на тій рідній українській землі йому вороже, проте їздець спішить, пинаглює коня, що ховзається по ожеледдю.

Ах, гнати! Нехай вихор свище та виють вовки! Вперед! Там ждуть від їздця рятунку. Чи це може оповідання про лісового царя? — Ні, це їде сотник Остап Світлик по дігіталіс для хорих у шпиталі.

— — — — — — — — —

Мені здається, немов я людина, що кинена в чорну крутіж води то поринає в водяних безвістях, — то знов підпливає на поверхню, де її може вирятують.

Раз я чую, що потону в безодні і що брак мені віддиху. А потім, яка переміна! Знову так легко мені і добре. Виджу тоді Львів, св. Юр, на якого камяній підлозі відбивається через вітражі вікон яскраве сонце. — Потому тону в темряві знову, не бачу нічого більше, не знаю де я, і хто. Тоді чиїсь пальці силою відтискають мої зуби і в уста вливають якийсь напиток. — А потім лечу стрімголов у провалля.

— — — — — — — — —

Лежу жорстоко поколений застриками камфори. З болю обернутися не годен. Рясний піт вкриває мене й у тій хвилині бачу надімною жіноче обличчя. Це санітарна четарка Копертинська, яка говорить з теплим докором:

— Ви мій найгірший у шпиталі пацієнт. Але Богу дякувати, минула кріза! Її лагідна поведінка з хорими це великий контраст з поведенням фельчера Флеммера, що для хорого має все тільки тверде слово й безоглядний рух. А треба знати, як хорі ждали на крихітку ласки! Бо ніжність у таких хвилинах була направду добрим, великим ліком.

— — — — — — — — —

Так, тиф у Галицькій Армії це одна з трагічних картин наших визвольних змагань. Могили... скільки їх! Ми втратили свою державність, але ніхто не всилі видерти нам вас, дорогі стрілецькі могили, розсіяні по рідних просторах!

З вас пливе життєдайна сила.
Сорок тисяч найліпших синів України!
Високії ті могили,
Чорніють мов гори —
Та про волю нишком в полі,
З вітрами говорять.

Европа й відродження України

(1914—1923).

Написав: *Ілько Борщак.*

Французька інтервенція в Одесі.

I.

Коли саме остаточно була вирішена антантська інтервенція на Україні, точно не можна установити. Властиво кажучи, інтервенція в російські справи почалася ще літом 1918. р. десантом на Мурманську й підтримкою чехословацького фронту. Україна тоді, занята австро-німцями, була неприступна для Антанти, але з менту захитання балканського фронту, справа інтервенції на Україні виринала автоматично.

Яка була причина інтервенції? Основна — боротьба з большевизмом, що його Антанта розглядала, як союзника Центральних Держав. Значить, інтервенція мала бути в очах суспільної опінії продовженням, або швидше відновленням російського фронту.

Але ця війського-стратегічна причина була лише найблизчою метою й вона, ясно, мусіла відпасти з менту поразки Німеччини: в „червону небезпеку" керуючі чинники Антанти не вірили ніколи, хоч задля ріжних причин внутрішньої політики голосили про цю небезпеку. Друга, головна причина інтервенції була глибше, мала політичний та економічний характер. Тут інтереси Англії та Франції були ріжні; англійська політика, що починаючи від другої половини 19-го віку була ворожа до російської експанзії, не хотіла відбудування сильної Росії. Характеристичним під цим оглядом є дневник льорда Берті, англійського посла в Парижі підчас війни. (The Diary of lord Bertie). Ось що читаємо в цьому дневнику:

8 грудня 1918. р. „Немає більше Росії! Вона роспалася, зник ідол в особі імператора та релігії, що звязував ріжні народи православної віри. Якщо тільки нам встигнеться осягнути незалежність буферних держав, що межують з Німеччиною на сході, тобто Фінляндії, Польщі, Естонії, України й т. й., і скільки не вдалося б сфабрикувати цих держав, то на мою думку, все останнє може пійти до біса й варитися у власному соку".

23-го січня 1919. р.: „Те, що називається Росія, я вважаю мертвим".

28 березня 1919. р.: „Я не вірю у відродження Росії навіть у межах, що залишаться після територіяльних змін, що їх передбачає конференція. Чи може відродитися така мішанина націй та релігій у формі великої держави?"...

Становище Франції було не таке ясне й категоричне. Альянс з Росією був аксіомою французької політики, хоч як він протиречив внутрішній політиці республики і хоч як він дорого коштував французького рантьє через ріжні царські позички. Завданням цього союзу був кулак проти Німеччини, а це завдання здебільшого союз виконав, мимо того, що зрада большевиків у останню хвилю ледве чи не загубила успіх Франції. Проте поразка Німеччини, що мала на тодішню думку Франції на довгі роки паралізувати її східнього сусіда, робила вже не таким конечним і потрібним існування могутньої „єдиної та неділимої Росії".

Все це ще не було зафіксованою концепцією французької політики, а лише, так мовити, тенденцією. Виявити цю тенденцію на ділі було не так легко: інерція дипльоматії, шантаж білих росіян, що загрожували „майбутньою Росією", ціла генерація французька, що виховалась на ідеях альянсу, — все це не давало змоги офіціяльній Франції виявити на ділі тенденцію нову про зайвість єдиної Росії.

Навпаки, офіціяльно у всіх деклярациях кінця 1918. року бачимо старі заялозені формули про конечність для Франції „дружньої сильної Росії", але фактично керуючі чинники Франції не виявляли гарячого бажання будувати Росію. Загалом політику Франції в справах Росії в р. р. 1918—1919. треба схарактеризувати, як неокреслену, як вагання то в один то в інший бік, коротко кажучи „побачимо, що з цього вийде".

Одне Франція знала твердо: треба поки що заняти в певних частинах Росії свою сферу впливу. Такою частиною була Україна. За таємним франко-англійським договором 1917. р. інтервенція в Одесі й мала підготовити реальну базу цього впливу.

Та готуючись до походу на Україну, чи брала Франція на увагу український національний рух? Дуже мало. Зносини з Центральною Радою залишили гіркі спомини у Парижі, вони показали, що національна українська влада не є в стані зорганізувати край, що український рух „слизький, непевний й не виявив досі державних елементів". (Слова Пилипа Бертело, генерального секретаря франц. міністерства закордонних справ). Абсолютно ігнорувати цей рух, правда, теж не збиралися: все залежало б від подій в краю.

Центральний паризький уряд свідомо не давав довго жадних точних політичних директив своїм агентам на Україні.

В тій загальній комплікації, що сталася після перемиря, у відсутности певних інформацій, а головне при ваганню французької політики, — це було добрим засобом: місцевих агентів можна було завжди дезаувувати. Але з іншого боку ці місцеві агенти набирали не аби яку вагу. Це були тіж самі, що існували за часів зносин з Центральною Радою, а які, очевидно, мало заховали симпатій до України, бо, як відомо, ці зносини скінчилися у... Берестю-Литовському. Ще одна увага: як і при кожній інтервенції, військові чинники мали час сказати своє слово. Отже ці чинники, хоч вони в нормальних умовах не грають політичної ролі

у Франції, мали свої симпатії по боці старої Росії, якої речники були їх товаришами по зброї. Українці це для них були люди, що „руйнували російський фронт".

5-го жовтня 1918. р. німецький уряд звернувся до Антанти з проханням замирення, а другого дня на сцену української трагедії — це не є перебільшене слово — виступив так званий „консул Енно" (Hennot) людина, що відіграла таку сумну й провокаційну ролю в історії франко-українських зносин. Ця дрібна людина завдяки обставинам якийсь час навіть мала розголос на цілу Европу.

Мобілізований старшина часів війни, Енно був у французькій місії генерала Табуї на Україні, де служив у розвідочному відділі. Україну він не залишив після Берестя, а осів на Басарабщині, де дружина його мала маєток. Там він збірав відомости про Україну, які надсилав Сент-Олерові, французькому амбасадорові в Яссах. Генерал Денікін — а йому і книга в руки — пише, що Енно „був знайомий з Києва з Василем Шульгиним і приняв його точку погляду в російському питанню" (Очерки Русской Смуты V, 5). Для людей мого віку й старших імя Василя Шульгина, що тепер кінчає своє життя десь на півдню Франції, це ціла програма українська. Щодо читачів молодших за автора цих сторінок, а особливо для західно-українців, можна додати, що цей Шульгин, хоч і з українського роду (він з того ж роду, що Олександер Шульгин, відомий український діяч), ненавидів український державницький рух так, як можуть ненавидіти лише ренегати.

Зрештою ось що цей Енно заявив 5. листопада 1918. р. Коростовцеві, представникові гетьмана:

„Україна, або вірніше сказати південна Росія, ніколи не мала ані своєї історії, ані національної або етнографічної окремішности. Вона створена німцями: Фаргачем[1]) і графом Шептицьким, щоб розвалити Росію. Українська мова штучно створена галичанами з політичними цілями"[2]). Все це досить ясно.

Треба ще згадати про паню Енно, росіянку з походження „віддану співробітницю свого чоловіка, що була переконаним ворогом петлюрівського (читай українського) руху й що впливала в цьому змислі на свого чоловіка"[3]). Автор цього твердження грек банкир в Одесі Ксідіас, був близький до французького штабу, та теж саме чуємо з іншого, протилежного табору. Ф. Анулов, що керував большевицьким підпіллям в Одесі, пише у своїх споминах „немалий вплив на хід антантської політики на півдні України, що її провадив консул Енно, мала його дружина, красуня басарабка. Вона володіла російською мовою й можна без помилки казати, що вона мала рішучий вплив на хід багатьох думок консула. Через її руки переходили всі справи"[3]). Знову таки М. Маргуліес, російський діяч, що вештався у колах французьких в Одесі, пише під 7. грудня 1918. р. в свому дневнику: „Пані Енно не виходить з бюра консула, які б там справи не обмірковувалися".

Але ким був офіційно цей „консул", якого так лякалися й українці й росіяни білі та червоні?

29. березня 1919. р., вже на передодні кінця одеської заверюхи, відбулися у французькій палаті депутованих, дебати в справі України. До цієї історичної дебати ми ще повернемо, а тут лише займемося особою „консула" Енно.

Ось що про нього ствердив Пішон, міністр закордонних справ: „Я цілковито дезаувуував Енно. Ніколи й нікуди я його не посилав, він ніколи не був консулем Франції („Il ma jamais été consul de France") і він ніколи не мав жадної дипльоматичної місії („il ma jamais été charge d' aucune mission diplomatique").

Депутат Жан Бон: „Тоді, хтож він?"

Пішон: „Не знаю". (Сильний рух в палаті).

Франклен-Буйон (голова комісії закордонних справ): „Пана Енно надіслали французькі чинники в Румунії, він цілковито відданий ідеї єдиної Росії".

Другого дня, 30. березня, правий депутат віконт де Шайделен взяв у захист Енно й відчитав з трибуни документ, виданий 24 квітня 1918. французьким послом у Яссах Сент-Олером на імя Енно. Ось цей документ:

„Легація французька у Яссах
№ 105.

Маю за честь Вас повідомити, що уряд республіки, якого я сповістив про Ваші знання російських справ й про матеріяльні інтереси, що Ви посідаєте в цьому краю, вирішив доручити Вам виконування обовязків віце-консула у Києві. Тому пропоную Вам, як тільки матимете змогу, відїхати до Вашої посади і там представляти наші інтереси до того часу, як наш віце-консул не поверне у Київ. Тому, що тепер комунікація між південною Росією та Москвою є вельми тяжка, п. Пішон рішив, що до нового розпорядку Ви листуватиметеся зі мною".

Сент-Олер.

Коли читання цього листа скінчилося, міністр закордонних справ Пішон піднісся з місця і голосно заявив: „Він ніколи не був нашим консулем"!

З цих дебат ясно виходить, що уряд відрікся від Енно, якого називав навіть самозванцем. Більше того, Сент-Олер, протектор головний Енно, що клопотався за нього в Парижі, дістав для свого приятеля посаду смішну по своїй ранзі на дипльоматичній службі, а саме титул „виконуючого обовязки віце-консула в Києві", яким звичайно бував навіть не француз, а громадянин Росії. Як це далеко від голосних політичних титулів, що украшували імя Енно в кінці 1918. р.!

Сталася просто змова проти України, авторами якої були росіяни, а зброєю Енно та Сент-Олер, перший свідомо, другий несвідомо. Чи знали росіяни, що Енно не мав жадних підстав авторитетно

[1]) Австро-угорський дипльомат, що помер недавно. Був фахівцем у славянських справах, це він приніс в 1914. році ультиматум сербському урядові; був послом у Києві в 1918. році.

[2]) Д. Дорошенко. Історія України. II, 409.

[3]) Jean Xydias. L' intervention francaise en Russie. Paris, 1927. Стр. 155

[3]) Чорная книга. Харьків 1925. стр. 58.

говорити в імені Франції? Можливо, бо були це люди інтеліґентні. Але Енно працював за них і вони мали інтерес його підвищувати. Щодо українців, чи то військових в Одесі, чи гетьманського уряду, чи Директорії, вони не мали жадного справжнього звязку з Антантою та загалом мало розумілися в тодішній міжнародній ситуації й вони всі повірили в ролю Енно, як у Бога. Без сумніву, рідко в своїй історії Україна ставала жертвою такої містифікації, якою стала в кінці 1918. року. Енно виявився справжним Хлестаковим з несмертельного „Ревізора" Гоголя. На жаль справа ця скінчилася не сміхом у театрі, а тисячами жертв і була одним з цвяхів, що замкнув домовину української державности.

Дальший етап змови проти України був такий: десь у вересні 1918. р. російські монархісти в Києві вислали до Яєс князя Куракіна разом з денікінським полковником Шіряєвим та промисловцем Дуссаном, відомим чорносотенцем. Очевидно, що ця делеґація у Яссах зразу дісталася до Енно, фаховця в українських справах, якого благала як можна швидше прислати французькі війська на Україну на заміну німецьких. Енно а навіть Сент-Олер запевнили росіян, що „інтервенція рішена на користь єдиної Росії". Історик цієї доби може сьогодні сміло ствердити, що це була неправда: жадна інтервенція у вересні не була рішена.

Куракін та його приятелі повернулися до Києва, де російські праві кола підбадьорені заявами Енно розпочали обробляти гетьмана в тому змислі, що „Антанта" вимагає єдиної Росії, що тільки в такому разі на Україну прийдуть французькі війська і т. п. Це початок офензиви на Скоропадського, яка потім дала свої наслідки. Техніка змови проти української державности була чисто провокаційна: у Яссах доводили, що нарід на Україні хоче старої Росії, а в Києві доводили гетьманові, що Антанта хоче цієї старої Росії. В дійсности ані нарід на Україні ані Антанта не бажали відбудови старої імперії.

6-го жовтня все той же Енно писав до свого приятеля Василя Шульгина, що жив на Кубані біля Денікіна:

„Політиці Німеччини розчленяти Росію Антанта хоче протиставити політику відбудови Росії: Антанта відмовляється признати Берестейський мир і як раніше вважає Росію своєю союзницею. Програма Антанти: відбудова Великої Росії, єдиної та неділимої та допомога у відновленню монархії, що відповідає бажанням більшости російського народу. Ця програма базується на офіційних заявах політичних діячів Антанти"[1]).

Ось так дрібний урядовець, не маючи жадного мандату, в листі, що дістав широкий розголос, відважно, як не сказати більш різко, подавав „програму Антанти", програму чисто фантастичну.

Де й коли якийсь член Антанти, та ще „політичний діяч" висловлювався за відбудову єдиної, неділимої Росії та ще за монархією? Яким чином Антанта вважала Росію офіційним союзником, коли навіть представників цієї Росії у мріях (а їх було досить у Парижі) не допустили до праць мирової конференції? Лист Енно просто один з його чергових провокаційних виступів, бо майже в той самий час, як він писав цього листа, а саме 26. листопада 1918. р. Огюст Ґовен, вельми авторитетний французький редактор, писав — у час цензури — у поважному „Journal des Débats" таке:

„Росіяни нічому не навчилися. Вони говорять про атложеніє, як Победоносцев. Росія мала не одне століття у розпорядженню, щоби ассимілювати народности, що їх вона приєднала. Це їй не вдалося. Жадна держава Антанти сьогодні не має ані наміру, ані змоги допомогти росіянам відновити силою їх панування над країнами, що відкидають російську владу". Мова, як бачимо, далека й куди більш авторитетна ніж брехня „консула" Енно.

В цьому самому листі до Шульгина Енно запрохував російського реакціонера до Яс, щоби „негайно виробити програму політичної акції союзників у Малоросії і підготовити майбутню військову інтервенцію".

Петля над українським народом затягалася сильніше.

Шульгин занедужав і не міг дібратися до Яс, де 17-го листопада утворився комітет в складі осіб: Поклєвський-Козел, бувший царський амбасадор, полковник Ілвін, Савинов, б. російський консул у Яссах, ґенерал Новицький, ґенерал Щербачов й очевидно Енно, хоч здавалося, що „консулові" Франції не було місця в російському комітеті. Цей комітет і скликав сумнозвісну „Яську нараду", яка мала витворити уряд Росії, чи точніше України.

Залишимо на якийсь час махінації „консула" Енно у Яссах і поглянемо, що саме робилося у Парижі за тих часів. Перше питання, що насовується, це те, чи знали там про яські проєкти? Знали, але в загальних рисах, бо Сент-Олер був досить обережний, щоби надсилати урядові бомбастичні політичні декларації свого інформатора Енно.

Перший документ, який посідаємо в справі інтервенції на Україні, це лист Клємансо з 27-го жовтня до ґенерала Франше д'Еспере. Лист цей по своїй важливости заслуговує, щоб його подати в повному тексті. Ось він:

Міністерство Війни.
Головний штаб.
III-е Бюро А. Н. 13644 Б. С. 3.

Голова Ради міністрів, міністр війни до головного коменданта союзними військами на сході.

„Маю за шану надіслати Вам при цьому копію листа, що викладає в головних рисах плян акції, який треба буде пристосувати в Росії не лише, щоби там продовжувати боротьбу проти Центральних Держав, але треба зреалізувати економічну облогу большевизму й тим викликати його упадок.

Очевидно, річ йде покищо лише про проєкт, відповідаючий поглядам французького уряду й ре-

[1]) Ген. Деникин, loc. cit. стр. 5—6.

алізація якого вимагає попередньої згоди зацікавлених держав Антанти. Як ця згода матиме місце, союзна інтервенція в Південній Росії уявлятиме природне продовження операцій доручених союзним арміям на близькому Сході. Під цим оглядом інтервенція була вже вказана, як одне з пізніших завдань в директивах, що їх викладено в особистій та таємній інструкції з 7-го жовтня (інструкція 12913 Б. С.), що Вам її передав генерал Бертельо.

Поступовий розвиток цієї інтервенції буде, очевидячки, функцією можливостей, які будуть нам відчинені після нашої інтервенції в Румунії й коли близька капітуляція Туреччини нам дозволить осягнути Одесу через Чорне Море.

В цих рамцях я Вас прошу від нині студіювати разом з генералом Бертельо умови виконання евентуальної акції в Південній Росії.

Буду Вам вдячний за надсилку результатів цих студій.

Щоби більше Вас зорієнтувати про ріжні дати союзної акції в Росії, додаю копію колективної ноти 38 постійних військових представників біля Найвищої Військової Ради, ноту, що викладає в загальних лініях умовини, в яких треба скоординувати вже зроблені зусилля на півночі, сході й південному сході Росії.

Ця колективна нота вже одержала ухвалу італійського та французького уряду. Її саме тепер розглядає британський уряд.

Клємансо.

Раніше ніж подати короткий коментар цього важливого документу, першого відомого в історії інтервенції, треба зазначити, що ані інструкція 12913 Б. С. 3. ані колективна нота 38. нам досі невідомі і ледве чи сучасна генерація матиме змогу ознайомитися з цими документами.

Що виходить з листа Клємансо? Мета інтервенції — продовження боротьби з Центральними Державами і довести до упадку большевиків. Перша мета автоматично зникне після перемоги Антанти, друга — головна — залишиться. Мета, вказана командуючому на сході, є стратегічна, бо політику військові чинники не роблять. Клємансо не згадує навіть назви „Україна", бо інтервенція мала охопити й неукраїнську територію. Але Клємансо мовчить і про єдину Росію. Всі ці політичні питання не входили в коло військових справ.

Генерал Франше д'Еспере відповів телеґрамою до Клємансо:

„У мене немає досить війська, щоби увійти в цю велику, холодну країну, особливо у зимі. Я зможу найбільше що тримати Одесу й сусідні порти. Але мушу Вам зявити, що наскільки підчас війни наші війська через патріотизм приймали своє перебування на сході, наскільки вони з радістю вступають до Угорщини, передбачаючи тріумфальний вступ до Німеччини, настільки окупацію України й Росії війська приймуть зле, й ця операція „може викликати сумні інциденти".

Отже головний командант союзної армії на сході, що зрештою мав мало симпатії до білих росіян, заздалегідь передбачав невдачу інтервенції, бо вона нічого не говорила французькому воякові В цій телеґрамі деяке світло на майбутні події в Одесі: непевне власного війська французьке командування шукатиме реальної сили на місці. Спершу такою силою їм здавалися росіяни, потім українці. Звідси й хитання військових кол у відношенню до цих двох сил.

*
**

Гетьманський уряд, якого закордонні звязки були досить мізерні, очевидно, не міг знати всього того, що ми сьогодні знаємо, але причин нервуватися мав досить. 15. жовтня барон Штейнгель, посол України у Берліні, телеґрафував до Києва, що становище в Німеччині безнадійне й радив уступити в зносини з Антантою. Це було річю досить важкою, й спроби під цим оглядом Дорошенка, міністра закордонних справ, що виїхав до Швайцарії, кінчилися невдачею. Проте гетьманові вдалося навязати фактичні зносини з яськими дипльоматами Антанти. 5-го листопада до Яс прибув Іван Коростовець, як гетьманський представник. Зі старого українського роду, колишній царський посол у Китаю, надзвичайно здатний дипльомат, він був від деякого часу на українській службі. Історик гетьманської держави Д. Дорошенко на підставі власноручної записки І. Коростовця оповів цю місію. Автор цих рядків мав нагоду у 1920 році у Парижі почути від Коростовця у головних рисах історію його яської місії. Оскільки память не зраджує нам (на жаль свого часу я не записав того, що оповів п. Коростовець), Д. Дорошенко досить докладно подав долю й недолю подорожі гетьманського посла до Яс. Коротко ось її історія: першу візиту Коростовець склав все тому ж Енно, який крім вже наведених вище „міркувань" про український рух додав, що „уряд гетьмана Скоропадського має бути скасований, яко германофільський й замінений обєднаним російським урядом".

Скажемо зразу, що цей погляд був виключно поглядом самого „консула", або точніше його жінки україножерки. Керуючі чинники Антанти в Парижі чи то в Льондоні не вимагали усунення гетьманського уряду, а тим більше самого гетьмана. Ми свідомо підкреслюємо це, бо в українській опінії й досі панує думка, що „Антанта вимагала усунення Скоропадського". Очевидно, що пишучи це ми не маємо на увазі чи захищати чи обвинувачувати гетьманський уряд. Йде мова лише про ствердження і с т о р и ч н о г о факту.

7-го листопада Коростовця прийняли Сент-Олер і англійський посол у Яссах Барклай (Barclay). Французький посол (англійський дипльомат взагалі у Яссах тримався пасивно) заявив, що „Україна є частиною Росії, яку (тоб-то Росію) вони вважають не дивлячись на Берестейський мир, ніколи не признаний Антантою, союзницею. Україна, не бувши самостійною державою, не може претендувати на визнання її невтралітету. Вступивши в союз з Центральними Державами Україна тим самим розірвала свій союз з Антантою і тому ця остання не може тепер довіряти її заявам, що, очевидно, робляться через зміну обставин".

(Далі буде).

Десятник У. Г. А. оповідає...

За б. дес. Марком Грабовецьким списав у Вінніпегу в Канаді: *Дм. Микитюк*, б. У. С. С.

Мене взяли до австрійської армії в 1915. р. і приділили до 35. п. п., який разом з УСС належав до XXV. Корпусу ген. Гофмана. Брав я участь зі своїм полком в кровавих та тяжких боях під Бережанами на Лисоні в р. 1916. Опісля слідуючого року з с. Конюх приділили мене з 35 п. п. до пробоєвого куріня 106. дивізії і кинули на італійський фронт, в південний Тироль. Наш пробоєвий курінь був в боях на горі Меліта і Кампомуло. По розбиттю 106. дивізії перенесли нас в ціли реорганізації до Люблина, звідки по наказу команди дивізії відійшов я знову до свого 35 п. п., якого кадра стояла в тім самім часі в м. Штернберґу на Мораві.

Перед самим відїздом нашого похідного куреня на французький фронт наступає катастрофа австрійської армії над Пявою а опісля розвал самої австрійської монархії. Відбувається безплянова і хаотична демобілізація армії. Всі українці добиваються тисячами пішки через Краків до рідної Галичини. Я враз з сотками других прийшов пішки через Перемишль до Львова. На Головнім Двірці, через який ми мусіли переходити, а який був обсаджений українським військом, ішли бої. Тут було багато ранених чи від куль українських чи польських. Нас кільканацять перейшли щасливо цю небезпечну дорогу і прибули на дворець Підзамче, який був тоді в руках поляків. Тут всів я з великим трудом до страшенно переповненого поїзду і через Красне добився нарешті до рідного села Кути пов. Золочів.

В рідним селі побув я три тижні і опісля зголосився сам до Рідного Війська. По тижневім перебуванні в Коші в Золочеві, сотник Фещук (з с. Загорець — Золочів), комендант коша, приділив мене і двох моїх односельчан Івана Костишина і Миколу Цицака до вишколу ручних гранат та мінування. В цім вишколі під командою четаря Шварцмана перебув я 4 тижні а опісля вернув назад до Коша і зістав приділений до 2-гої сотні, якою командував тут пор. Дзюба (чи не з Вільшаниці). З початком січня 1919. р. наша сотня під проводом булавного (прізвище забув) відходить на польський фронт в розпорядження IV. Зол. Бригади.

В с. Борщовичах по наказу кмди Бригади розділено четами нашу похідну сотню по других частинах. Нашу чету під моїм проводом як вістуна приділено до перемишлянської сотні, якою командував пор. Блавацький.

Наш курінь через цілий час облоги Львова під командою сот. Метельського брав участь в тяжких боях в Підбірцях, Лисиничах, Сороках, Прусах і під фабрикою пороху. На цім відтинку фронту я захорів і відійшов до лічниці. З початку до Золочева а опісля до Ожидова. Звідси я отримав 10-денну відпустку на Великодні Свята.

Десятник У. Г. А. Марко Грабовецький.

З відпустки вернувся я до свого Коша до Золочева і перебував аж до першого відвороту У. Г. А. у вишколі 3-тої запасної сотні, якою командував пор. Колодюшка — Наддніпрянець. Залога м. Золочева відступала до Зборова. Тут по наказу команди Коша відпровадив я з підчиненими мені стрільцями 18 дезертирів до Тернополя. По виповненню обовязку дігнав я свою частину в с. Струсові під Теребовлею. Звідси рушили ми в дальшу дорогу на полудне і стали постоєм в с. Михайлівці п. Борщів.

Наступає трагічний відворот У. Г. А. за Збруч на Вел. Україну. Наша частина переходить Збруч в м. Скалі і по трьох тижнях походу стала постоєм в забудованнях економії в селах Колодіївка і Бодачівка пов. Нова Ушиця. В часі цього тритижневого маршу наша частина відчувала дуже брак соли, а до того з причини незнаної нам хороби багато стрільцям гнили ясна.

З початку нашого перебування в цих подільських селах місцеве населення відносилося до галицького війська досить неприхильно, але зчасом відносини покращали. Наша сотня під проводом підстаршини занималася збиранням і молоченням збіжа.

Зближалася холодна осінь, а з нею страшний во-

рог УГА — тиф. Мене звалила з ніг також ця жахлива пошесть і я переболів сипний а опісля кілька разів поворотний тиф. Мене хорого в гарячці відвезли на підводі до лічниці УГА до якогось села. Назву забув, бо я був майже непритомний. В цій лічниці перебував я около 10 день. Тут відвідували нас лікар-галичанин і полевий священик. В цій лічниці застає нас військовий договір з Денікіном. Лічниця вибирається десь на південь в околиці Херсонщини, а нас всіх хорих перевезли на підводах до другої лічниці а властиво до складу живих трупів. В якім селі знаходилася ця славна „лічниця", я не знаю, бо я приїхав до цього села хорий в гарячці і виїхав рівнож в гарячці.

Поміщення цеї незабутої та жахливої трупарні знаходилося в будинку панської економії, де за добрих часів був мабуть магазин збіжа. Вікна цеї лічниці були без одного шкла, а забиті дошками. На деревляній підлозі, рядом попід стіни, на перегнилій та старій соломі, лежали нещасливі недобитки славної УГА, хоробрі воїни Галицької Землі. Вся ця стерта солома була покрита огидними вошами, цими проклятими розношиками смертоносного тифу. Котрий стрілець мав на собі накривало (коц), то сукна не було майже видно зпід цих насікомих. В цім страшнім складі трупів, в цій „лічниці" було 280 стрільців УГА. Це число подавали мені хорі товариші, яких я вже тут застав. Ми не мали тут абсолютно медичної опіки. Жадного лікаря ні медика, жадної сестри-жалібниці, ні жадного навіть санітарного помічника. Ані одного ліжка, ані одного запасового накривала. Ми через цілий час тих своїх страждань та мук не бачили і не закропили своїх спечених уст ані раз кроплею теплої кави чи молока. Місцеве населення боялося приходити до нас через заразливу пошесть-тиф.

Деякі стрільці, які побороли майже неімовірними зусиллями свого організму цього найстрашнішого ворога і ледве волочили за собою ноги, приносили час від часу сирі бараболі зі села і пекли на вогні. Одну печену бараболю ділили між собою ці живучі трупи на ч—о—т—и—р—и рівні части і так очікували нового повороту свого немилосерного ворога — тифу. За цілий час мого перебування на цій многострадальній Голгофті УГА. стрільці жили лише цею бараболею, якої не було ніколи подостатком.

Жахлива смерть косила що дня і що ночі по кілька чи кількаиацять стрільців. Їх трупів ніхто не забирав, бо не було кому. Від трупів, що розкладалися, і від людського калу розходився по всім будинку невиносний сопух і сморід. Трупи лежали довгий час на тім самім місці, хіба здоровіші товариші витягали їх і складали на купу до перегородженої комірки, яка містилася при кінці цеї трупарні.

Я в гарячці пересувався з одного місця на друге, бо чогось лякався лежати між трупами по обох своїх боках. Так зчасом поволи пересунувся я аж на противний кінець „лічниці". Тут прогорнув стухлу солому, зробив собі в той спосіб нове „ліжко" і лежав тут вже аж до виходу з цього місця смерти. Час від часу відвідував мене мій односельчанин стрілець Осип Качанюк, який по виздоровленню перебував в тім селі і приносив нам часом сирої бараболі. Одного разу я пробував „учитися ходити" і вийшов на двір, на свіжий воздух. Кілька кроків за порогом я упав у сніг. На пів свідомо зясував я собі грізну хвилину, бо зближався тепер кінець мому життю. На дворі не було жадної живої душі. На щастя надійшов мій односельчанин Качанюк, підніс мене зі снігу і запровадив назад до середини на „ліжко".

Через 4 чи 5 тижнів не відвідала нас військова ні галицька ні наддніпрянська, ні большевицька, ні денікінська частина, бо УГА подалася далеко на південь в Херсонщину, виконуючи точки умови з Денікіном. Аж одного дня зявилися нечайно три польські вояки. Станувши на дверях і побачивши страшну картину галицьких воїнів, сказали до нас, живих трупів: „Видите, с... с.., маєте Україну". З цими словами забралися і більше не приходили. Аж третього дня заїхали перед цей склад трупів три польські військові підводи і забрали нас до військової лічниці до Куриловець Мурованих. З 280 хоробрих стрільців Галицького Війська лишилося нас при життю л—и—ш—е 18 і сих 18 нещасливців забрали нарешті до лічниці.

Ми думали, що вже прийшов нарешті кінець нашим мукам і стражданням, однак ми грубо помилилися. Не один з нас з цих 18, які чудом уникнули смерти, мусіли випити свою чашу горя до самого дна, ще у тюрмах, заки добилися до рідних сторін.

Ф. НЕВЕСТЮК

О, ДЕ ВИ?

О, де ви, де ви дні колишні,
Дні слави, величі, надій?
В якій то пристані затишній
Закинули ви якор свій?

О, де ви, де ви дні великі?
Як любо згадувати вас!
Ще там на обрії далекім
Ваш промінь ясний не погас.

Забути вас немає сили
Для всіх, хто жив у час борні,
Ви незатертий слід лишили
У серці, у душі на дні.

Ви вернетеся дні чудові,
Дні поривів, зусиль, змагань
І ще будуть вінки лаврові
Вкрашати нам побідну скрань.

Житомирська юнацька школа

Формування; наука; бої; перший випуск української старшини.

Сторінки з недрукованого щоденника.

Написав *Всеволод Петрів*, ґенштабу ґенеральний хорунжий.

(Продовження).

VI.

Вихова, муштра та навчання у помешканнях школи.

По приході достаточного числа поповнень, почав працювати апарат школи повним ходом.

Юнацтво поділено подвійно:

1. По сотнях та чотах, в яких змішані були ґрупи селянські з міськими — робітничими та інтеліґенськими, при чому щодо сельського елемента додержувано принціпу територіяльного, щоби по можливости люди з одного і того ж села були в одній і тій же сотні.

2. По клясах, у яких збіралися люди з приблизно рівною освітою.

Намагались, щоби в клясах були люди бодай одної і тої ж сотні, але й того не завжди можливо було осягнути, бо ріжниці були надто великі, а юнаків з повною середньою освітою не було вже так багато, та розкидані вони були по всіх сотнях.

У сотнях, крім адміністраційного розподілу встановлено ще розподіл науковий так, що до юнака з повною освітою приділена була ґрупа з меншою освітою, якій він мав допомагати в підготові поза клясою.

У адміністративних рямках сотень йшла виховна праця та військова практична підготова.

У цих двох галузях відразу ж довелося творити дещо нове.

Головна маса школи були селянські хлопці, із яких треба було виховати таку старшину, що почувала би себе авторитетною в кожнім випадку й оточенню й поза службою, а до того ще старшину для демократичної держави; отже згідно з цим наставленням виключений був тип „салдафонський", той, що мав у російській армії назву „Бурбона" (дивна назва, що прийшла з часів війн 1812—14 р., коли в російську мову війшли слова „Шваль" як лайка в значінні нікчема, „Шерамига" (шер амі) в значінні поволока й т. ін. французькі скалічені та втративші властивий зміст слова та вирази), тоб-то муштровика, лише військового техніка але нездатного до суспільного життя, а треба було стреміти до виховання типу військовика-суспільника.

Тому на виховну працю в самих навіть дрібницях відразу же звернено увагу.

Праця всього старшинського складу школи починалася з менту, коли сурма будила юнаків. Доглядалося: як вмиваються, як вдягаються, як п'ють чай, потім по військових вправах та працею в клясах, йшли старшини до обіду разом з юнацтвом, даючи „ради", як треба поводитися за їжою тощо, також в клясах часто були присутні разом із лєктором, особливо коли той був цивільний, також старшини, щоби і там дати, коли треба, належні вказівки. Також на вулицях ідучи з юнаками в товаристві, обовязувалися старшини давати необхідні поради.

Щоби дати юнацтву певність в поведінці між суспільністю, зокрема міською, використовувала школа те українське життя, що буйно почало розвиватися у Житомирі, де заклалося чимало нових і активізувалися давніші просвітні, культурні і т. і. товариства. Де було лишень можливо, приймало юнацтво, разом з призначеними старшинами школи, жваву участь, при чому старшинам ставилося в обовязок, звичайно вже після, дома, в школі, й лише у формі поради давати вказівки про хиби в поведінці.

Пор. Михайло Смаль, родом з Полтавщини, командант кулеметної сотні на І. панц. потягу „Стрільця" від 3.І.—24.V. 1919 р. Під Озерянами поміж Дубном і Здолбуновом під час загибелі панцирника одрізало йому обі ноги вище колін і він тяжко ранений дістався в полон до большевиків, де кулею в серце позбавив себе життя. Мав 32 роки.

Така чинність школи спричинилася до того, що скоро стало майже традицією, що ніодна імпреза українського національного характеру не проходила без юнацтва, яке стало також постійним гостем всіх українських вечірок.

Завдяки таким виховним заходам школи юнаки з селянських хлопців швидко стали повними віри в себе й придбавши популярність між українським громадянством м. Житомира, сами виросли в своїх очах та зміцнилися у певности про своє завдання української старшини.

Поруч з виховою суспільно громадською йшла військова підготовка, у якій теж довелося відхилитися від попереднє принятих на території Росії норм німецько-московського вишколу, проти якого даремно боролися кращі російські представники, як Суворов та „малоросійські", як Драгоміров.

Механізуюча муштра мусіла відійти на далекий плян, бо вона могла б мати ще таке сяке значіння лише в усталених відносинах життя з міцною державною екзекутивою, чи екзекутивою традиції, або ж при довгому терміні механізації людини, а ми мали зовсім іншу ситуацію: революційний здвиг й творення нових відносин при відсутности міцної загально державної екзекутиви й Біг зна яким, скорше коротким, часом перед собою.

Отже муштру треба було замінити свідомістю необхідности та бажаної доцільности виконання чинів, додержання певних норм.

Не можуть допомогти в таких обставинах й норми французько-республиканської системи військового вишколу та виховання, бо й там велику ролю відіграє державна екзекутива, а головно традиція ставлення до армії з боку суспільства, а ще більше традиції самої армії. У нас нічого того не було, навпаки впливи антимілітаризму російської інтеліґенції, толстовства й противоєнної пропаганди, партійної та безпартійної, примушували думати про оборону проти впливів суспільного оточення а не про його традиційну допомогу.

Пішли отже й при військовій підготовці власними шляхами.

Мусиш вміти володіти зброєю, тому що це забезпечить осягнення тої мети й тих завдань, для яких ти добровільно пішов до школи, а щоби нею добре володіти, мусиш з нею освоїтися так, щоби вона була тобі такою звичною, як звичним є знаряддя хліборобові, робітникові, ремісникові, а це осягається такими й такими вправами, які порядно робити мусиш. Військова чинність у житті народу значить значно більше як чинність в праці в майстерні, на полі, бо від тої чинности часом залежить ціле життя народу, а не одиниць, як у звичайній праці, тому, коли мусиш знати, як коло звичайної праці ходити, мусиш ще краще знати, як коло військової праці ходити, а на те з досвіду віків і війн є правила та способи, але застосовується їх неоднаково, як в іншій праці, а в залежности від кожних обставин. Правда, й у хліборобстві багато від погоди залежить, а тут від маси причин. Як, що і коли, цього старшини вивчать, а ви розуміти мусите й уважно працювати. Все швидко робити, бо від часу життя в бою залежить. Хочеш бути майстром, знати мусиш все, що робітникові слід і т. д.

Ця система була незвичною великій більшости старшин кадрового складу школи, що виховувалася в дусі „малчать й не разсуждать", й лише вперта акція тої невеликої групи, що пройшла вже горнило революції й твору „нової карности" Слобідських гайдамаків, Гордієнківців, Богданівців, Полуботківців, та легке, наочне сприймання цеї „нової карности" юнацькою масою, допомогло тому, що ця наша система принялася.

Довелося й у техніці вишколу піти іншими шляхами, відкинути шліфування деталів, вчити відразу те, що конче в бою потрібне; вважалося кращим, щоб юнак не вмів салютувати, а вмів у бою стріляти, але диво дивне, юнацтво само тягнулося в зовнішню муштру, само стреміло до дотримання зовнішнього муштрового вигляду.

Творили й традицію, навязуючи до подій з перед 300 літ, новітні чини УСС, Запорожців, Сірих, СС й т. д. Старшинам ще перед навчанням викладали програму української традиції, для якої не було нічого опрацьовано, яку доводилося імпровізувати й, будемо щирими, імпровізувати самим не докладно знаючи.

Також довелося творити власну систему навчання в клясах, бо доводилося всім, рішуче всім, доповнювати загальну освіту; всім: предметами українознавства, більшости — математикою й географією, бо впливали й військово-революційні часи, коли вчилося по школах недобре, й те, що „Великая Русь" вивчилась вся недосконало, а нам треба було знати, але досконало Україну, а то з військовим до всього підходом. Однако доповнюючи загальну освіту, найнеобхіднішим для свідомого старшини, треба було памятати про освіту теоретично військову, яка часом не могла поступати без галузей горожанської освіти, отже чимало було клопотів двом нашим „інспекторам клясів": військовому й цивільному, щоби налагодити так програму, щоби один одному допомагав.

Ще була одна властивість навчання: раз що тижня збірався весь персонал школи й не лише відбував конференцію, але й слухав лекції з того, чого він і сам у більшости не знав, з методики „революційної вихови" й українознавства. Перша методика, це були власне не лекції а обговорення всіми, як і що далі робити.

Якби то не було ,але праця в школі пішла великим темпом і в цій праці горіли всі, й кадровий й змінний склад школи.

Ця праця могла би дати швидко реальні наслідки, але повна її програма не була закінчена в стінах Семинарії, а в обставинах більш тяжких й незвичайних, бо школа попала на бойову лінію фронту.

Дозволимо собі виписати для наших читачів щиро й просто замітки про ті обставини, як то сталося, хай нікого вони не образять, лише дадуть малюнок тих тяжких й несталих часів.

VII. ШКОЛА НА ФРОНТ.

„Його величність випадок", казав пруський король Фридрих, знизуючи безрадно плечима; „раз випадок, другий раз випадок, колись і уміння", казав російський полководець Суворов, а Наполеон

казав, що „не можна більше як 1/3 подій залишати випадкові, решта мусить бути розрахунок".

Це сказавши перейдемо до наших подій. Школа вчилася, а вогняна смуга боротьби за українську Державу повільно, але невблагано посувалася на захід; вже перестав „апарат Юза" вистукувати накази від Головної Шкільної Управи з Києва; на двірці в Житомирі зявилися ешелони господарських частин наперед Північної, далі Волинської ґрупи армії УНР, нарешті прийшов туди штаб і вже звичайний телеґраф з Бердичева приніс Школі наказ від полк. Сальського, який повідомлював, що Уряд відходить до Рівного, а Школі треба перейти до Винниці, а потім відповідно до обставин, чи то до Камянця, чи то до Староконстантинова чи нарешті на територію Галичини; взагалі команді школи ставиться в обовязок подбати про скорше закінчення першого випуску конче необхідних для армії старшин.

Не гаючись довго почали підготову. Знайшли декілька ешелонів, навантажили до них все, з такими зусиллями зібране майно школи, підготовили вози для життя юнаків, персоналу й навіть для можности провадити виклади, бо хто зна, скільки доведеться бути на колесах; зробили все, що вимагав розрахунок, включно до усталення з залізницями часу відходу ешелонів, але прийшов — випадок, маленький, неважний, що перевернув усе. До школи „приблудила" орхестра, одна з тих, що залишилися від російських частин й самотужки, даючи „концерти" перебивалася крізь життя. Вона підпорядкувалася школі, бо там „був порядок" й рахувалася у нас як „вільнонаємна". От з цею орхестрою на чолі вимаширувала школа до готових вже ешелонів-потягів, щоб їхати в нове місце для закінчення вишколу. Ішли стрункo, чисто вдягнуті ряди юнацтва; дехто щоправда чи не вперше держав рушницю, бо поповнення ще підходили, не мали ще коней для двох гармат, не мали коней й возів для кулеметів, ані вивченої обслуги, гарматний відділ теж був лише на папері, а кінний відділ ще не приладнав сідел на шестеро коней.

Пилип Гайда, пор. У. Г. А. (Переходовий Відділ І. Корп.) Командант 3 Куріня 4-го полку С. С. Учасник повстанчої ґрупи от. Волинця.

Телєфонічний відділ 2-ої Галицької Української Бриґади з дня 28. грудня 1919 р. в селі Строїнцях Ямпільського повіту на Поділлі.

Курінь школи став перед возами коло двірця й починав вантажитися, коли зі штабу ґрупи прийшов якийсь старшина, подивився, що це за музика грає й здивовано пройшов повз стрункиx лав школи.

За хвильку прийшов „адютант отамана ґрупи" й грізно закликав мене негайно зголоситися до пана отамана.

Я пішов у супроводі адютанта до возу 3-ої кляси, де зустрів знайомого ще з Лубень, з 12 української дивізії за гетьмана, сот. Щербаківського, який, поки я чекав, а чекав таки порядно на приняття, пошепки поінформував мене, що в штабі не все гаразд, що начальником-„отаманом" штабу є полк. Васільов, що був раніше у Арно, й якого „зареквірував" отаман ґрупи, а який властиво хто-зна що робить (до речі скінчив карієру у ґен. Юденіча у „добровольческій" армії), що „отаман" ґрупи здається в стратеґії й військових справах не тее й т. д.

Нарешті принятий. Невеличкого росту людина з упертим виразом обличчя й вимовою, що зраджувала походження з Наддністрянщини, без всяких відзнак на сірій салдатській шинелі, яку перетягає старшинський пояс з пістолею, а коло нього, теж без відзнак, типовий російський старшина, який на український лад калічить московську мову.

— Розказую вирушити негайно на фронт — категорично каже „отаман" — належні приписи одержите від начальника штабу.

Витягаю офіційне доручення Головної Шкільної Управи з наказом евакуювати школу для продовження навчання до Винниці, а зглядно далі, але у відповідь дістаю різко:

— Запільна глупота! негайно на фронт, невиконання наказу потягне консеквенції! — це отаман: — Стидно, трусіть афіцеру — це начальник штабу.

Спокійненько докладаю, що я маю інший наказ, невиконання якого теж тягне за собою для мене консеквенції, а горячому начальнику штабу в досить різькій формі зауважую, що про „трусість" нема чого й балакати, бо у колишнього командіра Гордієнківців таке почуття не може бути дуже розвинене, бо не доводилося виконувати таких маршів, як ось у Арно.

Після такого „обміну думок" прийшли до необхідности запитати вищу інстанцію й почалося: Начальник Головної Шкільної Управи настоює відправу Школи до Винниці, отаман фронту СС передачу школи на фронт, Військовий Міністр не знає як, а потяги з дорогим майном, а ще з більше дорогим персональним складом безчинно стоять на торах, бо команда групи не дозволяє виїхати навіть науковим книжкам, приладдям, запасам й науковому персоналові школи: „щоби не втікла решта школи".

Нарешті ввечорі (а почалося в 10 рано) вирішено долю школи, бо Головний Отаман вже звідкись з Шепетівки, куди щойно переїхав Уряд, наказав передати все боєздатне школи на фронт, а решту евакуювати.

Що ж робити, хоч теж неясний наказ, але наказ. Отаман групи переказав через начальника штабу, що я можу просто передати всіх обучених юнаків та боєздатних старшин в 2-ий Залізничий полк, а сам з „кадром" (з чиїм?!) виїхати. Не знаю, чи то була думка Отамана чи просто спроба розкласти школу від „попутчика" протибольшевицького москаля. Звичайно, я на це не згодився, а погодився лише виступити на фронт з найбільше готовими юнаками, а решту школи, головно адміністративно науковий персонал вислати в запілля.

Нашвидку готуємо „бойовий відділ школи": всіх пішаків крім цілком необученої 4-ої сотні, що йде як прикриття адміністративної частини, яка формує два потяги з майном й персоналом. Команду приймає помішник Начальника Школи, а заступником його полк. Фрост — господар, озброюємо всіх лекторів, що згодилися виїхати, а дехто з них, що викладають суто-бойові дисципліни, як тактику, фортифікацію, теорію стріляння, залишаються при бойовому відділі вчити далі, залишається ще й якийсь цивільний, шкода, втратилося його прізвище, що викладав українську історію, каже „піду робити з юнацтвом історію далі". Гармати без коней мають їхати, кінний відділ з кіньми та без коней в бойовий відділ.

Адміністративній частині школи наказано відходити на Винницю, Староконстантинів, Ланову—Вишнівець, збіраючи поповнення для школи. Де зможе, стати — продовжувати навчання. Три розїзди йдуть по тим волостям, звідки ще не прибули наші старшини, що виїхали за поповненням, з наказом всі поповнення скермовувати через Шепетівку та Рівне на шлях адміністративної частини школи, яка в цих двох місяцях мала залишити на пошті вказівки, по всім поштам послано повідомлення про перехід школи й про пункти звязку через Рівне—Шепетівку.

Цілком вже темніло, коли бойовий відділ вирушив на приказ команди 2-го Залізничого полку в „розпорядження командіра 2-го куреня цього полку". Таким робом, завдяки ясному розумінню значіння юнацької школи, коло 240 юнаків на чолі з кадровим полковником генштабу, при трьох кадрових, високо-кваліфікованих полковниках й підполковниках й 15 кваліфікованих кадрових старшинах — поступає у розпорядження команданта куреня пішого полку. Випадок?

Те, що апарат школи, який вдалося великими зусиллями та енергією налагодити, той апарат, що міг що 6 місяців (при прискореному терміні) давати народжуючійся Українській Армії своїх 200—300 хоч і слабо підготованих старшин, що могли обслужити 4—6 тисяч нових комплетувань, цей апарат розірвано, унеможливлюючи працю, щоби дістати 240 слабо вивчених стрільців; випадок?

Можливо була така конечність, яка виправдувала такі заходи, з дальшого побачимо, чи була, а зараз забіжимо трохи вперед, та скажемо, що сталося з „адміністративною частиною" школи, щоби не порушати дальшого викладу.

Потяги з „адміністративною частиною" школи по виході „бойової" на фронт ще два дні стояли на стації, задержані розпорядженням штабу групи; хоч були цілком готові до відїзду. Штаб групи наказав звантажити гарматний відділ, без коней й з погано вивченим складом і відіслав його до помешкань, обіцявши дати коней, далі побачимо, як обіцянку виконано. З відділом залишилося ще 3-х висококваліфікованих старшин й 40 юнаків з середньою переважно освітою; далі звантажено музику — 15 люда „вільнонаємних" й приділено до штабу групи. Не помогли жадні інтервенції ані помішника школи ані Начальника з фронту й ешелони школи мусіли пропускати потяги з ріжноманітним майном запільних установ колишнього „Осадного корпусу", що чомусь маневрували через Коростень на Бердичів, і в яких їхало... чого не їхало! Нарешті випущено й школу, але пізно; в Бердичеві проскочив, й то під вогнем, лише один ешелон, а другий зааатакували червоні москалі, що переслідували відходячу групу СС-ів. Не дивлячись на спробу з боєм пробитися хоч назад до Житомира, при якій загинув Начальник господарської частини, вчений інтендант полк. Фрост, довелося все майно цього потягу покинути на грабунок, а забезпечуючи цей ешелон юнацтво, разом із частиною лекторів пішки пробилося до Житомира. В тому ешелоні, що про-

скочив, виїхав помішник начальника школи, але не міг вже проїхати на Винницю, лише в бік Рівного, де в Здолбунові зібрав частину укомплєктувань й провадив з ними, яку міг, муштру та охороняв Уряд, що там був.

Так стався останній випадок, руйнації Школи, але залишилася „бойова частина", тепер збільшена, до якої приєдналися всі ці лєктори, що збройно пробились з Бердичева й склали „Науковий відділ", що разом із тим був охороною обозу Школи.

Ось так низкою „випадків", створених неорґанізованою волею поза межами школи, визначилась дальша орґанізація школи: в „бойовій частині" були 4 сотні у складі коло 300 юнацтва, при 25-ти старшинах, гарматній відділ 40 юнаків при 3-х старшинах й двох гарматах, відділ майже не вивчений, кінний відділ 10-верхівців при одному старшині, науковий відділ де-скілька старшин й цивільних лєкторів під орудою „воєнного" інспектора клясів, що разом з орхестрою, що самочинно „відкомандировалася" від штабу ґрупи, склав охорону обозу. Прорвались до Рівного: бухальтерія, канцелярія, цивільний інспектор клясів, два лєктори й кулеметний відділ, що не мав ні коней, ні готових до бою кулеметів ні хоч трохи вивчених юнаків, але який за час перебування в Здолбунові цілком підготовився й у складі 4-х кулеметів приєднавсь до школи в Рівному, а перші два місяці своїх бойових мандрів школа не мала своїх кулеметів.

Треба зазначити, що з юнаків „бойового відділу" чимало було таких, що тримали рушницю не більше як тиждень, а ті що йшли на Бердичів поперше стріляли, відстрілюючись від червоних москалів.

Так почались бойові чини й бойове навчання школи, про яке далі.

VIII. БОЙОВА ЧИННІСТЬ ТА БОЙОВА НАУКА В ШКОЛІ.

Поки точилися події з ешелонами школи, про які вже написано, бойовий відділ вимашерував до розпорядження команданта курення 2-го Залізничого полку.

В цілковитій темряві, по поганій доріжці, вкритій таючим снігом підходили до села Левкова, що лежить у лісовій смузі на схід від Житомира. Попереду вислані верхівці, повернули з пішими Залізничого полку, які зявилися як „квартірєри", що їх надіслав командант куреня назустріч школі. Пішаки розібрали сотні школи та вели їх по хатах, а команданта школи до команди куреня. Відразу відчувся порядок та якась рука, що знає, що треба робити.

У напівтемній хатині, де блимає нафтова лямпочка, зявляюся зі звичною формулою середнього росту людині, з типовим селянським розумним обличчам.

— А ми ж знайомі, пане полковнику, — каже мені командант куреня, я був поверхсрокoвим підстаршиною в російському Козловському полку, коли ви були штабовим (булавним) старшиною в штабі корпусу.

Ґрупа стрільців з У. Г. А. і С. С.
Сидять зліва: † Михайло Шевчук. Степан Смакоус. Стоять зліва: Дмитро Фещук, Ілько Гевчук. Всі з Городниці, пов. Скалат.

— Дуже приємно — кажу я — а зокрема приємно бачити, що в вас все в порядку, коли посуджувати по зустрічі школи.

Почали розмовляти про дальші чини; ніяковіє моє нове „начальство", й все хоче, щоби я за нього рішав, але коли нарешті висловив не наказ, а свої бажання про чини школи, побачив я, що маю до діла з людиною, що глибоко військове діло розуміє, вивчивши його практично в огні боїв і революції, та розуміє, що інколи завдання, що йому дають з гори — тяжкі до виконання: „ось бачите й тепер, наказано аж до Скоморохів дотягнутися, а це ж 15 верстов! й то все тому, що мають якісь відомости в ґрупі, що там якісь ворожі відділи, але коли б вони були, то вже й стація в Житомирі була би ними загрожена, а того нема!"

На ранок тягнемось на південь в хутори коло Скоморохів, під прямим кутом до свого попереднього маршу, й мимоволі питаємо: „чому не просто з Житомира туди". (Далі буде).

Мій памятний день 18. березня 1918 р.

Спомин.

Написав: *Іван Барабаш.*

Підчас наших визвольних змагань належав я до третьої сотні, девятого куреня, четвертої Золочівської бригади. Дня 18 березня 1919 року в годині 3-ій досвіта, вийшли ми з Ясниськ, де ночували, та пустились в напрямі Зелева, де за пару хвилин прийшли. Як почали входити в село, дався чути тихий наказ від команди, щоб стати на вулиці, нікуди не розходитись і не робити гамору, бо близько фронт і за пару хвилин будемо наступати. Старшини і підстаршини ходили поміж своїх хлопців.

Ніч була морозна, ясна та тиха, лише десь за селом зрідка затріскотів скорострїл, денеде залаяла собака. Селяни перестрашені виглядали із своїх загород. Незабаром почули наказ, який передавали одні другим, „гусаком вперед". Ми почали посуватись густим шнурком на край села. Лиш минули хати, побачили ми перед собою малу річку. Перебравшись тихо через міст, за річкою розсипались в розстрільну і почали посуватися вперед. Поволі почало дніти і ми побачили перед собою великий горб, котрий з лівої сторони був полем, а з правої був ліс. На цім горбі завважали ми ворожі окопи.

Ворог видно не сподівався нічого, бо ми спокійно підсунулись під його лінію. Нараз з окопів засипано нас крісовими сальвами. Ми почали відповідати. Наскок був такий наглий, що ворог почав утікати. Ми перейшли горб, зайняли Козичі і подались на Рясну. Наступ ішов, як має бути, та нараз почули з правого боку майже нам на заді, крісову стрілянину і голосне гура. Між нашими стрільцями повстала паніка, так що годі було кого вговорити. Ворог почав на нас випадати з Рясни цілими купами, та ми привитали його оловяним горохом. А тут годі втриматися, так легко здобулось клаптик землі і шкода його назад віддати. З великим жалем почали ми відступати, бо боялися окрилення. Сталось це в той спосіб, що наше ліве крило фронту пішло вперід, а праве сиділо собі спокійно. Між ними зістався великий простір незабезпечений нічим. Ворог в якийсь спосіб це звітрив і використав цей момент. Цей відступ коштував нас дорого. Бо коли ворог дістався на згаданий горб, у свої становища, а нас зігнав на рівний луг під Зелевом, то косив немов косою. Хто знає, чи не був би пішов до протинаступу, лише перешкодили йому наші скорострїли, що ми повисаджували їх на дахи з Зелеві і наша артилерія, котра почала острілювати ворожі становища, сам не знаю з котрої сторони.

Підчас наступу був я в першій розстрільній, опісля як почали відступати, належав до тих, що крили зади і здержували ворога. Як злетів я з горба на дорогу, що іде просто до Зелева, дістав одну кулю в лівий бік, вище клуба, другу дістав у праву ногу понижче коліна, так що переломала кість. Я впав на місці. Командант моєї чети хорунжий Боднар взяв мене за руку і стягнув з дороги в рів. Бо по цій дорозі страшно пороли кулі.

Всі наші недобитки стягнулись до Зелева, де перед селом отворили фронт. Ворог здержався у своїх окопах. Було це вже коло години осьмої рано. Наші ранені лишились під Божою опікою на побоєвищі аж до пізного вечера. Цілий день ніякі санітарі не показувались між нас, бо це було між фронтом. До цього через весь час була стрілянина, що не мож було голови показати з рова. В рові була замерзла вода, та під мною від тепла проломався тонкий ледок і вода почала поволеньки мене обливати, та вимішана з моєю кровю, що текла з ран, плила мені вже до уст. Приходилось топитись у власній крові. Як я побачив, що це не жарт, підвівся насилу серед страшного болю, взяв свій кріс і положив поперек рова та спер на нього шию, щоб не залятись.

Так я провів цей памятний день 18. березня 1919. року.

Ввечорі почали наші лапайдухи лазити по побоєвищі, наткнулись на мене. Напів живого, мокрого і перемерзлого положили мене на ноші та принесли до хати в Зелеві, де лежало більше таких як я. В цім

Ст. десятник У. Г. А. Михайло Бонк, ранений 1919 р., теперішний український інвалід з с. Курник, Тернопіль.

товаристві, серед страшних криків та стогонів, перележав я до півночі. Там перший раз дістав перевязку. Опісля заїхали підводи та почали забирати ранених, відвезли і мене до Лозини, поправили перевязку, змінили підводи і просто до Жовкви. Дорогою було хоч гинь. Хто в житті таке переходив, то знає як смачно тяжкораненому їхати на простім возі, по груді під час морозу. Але чоловік твердіший від сталі, то все видержав.

По приїзді до Жовкви, другого дня, стратив я притомність. Бо окрім ран дістав ще запалення легенів з перестуди. До памяти прийшов в Камінці Струміловій по 18 днях. Мною опікувалася сестра Василянка, лиш не знаю її прізвища. По якімсь часі відвезли нас більше до Стоянова, де нас захопив відворот. Як було пізніше, не потреба і згадувати, одно лише дивуюсь, як я ще сьогодні живу.

Заява

Перед кількома місяцями появилися на сторінках нашої краєвої преси статі на тему „Чортківської Офензиви", між ними одна пана проф. Микетея, в котрій автор приписав виключно мені і от. Льонерові її ініціятиву.

Короткий хід подій, як він залишився у моїй памяті, представляється ось як:

В днях як Начальна Команда У. Г. А. опинилася в Товстім, зголосився до мене як Шефа Штабармії чоловік з докладом, що він в дорозі з Тернополя, через Теребовлю аж до наших позицій не стрінув ні одного ворожого стрільця. Після того ворог мабуть припинив офензиву, а наша армія стративши звязок продовжувала відступ без ворожого напору. Обговоривши з от. Льорнером цю нову таку важну ситуацію, видав я негайно телєфоном до Корпусних Команд відомий приказ; котрого дня це було, і чи цей мною виданий приказ був за докладом, чи без докладу у Ком. Армії ґен. О. Павленка, не пригадую собі. Цей мій останній приказ був одночасно пращальним закликом до армії, тому що в той саме час стан мого здоровля так погіршився, що я рад не рад носився з думками уступити зі становища Шефа Штабу Армії. Другого дня раннім ранком обігав я ще корпусні команди, щоб їх поінформувати про стан Армії.

Котрого дня я остаточно залишив Н. Кмду і передав обовязки Шефові Штабу Армії Льобковіцові, не можу заподати; в обрібці пляну і приказу до Чортківської офензиви ні я, ні от. Льорнер не брали участи. Як я опісля довідався, вийшли всі відносні прикази зпід пера ґен. О. Павленка, тим самим за його ініціятивою. Про це згадував я вже раз в одному з моїх споминів. Не маю найменшої претенсії бути ініціятором Чортківської Офензиви; мій приказ мав лиш бути висловом моїх найглибших душевних бажань.

При кінці най мені буде дозволеним висловити просьбу, спори на теми того роду як Чортківська офензива не оголошувати на сторінках преси, а радше передати відповідні реферати центрові, котрий занимається опрацьованням споминів.

Віктор Курманович,
ґенерал.

Баден к. Відня, 10. IX. 1936.

РЕЦЕНЗІЇ

НОВА ПОВІСТЬ ІЗ ЧАСІВ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ.

Олесь Бабій: **Дві сестри.** (Повість). Видавництво „Сад" — ч. 1. Львів , 1936.

„Непривітний, зимовий вечір. Холодний північний вітер котить важкі оловяні хмари, що застеляють землю, ліси, поля й дороги густим, вогким снігом. Вечір студений, понурий, один із тих вечорів, коли, як то кажуть, жаль і собаку вигнати з хати. Та доля вояка революційної армії нераз гірша, як доля собак. Вояка ніхто не щадить, не жалує, тому, хоч зимно, мрячно, хоч вітри метуть снігами, хоч мороз і дихнути не дає, ми дістали наказ покинути наші теплі спокійні кватири в селі, в околиці Одеси й відмашерували аж до далекого містечка Баштанич... в окрузі Баштанич появилися повстанчі, чи радше бандитські ватаги, які непокоїли населення й завданням моєї сотні було їх зліквідувати й захистити від них спокійні села. Дивність того наказу була ось в чім: Видала його Команда Куріня УГА, яка, ратуючи себе від загибелі, злучила свої сили з червоною армією, а ті бандитські ватаги то були нічого іншого, тільки червоні партизани, які повстали були проти влади Денікіна і тепер, прогнавши денікінців за море, виявили своє справжнє обличчя звичайних грабіжників і бандитів. Команда більшовицьких сил вважала ці частини своїми й толєрувала їх, але команда гал. куріня не могла спокійно дивитись на злочини тих партизантських ватаг і вислала м е н е з сотнею, завести лад у Баштаничах".

Так зачинається повість Бабія. Тут приходить зразу вияснення ситуації (де ми находимося) і гарний зразок оповідного стилю. Тому читач відразу заінтересований тим, що буде далі. Тільки бере його неспокій, чому повість, яка відразу згадує про періпетії наших змагань 1919 і 1920 рр., коли наша армія „рятуючи себе від загибелі, злучила свої сили з червоною армією" — чому ця повість має наголовок: „Дві сестри"... Тому читач не кидає книжки, а хоче душком пройти її до кінця... а бодай до половини. А коли це сталося, чи-

тач мусить себе спитати: Що властиво хотів дати автор: малюнок цих наших воєнних періпетій, коли наша армія загибала в чотирокутнику смерти, чи душевні переживання двох дівчат-сестер: Тані й Олі й героя повісти галицького старшини, довкола якого, наче сателіти вються в дивних любовних судорогах вони обі. Тому читач вертається таки до заголовку повісти й шукає в ній фабули й ідеї:

Старшина з якимсь відділом опинився перед манастирем, „що стояв на високім узгірю, за яким бовванів темний ліс“ недалеко Чорного моря. І тут зачинається властива акція. Манастир зачинений. Але коли монахині почули, що це українські вояки, впустили їх. Автор не каже вже нічого більше про ту галицьку частину. Тепер запізнається він з монахинею Танею. Вона вже не молода. В манастир пішла молоденькою дівчиною. (Родом з Одеси). Батько був російським урядовцем. Він скоро помер, за ним мати. Таня лишилася на ласці людей. По нещасливій любові пішла в манастир, але саме в революцію втратила душевну рівновагу й стала сумніватися в Бога. Революція зруйнувала не лиш держави, але й її віру. Вона почала навіть схилятися до большевицького матеріялізму. Тому рішила покинути манастир. На її просьбу забирає її четар до Одеси — але там пізнає її сестру, десять літ від неї молодшу танцюристку, Олю. Таня скоро забуває про манастир і стає большевичкою, а четар буває в них у хаті частим гостем. Причиною цього є гарна, веселенька Оля, яка „хватає життя“ пригорщами й не думає про завтра. Але ж вони обі люблять четаря безпамятно. Четар залюбився в молоденькій Олі — також безпамятно. Таня з зависти видає його в руки „Чека“. Одеська „Чрезвичайка“ містилась на Мразлівській вулиці. Що ночі розстрілювали людей. Тут четар захворів. Судила його проскурівська жидівка, але помилувала, бо повірила, що він в часі погрому у Проскурові боронив жидів. Вкінці дістався до шпиталю — а відти врятувала його перебрана за сестру вірна Оля. В Балті стояла Начальна Команда „Червоної“ Галицької Армії. Четар був у однострою небіжчика старшини Ягенчука з його документами, а Оля з документами сестри-жалібниці. Поїхали на фронт. Напруження зростало і вкінці наступив перехід на сторону Петлюри, що йшов з поляками. Але Оля згубилася. Аж по десятьох літах здибав четар у львівськім парку монахиню — це була Оля. Вона розповідала йому, що найшла в манастирі своє правдиве щастя, бо пізнала суєту світа. Розповіла йому також, що має листи від сестри, яка стала комуністкою. Попращалася з ним на віки перед брамою манастиря, куди її відпровадив. На цьому очевидно кінчиться.

Треба признати, що це перша повість із тієї доби. Поминувши саму фабулу, находимо тут чимало картин, ремінісценцій із часів побуту нашої армії за Збручем тай бачимо кілька типів, які живцем пригадують кожному неодно, хто там був і все те переживав. Бачимо тут і всяких „партизанів“ і чекістів і галицьких старшин та стрільців, бачимо трагізм положення страдницької героїчної армії і тифи і черезвичайку. Нагадується Денікін і вся та суматоха, що не дала відітхнути стрільцям і розїдала армію фізично й морально. Але тут тільки заторкнена жива струна, це такби сказати в Бабія тільки тло, а головне ті часом дивачні сестри, що зміняють свої погляди нагло, можна би сказати без глибшої причини.

І чому саме йде одна з манастиря, а друга в манастир? Та це справа автора — тільки ті духові переміни надто слабо підготовані. Трохи неприродний той „рятунок“ із кіхтів черезвичайки, а вже переконування чекістки-жидівки про оборону євреїв у Проскурові таки буде найслабшим місцем цілої повісти. Стиль місцями має силу розмаху й певности, але не витримує рівної лінії. Можна дошукуватись тут многих недотягнень, якби хто хотів, можна не находити вподобання з дещо банальною історією з манастирем, можна закинути повісті взагалі „слабі місця“ — але треба признати, що це перша повість із чотирокутника смерти й тому вона має свою безперечну вартість і її будуть з захопленням читати не лише старші, але передусім молодь. Дай Боже, щоби в нас появилася повість із тієї доби, яка поставила би перед нами всю болючу легенду, але в своїх муках величаву і справді героїчну. Vivat sequens!

Богдан Чорногор.

Знад Дніпра до Сени

Історичне оповідання про українську князівну Ганну Ярославну, королеву французів.

Написав: *Федір Дудко.*

(Продовження.)

Величезний храм був повен німої тиші й чорного сліпого мороку. Иноді спалахувала на дворі блискавка й крізь вузькі кратчасті вікна освітлювала посеред нього дві постаті: високого, з довгою сивою бородою монаха й стрункого юнака в блискучих луданних шатах, із блискучим, усипаним самоцвітами мечем при боці.

Митрополит обминув довгий ряд високих колюмн із білого мармору, що, немов привиди в білих саванах, стояли шпалірою в пітьмі, підвів юнака до аналою коло гробівців св. Ольги, княгині Ганни, князів Олега, Володимира й Ярополка й тихо сказав:

— Чадо моє! Не знаю, хто ти, й не питаю тебе про це. Знаю тільки одно, що тебе й світлу князівну нашу Ганну звязує тайна, в якій мені зараз маєш висповідатися. Але перш, ніж відкриєшся мені, хочу, щоб ти вислухав тих кілька слів, які я скажу тобі.

І почав говорити юнакові те, що якусь годину перед тим сказав князівні в її світлиці нагорі в княжому теремі.

Юнак непорушно стояв і в німій тиші слухав.

Але ось, коли Ілярíон повідомив його, що вже звільнив від присяги й даної клятви князівну й хоче зробити те саме з ним, раптом сталося те, чого ніяк не сподівався митрополит.

З диким розпучливим криком, що луною розлігся навколо, юнак зробив у пітьмі якийсь різкий рух, і митрополит почув серед глухої тиші брязкіт, з яким він рвучко вихопив із піхви меч.

— То згинь же тут на місці за це, лихий колдуне! — крикнув юнак, кинувся на митрополита й ухопив його лівою рукою за рясу на грудях. — Але перш, ніж я забю тебе, ти скажеш, хто зрадив мене! Хто? Говори!

І сильною рукою потряс його.

— Маючи меч у руці, зовсім не тяжко зробити, те, що надумав ти, сину. Ось, маєш тут мої груди.

У вікнах церкви блиснуло й юнак побачив, як митрополит швидко розпахнув перед ним рясу.

— Але чи подумав ти, чадо моє, про те, що робиш це в святому місці й на людині, яка зовсім не хоче тобі зла?

Юнак раптом завмер на місці із занесеним над митрополичою головою блискучим мечем. Потім із брязкотом відкинув його від себе на камяні плити церкви, впав навколішки й, заломивши руки, простогнав із благанням:

— Прости мені, отче! Злий сатана заволодів мною й помутив мені розум. Прости й відпусти мені, владико, гріхи мої.

Митрополит поклав йому руку на голову, провів по ній долонею й покрив його епітрахилем.

І те, що почув він від юнака, схвилювало його до глибини душі.

Юнак признався, що він боярський син Славута, що був довгий час у Царгороді, де вчився в грецьких школах, що покохав князівну, що сьогодні вночі мав викрасти її з великокняжого терему й, за допомогою жидівських купців, утікти з нею до Греції. Тепер, коли князівна склала з себе клятву вірности йому, життя стратило всяку принаду для нього й він просить митрополита негайно постригти його в чорноризці. Все майно своє він віддає на манастир, в якому буде подвизатися. А коли митрополит не вволить його волю, він сьогодні вночі кинеться в Дніпро.

Митрополит прочитав молитву й розрішив юнака від гріха. Потім підніс його на ноги, поцілував у чоло й сказав:

— Тішуся дуже, сину мій, що ти смирив свою гордість. Але те святе діло, якому задумав присвятити себе, не для тебе, мій любий.

— Замір мій, владико, рішучий і безповоротний. Нема більше на світі місця для мене.

Митрополит лагідно заперечив:

— Ні, сину мій. Такі постанови не може людина робити в одну хвилю. Тяжка й гірка дорога, що вибираєш ти, й над тим треба добре подумати. Зробимо так. Ти підеш зараз до ігумена Юріївського манастиря й скажеш йому, що я послав тебе до нього. Перебудь там кілька днів у тяжкому пості й молитві, нікуди з манастиря не виходячи. А я сам по якомусь часі навідаюся до тебе й ми ще раз поговоримо про все. Іди з Богом, дитино моя, й зроби так, як я сказав тобі.

Він поцілував юнця, перехрестив його й разом із ним вийшов із церкви.

*

Митрополит був іще на півдорозі до княжого двору, коли раптом з боку Дніпра з шипінням і свистом підлетів високо в повітрі клуб вогню, освітив усе навколо яскравим світлом і, падаючи наділ, згас у пітьмі. За ним вилетів угору другий клуб, потім третій. На Дніпрі пускали привезений візантійськими цесаревичами з Царгороду грецький вогонь.

Великий князь Ярослав з усіма своїми гістьми вийшли з терему на терасу, щоб звідти подивитися на дивовижну вигадку високої грецької штуки.

Митрополит увійшов у терем, перейшов ряд порожніх, заставлених столами світлиць і тихо сів у кутику, задумливо підперши рукою голову. Ось радість і втіха у всіх людей навколо, а чи знає хто з них, яку болючу тугу переживають тепер два молоді серця, що вибрали собі хрестний шлях, щоб підпорядкувати себе загальному добру.

В хоромах було порожньо й тихо. Чути було, як

княжі гості на галеріях терему гучно викрикували слова подиву чудернацькій грецькій вигадці.

Раптом митрополит почув, як хтось, стримуючи сквапливу ходу, зупинився коло дверей. Він підніс голову й побачив перед собою великого князя.

— Отче, ти тут? — простягаючи до митрополита руки, втішено заговорив князь Ярослав. — А я всюди шукаю за тобою й ніхто мені сказати не вміє, де ти.

— Чим можу служити князеві? — спитав, устаючи з місця, митрополит.

Князь узяв його під руку й, ідучи поруч із ним, схвильовано заговорив:

— Маю, отче владико, новий клопіт. Донька моя Ганна тільки-но заявила мені, що заміж не йде й хоче постригтися в черниці.

Іляріон аж відхитнувся від князя, почувши цю несподівану вістку.

— Владико, — заговорив далі князь, — вимагай від мене всього, чого хочеш, але — дуже прошу тебе — поговори з нею й відхили її від цієї думки. Ти добре знаєш, що я не дуже стояв на тім, щоб видавати її заміж за франкського короля Генрика. Багато королевичів великих чужих держав домагалися її руки й уважали б за високу честь для себе мати її за дружину. Двері в моїому теремі не зачинялися за ріжними сватами. Хай вона скаже нам, кого вибирає собі — й ми ще маємо час відмовити франкам. Правда, через шлюб із Генриком наша держава набула б великого впливу на далекому Заході й тепер, коли посли з віном уже тут, нам не дуже б приємно було відсилати їх назад. Але ж — Боже: коли Ганна не хоче того, хай нам Генрик пробачить. Силувати дівчину ми не будемо. Знаєш також дуже добре, отче, що в справах посвяти Богові я не зупиняюся ні перед чим і йду слідами мого великого улюбленого родителя. Але-ж...

Митрополит зробив різкий рух і схвильовано перебив князя:

— Та ні, княже! Та про це навіть мови бути не може! Де князівна?

Князь Ярослав дружно поклав свою долоню на рукав митрополичої ряси й вдячно подивився в розумні Іляріонові очі.

— Зрозумій, владико, що...

— Я дуже добре все розумію, князю! — сказав твердо митрополит. — Як митрополит і голова церкви, я знаю й розумію одно: там, де є інтереси держави, там повинні бути й інтереси церкви. А щодо посвяти Богові, князю, то яка з посвят може бути вищою за ту, коли людина підпорядковує себе добру цілого людства в краю, добру цілої держави! Де князівна Ганна, князю?

Кидання грецького вогню саме скінчилося в цей час, й усі княжі гості почали шумно входити з тераси в світлиці терему.

— Боярине! — прикликав до себе великий князь Вишату. — Проведи зараз владику до князівни Ганки й залишиш його на самоті з нею.

Вдарили гуслі, загули бубни, й перервана в княжому теремі забава поновилася.

Великий князь Ярослав сидів серед гостей і нетерпляче поглядав на двері. Митрополита все не було. Князь почав уже непокоїтися, коли ось висока могутня постать Іляріона з довгою бородою нарешті показалася в дверях.

Князь швидко встав, підійшов до митрополита й запитав:

— Ну, й що, владико?

Іляріон тяжко відітхнув, подивився на великі блискучі перли важких колтів на великокняжих вухах[63]) і сказав:

— Князівна Ганна їде до Парижа. Одно, як конечну умову, ставить князівна — це те, князю, щоб я відпроваджував її до самої франкської столиці.

Князь Ярослав стояв якусь хвилину непорушно. Потім рвучко простягнув руку й приклав свою долоню до митрополичого ліктя.

— Маю надію, що владика не відмовить зробити мені цю послугу?

Іляріон подивився князеві в очі.

— Там, де інтерес держави, — сказав він, — там і я.

І, хвилинку помовчавши:

— Я дав згоду князівні не тільки товаришувати їй у подорожі до далекого краю, а навіть деякий час і побути там при ній. То ні трохи не зашкодить, князю, ні мені, ні інтересам нашої святої церкви.

— І держави! — додав швидко князь Ярослав і стиснув митрополитові руку. — Попрошу тебе завтра рано на нараду до себе, владико.

І, ще раз стиснувши Іляріонові руку, відійшов.

Митрополит озирнувся по світлиці, шукаючи очима за моським архієпископом, коли раптом до нього швидко підступив стрункий норвезький принц Гаральд. Він низько схилив свою голову перед Іляріоном, заявив, що має до владики дуже велике прохання й попросив митрополита на пару слів таємної з ним розмови.

Митрополит відразу догадався, чого хоче від нього цей гарний юнак із довгими, ясними, обпоясаними золотим обручем кучерями, що спадали йому на срібноткану туніку.

— Чим може старий смиренний монах допомогти такому молодому, на цілий світ знаному своєю відвагою витязеві[64]), як ти, любий королевичу? — спитав він, ласкаво всміхаючися до Гаральда.

— О, навіть дуже багато чим! — швидко відповів королевич. — Аби тільки захотів святий отець.

Митрополит узяв Гаральда під руку й пішов із ним на терасу. Проходячи попри групу молодих княжат, що увихалися коло жвавої, великої князівни Лизавети Ярославни, митрополит почув, як вона з голосним сміхом сказала княжатам, показуючи головою на Гаральда:

— Погляньте, наш славний Гаральд пішов благати владику митрополита, щоб він постриг його в ченці!

Гаральд із болючою досадою зсунув свої тонкі брови над гордим переніссям і повернув голову до митрополита.

---

[63]) В ті часи було в великій моді носити т. зв. „колти“ (теперішні ковтки) у вухах. Носили їх і жінки, і чоловіки.

[64]) Лицареві.

— Чи чує владика, як ця пустотлива дівчина скрізь і на кожному кроці глузує з мене?

— Жартує, а не глузує! — поправив його митрополит. — Князівна має дуже веселу вдачу й любить своїми дотепами, як стрілами, закидати того, до кого має слабість у своєму серці.

— Добре мені жартує, владико! — обізвався Гаральд. — Ця дівчина погорджує мною![65])

Митрополит подивився із співчуттям на милого симпатичного хлопчину, якого віддавна полюбив за його прямоту, щирість і відвагу, й йому захотілося чимось потішити королевича.

— Сину мій! — сказав він, доходячи до краю тераси над урвищем і повертаючися до Гаральда. — Я розумію, що насмішки боляче відчувати, особливо людям із такою гордою натурою, як ти. Але насмішки любої дівчини, королевичу, стерпіти, думаю, можна.

— Ах, владико! — трохи не крізь сльози проговорив Гаральд. — Про те, що я до нестями кохаю її — знають усі на світі. А ось чи здатна вона, ця дівчина, кохати когось — то велика загадка.

— Не тільки здатна покохати, а й кохає, сину мій. І не когось иншого, а саме тебе.

— О, ні! — з болем заперечив Гаральд. — Я зовсім не бачу того. І тому думаю, чи не ліпше було б мені зовсім перестати їздити сюди. Не можна стати милим тій людині, яка не хоче тебе!

— А звідки ти знаєш, королевичу, що не хоче? — спитав митрополит.

— Я бачу це.

— Погано бачиш, сину. Не в тім справа. Справа, бачиш, у тому, любий мій, що...

— Я знаю, в чому! — скрикнув королевич. — У тому, що Гаральд є тільки принц, що Гаральд — не володар. Хочеш, владико — і я завтра вже буду володарем! Моя рука сильна й моє серце не знає, що таке страх перед смертю. Але в мені, отче, є страх Божий. Хіба я не знаю, як Святополк-князь, брат теперішнього великого князя, заволодів київським столом? Той шлях, яким ішов Святополк — не для мене, владико: я — витязь. Але кажу тобі — Гаральд буде володарем. І я прошу тебе, отче, бо знаю, як багато значить твоє слово у великого князя: зроби так, щоб вона стала моєю. Я цілий світ готов перевернути догори ногами, аби тільки сталося це!

Гаральд подивився з тераси на Поділ, освітлений де-не-де слабими вогниками, й продовжував:

— Чи може хоче великий князь, щоб я викрав її? Повір мені, отче, — треба мені тільки захотіти цього й, як пильно княжа дружина не стерегла б його терем, Гаральд зробить це!

Митрополит неспокійно подивився на гарячого королевича й із страхом подумав:

— „Хто? Цей Гаральд? Ні, таки справді він може зробити це!“

І втопив очі в пітьму.

— „Але маєш! Не встиг хвилину перед цим позбутися одного клопоту, як є вже на голові инший! Може навіть більший, як той, із Ганною!“

Із темних, вкритих чорною безвістю лук за Дніпром, із нічної тиші, долітали сухі покрики деркачів і пітькання перепеличок.

Митрополит мовчки стояв і вслухувався в ці звуки.

А Гаральд дивився в цей час наділ, на нижнє місто, звідки, з густої пітьми, освітленої слабими вогниками, долітали якісь неясні звуки далекого людського крику.

— І що ж скаже мені на це владика митрополит? — нарешті, повернувши голову до Іляріона, спитав королевич.

Митрополит відірвав очі від лук і повернувся до Гаральда.

— Сину мій, ти знаєш, що я люблю тебе, ціню твою відвагу й завзяття і душею завжди з тобою. Але є причини, що примушують не дуже наглитися з тим, чого ти так домагаєшся. Адже обоє ви — і ти, і князівна Лизавета — занадто ще молоді. Помахай іще мечем своїм трохи по світах — то тобі не зашкодить, а тимчасом обоє ви підростете й там справа видніша буде.

— Ні, це не відповідь, владико! — скрикнув Гаральд і рвучко метнувся набік. — Я вояк і моя вояцька натура признає одно з двох: або — або. Або я дістану тепер князеву згоду, або відїду зовсім, але залишу собі повну свободу рухів і чину.

Митрополит стояв, задумавшися.

А Гаральд пильно дивився на Подол, прислухувався до далеких невиразних криків і чекав.

— Ну, добре! — нарешті відповів Іляріон. — Я завтра поговорю про тебе з князем.

І, хитро зщуливши свої добродушні очі, запитав:

— Але ти викликав, здається, мене на якусь розмову, принце?

Гаральд блиснув очима.

— Владико, не кпи хоч ти з мене! Ти добре знаєш, що ні про що инше, крім того, що почув ти від мене, я не міг говорити.

Митрополит миттю зігнав усмішку з свого обличчя й поважно сказав:

— Не хвилюйся, сину. Я пообіцяв тобі, що завтра поговорю в твоїй справі з князем, і зроблю це.

І ступив до терему.

— Лишаєшся тут, принце, чи йдеш зі мною до хоромів? — спитав він.

Принц Гаральд лишився на терасі.

*
**

Перехилившися через бареру над кручею, Гаральд почав вглядатися в пітьму. Минуло кілька хвилин, і він виразно помітив велику юрбу народу, що з криками сунула Подолом з боку Вишгорода. В товпі миготіли червоні світла смоло-скипів.

(Докінчення буде).

[65]) Скандинавські саги про Гаральда Сміливого оповідають, що підчас своїх сміливих подорожів по світі він склав пісню про князівну київську Лизавету з 16 строф. У кожній строфі пісні Гаральд оповідає про свої зухвалі пригоди, а кожну з них незмінно закінчує одними словами: „А руське дівча в золотій гривні (тобто князівна Лизавета) мною помітує“.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

ГРИЦЬ КУРІЦА СОТ. У. Г. А.

Гриць Куріца, сотник У. Г. А. уродився 15. квітня 1887 р. в Настасові, селі тернопільського по-

віту в сімї селян. Гімназію скінчив в Тернополі, відзначаючися так в науці, як і працею в студентських орґанізаціях і в культурно-освітних товариствах. По скінченню ґімназії вписався на правничий виділ львівського університету, а одержавши дипльом, вступив на судейську практику в Тернополі. Тут застала його світова війна і він перейшов усі її гаразди від самого початку до кінця як фронтовий старшина. По розвалі австрійської держави Гриць Куріца вступає до Української Армії зразу як сотник Вісімнацятої Бриґади, а після переходу за Збруч працює в штабі другого Корпусу. При переговорах з Денікіном був першим разом висланий як відпоручник ґен. Тарнавського. Коли Г. А. перейшла до большевиків, сотн. Куріца найшовся в ґрупі Удовиченка, а в часі повної ліквідації нашої армії переходить з ґрупою Кравса через Карпати до Чехословаччини і разом з іншими якийсь час перебуває в таборі в Ліберці, сповняючи обовязки звязкового між табором і Диктатурою. Останні літа на еміґрації перебув у Відні до 1924. р., а в тім році вертається до Рідного Краю. Не міг вже вернути до судейської служби, а що більше, мусів нострифікувати передвоєнні студії. В Тернополі укінчив адвокатську практику і в 1930 р. відкрив канцелярію в Микулинцях. Одначе довго не судилося йому працювати, бо вже 3 листопада 1935 р. ненадійно вмирає проживши всього 48 літ. Похований в Тернополі.

Сотн. Гр. Куріца лишив як старшина нашої армії в її учасників якнайкращу память доброго вояка і найкращого товариша. В. Й. П.!

ХОР. МИХАЙЛО ГАЛАНЬ.

Хор. Михайло Галань уродився дня 20. XI. 1896. року в Белзі.

До ґімназії вступив в Перемишлі, де були два його брати; пок. Нестор (убитий 30. IX. 1914. в Яричеві під Львовом в бою з москалями) і пок. Мирон (помер на тиф 19. I. 1920. в Торканівці пов. Ольґопіль, на Придніпрянській Україні. — гл. „Літопис Червоної Калини“ ч. 9. з вересня 1934. р. стр. 22.). По скінченню II. кл. разом з братами переноситься до Академічної ґімназії у Львові і тут кінчить V. кл.

Вибухла світова війна. На службу в австрійській армії стає разом з братом Мироном після відвороту москалів з Белза в червні 1915. року, де його батько був управителем 6-ти клясової народньої школи. Служив в 36. полку і з ним був на італійськім фронті до травня 1918. опісля перенесли його до кадри в Драготуш на Моравії.

Листопадовий переворот застає його в Белзі, дома на відпустці, де приготовлявся до іспиту з VIII кл. і матури (VI. кл. здав в 1917 р. у Відні, VII. в 1918., в Станиславові).

1. листопада, рано разом з пок. чет. Воробієм з Переяслава (гл. „Літопис Червоної Калини“. ч. 7—8. з липня—серпня 1935. р. ст. 23), пок. бул. старш. дес. Аєрсом з Виткова, бул. старш. дес. Гарахом Мих. з Безла — ідуть від села до села та збирають бувших вояків австрійської армії, що були в той час на відпустках, і тих, що таки втекли з війська і при їх допомозі в Белзі перебирають владу та кілька днів на залізничнім двірці роззброюють вертаючі зі сходу транспорти війська.

Тих кілька старшин, підстаршин та стрільців фактично стало завязком „Запасного Коша“ в Белзі, що, в лютні 1919, підчас реорґанізації УГА в бриґади та корпуси, створив III. курінь 5. сокальської бриґади.

М. Галань деякий час служив у „Запаснім Коші“ в Белзі, де був цензором на почті. Опісля був перенесений до Сокаля, де служив на панцирнім поїзді. Причиною його перенесення було те, що сповняючи точно на нього наложені обовязки — видко — успішно параліжував підпольну роботу ворога, бо грозили йому смертю. В перших днях березня 1919. р. був призначений до старшинської школи в Золочеві. З тою ж школою брав участь в боях з большевиками на Волині весною 1919. р.

Після переходу УГА за Збруч, по скінченню старшинської школи вже не вертає до 5. сокальської бриґади, лише остає в золочівській бриґаді, на панцирнику.

Хор. М. Галань з УГА переходить її тернистий шлях, аж у Винниці захорів на сипний тиф і помер в січні 1920 р.

Б І Б Л І О Ґ Р А Ф І Я

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. Ш.

Садовський М. Ґвардія вмирає, але не здається. „Тризуб". Париж 1931. 8°, ч. 33, ст. 57.

Похорон ґен. М. Юнакова.

Садовський Мих. Ілля Золотницький. „Тризуб". Париж 1930. 8°, ч. 47, ст. 3—5.

Причинки до біоґрафії. З порт.

Садовський Мих. Поручник Зоренко Дмитро. (Замісць некрольоґа). „Тризуб". Париж 1931. 8°, ч. 36, ст. 7—8.

Військові формації. Виправа Ю. Тютюника.

Саліковський Ол. Про розклад армії. „Укр. Трибуна". Варшава 1921, ч. 42, ст. 1.

Сальський В., ґенштабу ґен.-хор. Вождь з ласки Божої, Вождь-Мученик та Його заповіт. „За Державність". Збірник VI. Варшава — Львів 1936, в. 8°, ст. 9—12.

Промова на Академії з приводу десятої річниці з дня смерти Гол. От. С. Петлюри.

Сальський В., ґенштабу ґен.-хор. Головний Отаман Симон Петлюра і Армія У. Н. Р. „Табор". Каліш 1927. 8°, ч. 3, ст. 5—13.

Сальський В., ґенштабу ґен.-хор. 22. травня 1932 року. „Гуртуймося". Прага — Горні Черношиці 1932. 4°, ч. 9, ст. 6—7.

З приводу 12-річниці перебування укр. армії на еміґрації. Тяглість державницької традиції.

[*Сальський В.*]. До статті „Українці в битві з Турками під Віднем 12 вересня 1683 р.". „Немезида". Яблонна к./Варш. 1936. Збірник І. 8°, ст. 33—35.

Тут лист ґен. В. Сальського у відповідь Гол. От. С. Петлюрі в справі його закидів В. Міністерству в листі до премієр-міністра від 21. VII. 1920. (Невиявлення потрібної ініціятиви в справі збільшення і зміцнення укр. армії).

Сальський В., ґенштабу ґен.-хор. З приводу 10-х роковин української національної революції (15. XI. 1918 — 15. XI 1928). „Табор". 1928. 8°, ч. 9, ст. 7—13.

Сальський В. Наші воєнні завдання на майбутнє і воєнна наука. „До Зброї". Збірник І. Львів 1921. 8°, ст. 5—16.

Сальський В., ґен.-хор. Наші воєнні завдання на майбутнє і воєнна наука. Львів 1921. 8°, ст. 16. Відбитка з військ. збірника „До Зброї".

Сальський Володимир. Східне питання. Аналіз стратеґічно-політичного становища на Україні в 1919 році. „Воля". Відень 1920. 8°, т. І, ч. 8, ст. 242—250; т. І, ч. 9, ст 405—410

Значніші розділи: Події на Україні літом 1919 до здобуття Києва. Події в Києві. Переговори з командуванням Добрармії. Виголошення війни Денікинові. Боротьба на правім березі Дніпра. Оцінка подій на Україні в 1919 р. з в. погляду. Сучасна обстанова і взаємовідносини на території б. Росії.

Сальський Володимир. Східне питання. Аналіз стратеґічно-політичного становища на Україні в 1919 році. Винниця 1920. 8°, ст. 16.

Наклад загинув, опріч парудесят примірників.

Сальський В., ґенштабу полк. Тактика технічного війська. Київ 1918. 8°, ст. 16.

Кор. підручник для старшин Інструкторської школи.

Самовидець. Самостійник чи федераліст? Правда про ґетьмана Павла Скоропадського. Шикаґо 1935. 8°, ст. 12. Видання Союзу Ґетьманців-Державників Америки.

Федераційна заява з 14. падолиста 1918. Причини заяви. Божевільне повстання. Гріх Січових Стрільців. Що раньше: федераційна заява чи повстання Директорії? Хто зрадив Україну. Дійсне значіння федер. заяви. Франція а Росія і Україна. Федерація на словах а на ділі. Ґетьман, як самостійник. Чи треба ще доказів? З порт. П. Скоропадського.

Самостійники про ліквідацію війни з Московщиною. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918. 4°, ч. 16, ст. 242—243.

Самохотник — календарик на 1919 р. Українським Січовим Стрільцям і всій Соборній Україні на потіху і розраду зладив Антін Лотоцький. Другий річник. Київ У. С. С. 1918. Друкарня „Діла". [Львів 1918. 16°, ст. 86+10]

Занотовано історичні події останніх років, бої з участю УСС та інформації про них.

Самушинський Степан. Спомини з італійського полону. „Розбудова Нації". 1928. 8°, ч. 9, сторін 339—347.

Самчук Улас. [Промова]. „Гуртуймося". Прага 1935. 4°, ч. 1, ст. 15—16.

Промова на ювілейному святі Зимового Походу у Празі 18. XII. 1934.

Сандрі Сандро. Між Українськими Галицькими Стрільцями. „Укр. Скиталець". Відень 1922, 8°, ч. 22 ст. 30—32.

Переклад з італійського журнала „Il Popolo di Lombardia", 1922 р., ч. 20.

Санітарні відносини у Східній Галичині по розвалі Австрії в жовтні 1918 р., за час влади ЗОУНР від падолиста 1918 р. до кінця мая 1919 р. і польської влади від червня 1919 р. до кінця липня 1920 року. „Укр. Думка". Львів 1920, ч. 23.

Сарматюк Ст. „Соловки" острови смерти і страждань. Переживання очевидця Галичанина... „Літопис Ч. К." Львів 1931. 4°, ч. 4, ст. 14—16; ч. 5, ст. 9—12.

Сахно В., сотник. Тиждень в ґетьманській дружині. „Табор". Каліш 1928. 8°, ч. 9, ст. 81—89.

Кремянець X—XI. 1918.

До П. Т. Передплатників!

До цього числа долучуємо поштові складанки та просимо П. Т. Передплатників прислати ними передплату до кінця 1936 року.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИИ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 10. / Жовтень 1936.

ЗМІСТ:

Горить вогнями виноград
Микола Матіїв-Мельник 2

Високії ті могили
Ярослав Гриневич 2

Европа й відродження України
Ілько Борщак 5

Десятник У. Г. А. оповідає
Дм. Микитюк 9

О, де ви?
Ф. Невестюк 10

Житомирська юнацька школа
Всеволод Петрів 11

Мій памятний день 18. березня 1918 р.
Іван Барабаш 16

Заява 17

Рецензії 17

Знад Дніпра до Сени
Федір Дудко 20

Посмертні згадки 22

Бібліографія 22

Редаґує: *В. Софронів-Левицький*. Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*. З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка.

Міліоновий збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА"

говорить сам про
високу якість
і дешеву ціну.

фабрика в Тернополі — фабр. склад Львів, вул. Бляхарська 11

Фабрика хемічних виробів

О. Левицька і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51.

Телефон 60-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якости
Пасту до взуття „Елегант" терпентинову.
Пасту до взуття „Елегант" люксус. в туб.
Пасту до підлоги „Французька маса"
Віск комбінований до підлоги
Вазеліну до шкіри

Синку до білля
помадкову і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу.

УВАГА!

МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ
ЗВІРАЄ ПОЖЕРТВИ НА

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ

ДАЙТЕ Й ВИ СВОЮ ЦЕГЛИНУ!
ПОШЛІТЬ СКОРІШЕ ВАШУ ПОЖЕРТВУ!
ЗРОБІТЬ ЗБІРКУ У ВАШІМ ТОВАРИСТВІ! НЕ ВІДКЛАДАЙТЕ!
ЖЕРТВУЙТЕ ВСІ
НА УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ
ХТО СКІЛЬКИ МОЖЕ!

ГРОШІ СЛАТИ НА АДРЕСУ ДИРЕКТОРА МУЗЕЮ
Prof. D. Antonovyč, Praha-Nusle, 245, Czechoslovakia.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ!

Імена всіх, і тих найменших жертводавців (хто подасть своє прізвище розбірно), Музей збереже Україні в своїх памятних книгах; хтож дасть відразу або частками 10 долярів, буде записаний в окремій памятній книзі **Фундаторів Українського Дому**; а хто часть 25 долярів, буде записаний в золотій памятній книзі **Добродіїв Музею Визвольної Боротьби України**; імена всіх жертводавців, хто дасть по 100 дол., буде уміщено на окремій почесній стіні Українського Дому; а імена всіх, хто дасть по 500 дол., буде виписано золотими літерами на окремій мармуровій таблиці при вході.

1000 цеглин коштує 10 дол., 100 цеглин коштує 1 доляр.

Не спізніться з своєю пожертвою на Український Дім у Празі! Не будьте останнім: хто жертвує вчас — помагає вдвоє!

Спомини Софії Русової

друкуються в 1936 р. в часописі „НОВА ХАТА"
Багато ілюстровані.

Опера „Різдвяна Ніч" — Празьке видання Кобзаря — Підпільна робота

цікаво описані й змальовані відомою нашою діячкою.

Жадайте оказових чисел „НОВОЇ ХАТИ".

АДРЕСА: ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 39.

Накладом видавництва

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“

виходять з друку в найблизчому часі
дві великі книги:

Велика історично-воєнна монографія О. Думіна:

1) „Історія легіону українських січових стрільців“

з багатьома чертинами боїв і походів УСС і понад 100 оригінальними, здебільша ще ніде не репродукованими світлинами і поіменним списом (понад 1.300 прізвищ) всіх поляглих і ранених УСС.

2) „Великий співаник Червоної Калини”

збірник 225 пісень стрілецьких, історичних (козацьких), побутових і т. д. для хорів мішаних, мужеських і жіночих а капеля. За редакцією др-а З. Лиська.

Умовини продажі будуть подані в часописах
в половині місяця жовтня ц. р.

ЛЬВІВ — ЛИСТОПАД 1936 — Ч. II

ПЕРЕДПЛАТА
„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“
НА 1936 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чвертьрічна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА 12 II пов.

Почт. скр. ч. 43.

ХТО ДБАЄ ПРО ЗДОРОВЛЯ
споживає
НАБІЛ І ВИРОБИ
тільки
МАСЛОСОЮЗУ
вони
здорові
дешеві
ґарантованої якости

УКРАЇНСЬКІ РАДІОПРИЙМАЧІ

ЕРГОН
ЛЬВІВ ПОТОЦЬКОГО 58. тел. 117-32

ВІДЛИВАРНЯ ДЗВОНІВ
І АРТИСТИЧНИХ ВІДЛИВІВ

Михайла Брилинського

ЛЬВІВ, ВУЛ. ЗАМАРСТИНІВСЬКА 41.
Телєфон 263-56.

ВІДЛИВАЄ дзвони всяких розмірів і ваги артистичні, бронзівничі, машинові пласкорізьби, фіґури і т. д.

ОКУТТЯ будівельні, меблеві, римарські.

ПОЛІРОВАННЯ всяких предметів.

ЗАВЕДЕННЯ ГАЛЬВАНІЧНЕ як: ніклювання, мідьования, сріблення, золочення та оксидования.

КУПУЄ: всякі відпадки металеві і розбиті дзвони по найвищих цінах біржевих.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. Річник

ЧИСЛО 11 ЛИСТОПАД 1936

ПОЛК. ДМ. ВІТОВСЬКИЙ,
перший комендант Українських Військ у Львові в листопаді 1918 р. і перший Міністер Військових Справ З.О.У.Н.Р.
Погруддя арт.-різьбаря М. Бринського.

Ф. НЕВЕСТЮК

ХРЕСТИ

Хрести... Хрести... О, скільки їх
І тут і там і скрізь!...
І серед піль і край доріг
І попід кождий ліс...

О, скільки поривів і мрій
Лягло під ті хрести!
Який любови жар горів
В серцях борців отих!

Хто відшукає, почислить
Хрести всі по ланах?
Хто відчитає, устійнить
Затерті імена?

Сумує мати неодна:
»Ой, деж мій сокіл-син?«...
І сльози вилива до дна
Гіркі, як той полин.

Та вже не взнати їй ніяк,
Де син подівся той...
Для всіх таких одно імя:
»Невідомий герой«.

Із записок 17-літньої

Написала: *В. Літинська.*

1. XI. Рано спішилася я до школи, бо заспала трохи, вибігаю на вулицю, чую крісові стріли. Подумала, що певно якісь розрухи. По вулицях дійсно незвичайний рух. Так зайшла я до ринку. Дивлюсь на ратуш, котра година, чи вспію на час прийти і очам не вірю: на всіх чотирох сторонах жовто-блакитні прапори, а пятий повіває маєстатично на самій щоглі. Мені щось у душі стрепенулось, чую безмірну радість та не можу зрозуміти, як це сталося.

Саме переходить коло мене стрілець з крісом і бравнінгом, а на грудях у нього ясніє наша жовто-блакитна стяжечка. Надходить другий також з відзнакою, пізнаю знайомого хорунжого К., витаємось, питаю, що це все значить. Хор. К. оповідає: 31 жовтня зібралася Українська Національна Рада і постановила 1. XI. о год. 4 рано заняти державні будинки, тимсамим перебрати владу у Східній Галичині в руки українців і т. д. Хор. К. питається, де іду. Відповідаю, що до школи; радить мені вернутись до хати і каже, що мене відпровадить, бо іде в ту сторону. Я радо згодилась на його пропозицію.

По дорозі бачила, як наші стрільці роззброюють старшин і стрільців, котрі не мали наших відзнак.

Коло своєї камяниці я попращала хор. К. і побігла на гору, щоб такою радісною вісткою поділитися в хаті, бо я певна, що ні у нас, ні у П. П. нічого не знають. Мама відчинила мені двері, здивовані моєю появою, а ще більше моїм виглядом. Книжки полетіли в кут, а я крикнула, що Львів український і полетіла на гору до П. П., щоб і з ними поділитись радісною новинкою. Дзвоню до дверей кілька разів. Відчиняє панна Маруся і бачу, як мають полетіти громи на мою розсіяну голову за нагле дзвонення, але мабуть мій радісний вигляд здержав бурю, а лице п. Марусі перемінилося у знак запиту. Я кинулась їй на шию, цілую, сльози мені течуть по лиці і кричу „панно Марусю, Львів український!“ Втягнули мене до кімнати і кажуть розповідати спокійно. Розповідай тут спокійно, коли у мені вся душа дрожить. Як довідалися, що я бачила та чула, п. Маруся одягнулася і о 11-ій годині ми вийшли на вулицю.

Ми вже на площі св. Юра. Чуємо, як дзвони дзвонять.

Ідемо до Народного Дому. Тут стрічаємо хор. К. і хор. Л., говоримо довший час, засягаємо інформацій, як і що робити треба. Вертаючи пополудні до хати, чуємо вже крісові вистріли у ріжних сторонах міста.

2. XI. Панна Маруся ішла сьогодні до бюра 7.30. Я пішла з нею. Я не могла б спокійно всидіти в шкільній лавці, як тут треба рук до праці. Стрінули ми хор. Л., від котрого ми довідалися, що стрільці наші голодні, а нема кому занятися кухнями. По полудні о год. 4-ій зібралося наше жіноцтво в „Захоронці“ і урадили закладати кухню. Завтра зачинаємо варити в „Дністрі“.

3. XI. Неділя. Я цілу ніч ока не замкнула. Не могла діждатися рана. Я так тішилась, що буду також щось робити. У місті рух, цілу ніч крісова пальба. Рано о 7.30 вийшла я з хати з п. Марусею і Анусею до „Дністра“. Там уже рух. Розпалено під кухнею, Бог зна, відколи там не горіло і дим ніяк не хоче в комин іти, вертається через дверцята та всі шпари на кімнату, втискаєся в наші очі. Сіли ми обирати бараболю, але дим не вирозумілий, не хоче знати, що хлопці наші померзлі і голодні, не дасть сидіти, щоб докінчити бараболю. Перенеслися ми на коритар і тут скінчили своє заняття. Під кухнею за той час розгорілося. Варимо 50 кг. бараболь і з мяса гуляш.

Як вже обід був готовий, винесли його на вулицю Руську і котрий стрілець був голоден, приступав, ми накладали йому в їдунку. Він, де вдалося, сідав або і стоячи споживав теплу страву, бо всі були перемоклі та померзлі. Але по короткім часі показалося, що це все мало, хоч нам здавалось, що так багато, — треба варити на ново. Нас за-

ступають інші пані, ми ідемо до хати, дуже помучені та перемоклі, бо дощ паде. П. Маруся лишається.

Коли вийшли ми поза Ринок, нагло почалась сильна стрілянина, так що не можна було перейти на другу сторону. Бічними вулицями дісталися ми на площу св. Юра. Вулиці пусті. Надїзджає авто і військові у нім. Ми були певні, що це наші, але бачимо, що авто удекороване польськими прапорами. Хочемо перейти на нашу вулицю, а там на розі стоїть около 10 легіоністів і стріляють в напрямі св. Юра. Що робити? Як дістатись до хати? В торбинках маємо всякі наші відозви, ховаємо за сукні на грудях. Стоїмо безрадні, трохи занепокоєні, це наш перший „хрестний обстріл", сподіємось, що буде більше. Надходить двох мужчин і жертвують нам свою поміч. Говорять по польськи, кричать до легіоністів „свої ідон". Перестають стріляти.

До своєї камяниці дісталися ми коло години 2-ої. Засіли до обіду і я розповідаю про все, що діється у місті. Стукіт у двері. Відчиняю. Легіоністи. Перша ревізія.

Того дня вже ніхто спокою не мав. Боротьба на площі св. Юра тревала до пізної ночі.

На могилі полк. Дм. Вітовського.
1. Проф. Денис Онищук; 2. — ? (студент із Галичини); 3. Проф. Юрій Кокотайло; 4. Проф. Др. Павло Козак; 5. П-ні Оля Шевчукевич; 6. Др. Міґуля; 7. П-ка Глинська; 8. Др. Опанас Шевчукевич; 9. Отець Липський (за 8-им); 10 — ?; 11. Проф. Арістокль Руснак; 12. Проф. Козак (батько Павла); 13. Др. Евген Омельський. Світлив Проф. Кокотайло.

На могилі полк. Дм. Вітовського

Подав *Денис Онищук* — Румунія.

Підчас XI. Олімпіяди в Берліні між гостями було чимало й українців із Західних Земель.

Малий гурток із цих гостей, бо тільки 14 осіб (10 з Буковини, 3 з Галичини й 1 із Підкарпаття) зійшлися 7. серпня на одному з берлінських кладовищ віддати належну пошану упавшим героям у нашій визвольній війні. У святочному настрою зложили вінець на могилі полк. Дм. Вітовського й його адютанта чет. Ю. Чучмана, прикрашений жовто-блакитними стяжками із надписом: „Борцям за волю України, Українці, гості XI. Олімпіяди".

По зложенню вінця, присутні вшанували память поляглих кількахвилинною мовчанкою.

Вкінці Панас Кущенко відчитав свій вірш: „На могилі полк. Дм. Вітовського".

Буковинці на могилі полк. Дм. Вітовського. Др. Евген Омельський і Проф. Денис Онищук після зложення вінця 4. VIII. 1936 р.

Полк. Дм. Вітовський у спогадах

(Кілька заміток і побажань).

Написав: *О. Думін.*

Культ великих згл. провідних людей не зробився ще в нас співтворчим чинником нашого національного життя. Тільки Шевченко зосередив на собі любов і пошану націй, опанував всі її почування і веде її за своїм духом. Іншіж наші історичні постаті, коли вони не блиснули геніем Хмельницького або Франка, мусять числитися з тим, що попадуть в категорію тих нещасних „забутих діячів" (до О. Конiського прилип вже цей епітет як шевська смола), що їх споминається раз на десять-двацять літ якоюсь скромною часописною статею.

В останніх кількох літах щойно дається завважати деяка поправа. Зацікавлення нашим минулим, нашою історією, а з ним і нашими передовими людьми зросло. Але щож, наша літературна продукція ніяк не додержує цьому явищеві кроку, хотяй властиво воно повинно його випереджувати. Житєписи наших великих чи скажім скромніше провідних людей — зовсім занедбана ділянка.

Чому приписати цей невідрадний обяв? Чи малому попитові на того роду літературу? Хіба ні — бо ж звісно, що якраз історично-спогадницька література, куди належать також житєписи визначних історичних постатей, тішиться в нас більшим попитом, як яка небудь інша поважна література. Не в смаку і зацікавленню суспільности слід шукати причин цього явища, а деінде, по моїй думці в трудності теми.

Так дійсно в трудності теми. Написати біографію одної чи другої визначної людини методою проф. О. Огоновського, ужитою їм в його „Історії літератури руської", не було б то так трудно. Але зовсім інше діло, коли йде про те, щоб дати **портрет** визначної людини, що творила або співтворила бурхливу історію, ділала в великій епосі, була рушійною силою, тих чи інших подій, що означили на деякий час нашу історію. Скоментувати велику людину на тлі часу і простору, на яких вона виступала, дати суцільний образ її духовости, виявнити її ідеї і ідеали, схопити вірно її характер, далеко не те, що нанести на папір купу дат з історії її життя.

Проєкт майбутнього памятника полк. Д. Вітовського артиста-різьбаря Михайла Бринського. Світлив Др. А. Білик.

Зовнішні дані з життя визначної людини є для широкого загалу також цікаві. А тим більше, коли дещо піділляти їх сензаційним чи ревеляційним сосом. Та нам таких житєписей не потрібно. Нашій суспільности треба дати зате житєписи, які розяснялиб, до чого змагала людина, про котру мова, носієм яких ідеалів вона була, як далеко сягала своїми задумами, в якій пропорції стояв її характер до її замислів і що полишила вона нам як ідейну спадщину.

В першій мірі повинніб розуміється дістати свої житєписи провідники в нашій визвольній війні, в цьому періоді, в якому мали ми здати історичний іспит і провалились. Чому провалились? Стільки на це маємо ріжних відповідей, стільки поглядів, що їх і не зчисливби. Влучних серед їх дуже мало. Бо щоб дати влучну відповідь на питання, чому втратили ми свою державу, треба зглибити історію 1914—1921. р., вивчити її до основ, поглянути і на давніші часи, взяти під увагу взагалі наш розвиток за останнє століття. Щоб дати влучну відповідь, треба врешті знати, хто кермував боротьбою, які люди стояли на чолі нації, що присвічувало їхній діяльности і як зуживали вони, дані їм долею в руки національні талани. Без докладного познайомлення з духовістю, здібностями, моральними прикметами і світоглядом наших вождів (політичних і військових) зрозуміти фільософії наших визвольних змагань — неможливо.

Як жеж стоїть в нас справа з житєписами наших провідників в визвольних змаганнях? Зовсім погано. Одиноко особа Гол. О. С. Петлюри має вже свою літературу і тільки її освітлено так, що можна зорієнтуватися, хто такий був С. Петлюра і яка його роля в нашій боротьбі 1917—1921. рр. Натомісць Грушевський, Винниченко, Міхновський, В. Голубович, гетьман Скоропадський, С. Шемет, В. Тютюник, Болбочан, Ю. Тютюник, Луценко, Сальський, Петрушевич, Г. Стефанів, К. Трильовський, Омелянович-Павленко, Тарнавський, Курманович, Микитка, відомі суспільству зі згадок в спогадах сучасників або пресових статтей. З таких-же жерел довідується воно про комендантів УСС. — М. Галущинського, Г. Коссака, В. Дідушка, Горука і врешті репрезентанта стрілецтва Д. Вітовського, в листопадових днях Головного Команданта Галицької Армії, а потім Державного Секретаря Військових Справ.

В кожній статті і спомині, що дотикає УСС, знайдеться певно і про Вітовського згадка. З їх найбільше матеріялу до характеристики цеї трагічної постаті Галицької Землі заключають спомини: М. Угрина-Безгрішного: Нарис історії*) Україн-

*) Праця М. Угрина являється спогадами, доповненими деякими документами.

ських Січових Стрільців; дра. С. Шухевича: Видиш брате мій; Д. Палієва: Листопадова революція і Мирона Заклинського: „А ми тую червону калину піднесемо", як також статті Л. Луціва: Улюблена пісня полковника Дмитра Вітовського (Календар Черв. Кал. на 1927 р., стор. 81—85); д-ра Н. Гірняка: Кіш УСС (Календар Черв. Кал. на 1935 р., стор. 46—57); проф. І. Крипякевича: Сотник Д. Вітовський на Волині. (Літопис Черв. Кал. 1932, III) та репортаж В. Ласовського: Генерал Тарнавський. А в першій половині ц. р. появилась брошура М. Заклинського: Дмитро Вітовський (Видання „Всесвіту").

Складений з тих причинків портрет Д. Вітовського є симпатичний; він відразу зеднує собі глядача гармонією високо-ідейних прикмет. Перший воєнний міністр ЗОУНР виходить на ньому як безкорисний український патріот — державник, як людина наскрізь пройнята вищими національними ідеалами і як обовязковий не жаліючий себе вояк. Сотня Вітовського могла сміло змагатися за боєві лаври зі сотнею В. Дідушка: а зробив „сотню Вітовського" славною в легіоні сам її комендант, що служив всюди стрільцям своїм приміром. Так як любили його, Вітовського, так не любили стрільці ні одного старшини в легіоні. Недаром І. Балюк, як оповідає М. Заклинський, висловився при одній нагоді, що за таким комендантом пішов би і в огонь. Щодо популярности то Д. Вітовський не мав серед Стрілецького Війська ніякої конкуренції.

Я не маю наміру переходити всіх причинків до характеристики Вітовського, порівнювати їх зі собою та давати до них критичні коментарі. — Я вжию їх тільки до складення загального висновку, а саме, що вони дають доволі проглядну зовнішню характеристику першого Головного Вожда Галицької Армії. А передовсім дає її брошура М. Заклинського п. з.: Дмитро Вітовський. Автор сам належав до сотні Вітовського в 1914 р. а потім мав нагоду з автопсії слідити і оцінювати працю колишнього свого коменданта. Там-же, де Вітовський зникає з обрію його безпосередніх спостережень, автор говорить про його на основі документів (переписки) і очевидно інформацій товаришів. Як у своїх споминах, так і в спробі життєписи колишнього свого коменданта сотні, виявив М. Заклинський талант зображення — органічно розвивати свою тему для провідної думки. Зпід пера М. Заклинського вийшла благородна постать Вітовського такою, якою вона в дійсности була: — клясичним зразком українського патріота, живучого тільки для ідеї, носієм українських національно-державницьких ідеалів, для котрих мусить пожертвуватися все особисте.

Своєю брошурою, хотяй вона така худощава обємом — зробив автор значну прислугу традиції нашої визвольної боротьби. Пожаліти приходиться, що в ній зовсім немає дати уродження Вітовського. Вмістити її повинно було само видавництво в передмові, куди (на стор. 4) вона аж впрошується. Вкралися в текст автора деякі недогляди та похибки. І так на стор. 8. сказано, що сотня Вітовського вийшла, при кінці вересня 1914 р. „з т р ь о м а ін шими сотнями на фронт", а власне на партизантку. В дійсности вона вийшла з д в о м а іншими сотнями то є Будзиновського і Горука. На стор. 17. каже Заклинський: „Весною (1916. р. — О. Д.) дістав сотник Вітовський з Коша УСС чотирох помічників. Між ними був і четар Гаврилко, що до московської травневої офензиви працював в Луцьку". Трохи нельогічно — четар Гаврилко не прийшов отже з Коша а з Луцька до Ковля, до сот. Вітовського. Дальше він пробув в Луцьку не до травневої офензиви, під котрою розуміється офензива ген. Макензена (початок 2. травня під Горлицями) в 1915. р. а до офензиви ген. Брусілова, що зачалася 4. ч е р в н я 1916. р.

Могила полк. Дм. Вітовського в Берліні.

Не знати чому, треба догадуватися, що ізза усталених тісних рамців брошури, не розповів автор нічого про діяльність Вітовського на Наддніпр. Україні, а особливо після входу австро-угорських військ на Поділля в березні 1918 р., коли то Вітовського призначено комендантом агітаційного загону УСС. (в групі полк. Іца). Про це писав вже М. Заклинський в одному зі своїх споминів а і в брошурі повинен був згадати про це.

А всеж таки дотепер написане про Вітовського не дає нам повної характеристики цеї людини, навпаки ставляє перед нами ряд великих запитників. В першій мірі, був Вітовський волевою натурою чи ні, чи було в йому щось з вожда і авторитетного провідника чи не мав він цих прикмет? Проблематика зогляду на становисько Вітовського в історії воєнної боротьби — дуже важна.

Зі статті Л. Луціва, також одного зі стрільців сотні Д. Вітовського, довідуємося, що Вітовський „був найпопулярнішим стрілецьким старшиною не тільки в стрілецькій братії але і в ширшого громадянства. Це тим дивніше — каже автор дальше, — що Покійник, за популярністю, за дешевенькою славою і за дзвінкими лаврами зовсім не побивався, та можна сміло сказати, навіть держався в тіни.. Маючи можність обняти команду куріня (при легіоні — О. Д.) він її не обняв, а остався при улюбленій сотні як її комендант".

Про Вітовського говорить знову М. Заклинський, „що він не мав занадто войовничої вдачі", „був вразливий на життєві неприємности і невдачі дуже

його пригноблювали". А Д. Паліїв пише отщо: „Серед української суспільности Вітовський був незвичайно популярний. Всі його любили і поважали, тому не диво, що особу Вітовського вязали все і всюди з визвольним самостійним рухом. Тільки він одинокий мав дані, щоб зістати керманичем революції. Популярний, глибокий, прегарний бесідник, чистий характер, добрий вояк. Але Вітовський був ще й поет-мрійник і в нього як революціонера була це хиба. Бо поет-мрійник, а керманич революції — це два противні поняття. Йому як революціонерові не доставало одної черти, але найважнішої: рішучости. Вітовський ніколи не був рішучий, все вагався, навіть тоді, як не було до цього причини. За тим йшов брак віри. Коли я згадую дорогого мені полковника, все приходить на думку момент з 31-го жовтня: ...Як так, то все пропало. Ми програємо, сказав Вітовський. І здавалося б, що хвилева резигнація опанувала провідника революції".

Резигнація полк. Вітовського з посади Головного Вождя Галицької Армії вже на третий день львівських боїв ніби потверджує слова Палієва. Цікаві помічення над Вітовським зробив проф. І. Крипякевич, він каже, правда зі застереженням, „здається, що Вітовський почувався добре на фронті, де життя було просте і нескладне, де був тільки наказ і обовязок". — Колиб все це відповідало правді, то тоді дійсно можнаб говорити про трагізм цеї найвище винесеної історією постаті на Галицькій Землі.

Якось однак не хочеться вірити, щоб цей самий обожаний Вітовський був таким маловіром, щоб так мало мав в собі вождівських прикмет. Яким-же чином тоді вибився він серед стрільців на їх ідейного і духового провідника, щож робило його таким популярним серед цілої галицько-української суспільности, чи тільки те, що він був „прекрасний, глибокий, запалений промовець"?

Чи дасть хто на це вдоволяючу відповідь? Відносно цього питання не слід віддаватися великому оптимізмові, українці такі тяжкі до писання... Правда, що дати відповідь на питання вимагає труду і глибокого передумання теми, але дати її конче треба. Бо тільки маючи правдиві характеристики наших провідників можна запускатися з успіхом в глибину історичньої матерії нашого недавнього минулого, щоб там пошукати от хотяйби ключа до заголовка: „чому впала наша держава"?

Та якже? здивується неодин читач. — Невжеж ми не знаємо дотепер, чому впала наша держава? Ні, таки не знаємо ще гаразд і знати не будемо, коли пильно не попрацюємо над цею темою. Та про це поговоримо в іншій статті.

---

*) Паліїв представляє в своїх споминах (стор. 37) справу так, що 31. жовтня виявилося, що в перевороті візьме участь не більше як 1.400 жовнірів і 60 старшин. Коли він сказав про це Вітовському, Вітовський зжахнувся і заявив, що нема з чим зачинати акції. Тоді Паліїв відповів: гінці з наказами вже розїхались і акції відкликати не можна. Тут мали вирватись Вітовському слова: „То ми пропали".

Джерело історичної традиційности

Написав: *Ів. Шуліка.*

Аж до новіших часів у свідомости українського суспільства завше твердо зберігалася свідомість своєї тяглої неперервної історичної традиції від самого початку Київської держави. Гедеміновичі вважалися правними нащадками Рюриковичів і поодинокі князівські фамилії з такою самою гордістю виводили своє походження як від династій синів Ярослава Мудрого, так і Гедемінових дітей. Таке саме глибоке почуття традиційности перейшло і до козаччини і найшло свій вияв хоч би у відомій „протестації" українського духовенства з 1621. р., коли Київська наукова духовна еліта висловилася про козаків Сагайдачного як про „племя оноє з насіння Яфетового, що ще під Олегом руським монархою під Царгород плавало та Царгороду штурмувало". Нас вражає зараз це почуття кровного звязку з подіями, що відбулися за 600 літ до часів гетьмана Сагайдачного та митрополита Іова Борецького, але це було цілком зрозумілим для обох цих видатних українців — пречінь же Запорожці Конашевича укріплялися молитвою тим самим мощам святих, що й дружинники Мономаха, або воїни Романа Великого чи короля Данила. Від століть привикали українці бачити в Печерському монастирі свою святиню а спільна святиня зміцнювала почуття органічного звязку поколінь. Недурно москвини, попавши в свої руки Україну, постарались унешкідливити Печерську святиню, змосковивши її за посередництвом своїх наймитів русифікаторів, як митрополит Мисловський у XVIII. ст. Печерський монастир мусів забути, що він благословляв Мономаха на його побіду над російським князем Ходотою, благословляв Сагайдачного на його звитяжний похід над Москву, що його монахи складали похвали князеві Острожському після його блискучої перемоги над москвинами 1512. р. під Оршею.

Таке значіння в історії нації місць, що переховують традицію, боротьба за їх значіння це змагання за відчуття і душу народу. В нинішніх часах купчиться воно з особливо інтенсивною силою коло могил невідомого вояка, коло вистав та музеїв із часів світової війни. Всі культурні держави з великою увагою слідкують за добрим станом цих збірок, розуміючи їх величезне виховуюче значення. Українці мають у Музеї Визвольної Боротьби України у Празі таку саму збірку памяток з часів своєї останньої боротьби і українське громадянство мусить всіма силами подбати про їх належне збереження. Віримо, що на них виховається нова генерація вояків Мономаха, Острожського, Сагайдачного.

Різьбар М. Бринський

Михайло Бринський нар. 1883 р. в селі Долина, повіт Товмач — Сх. Галичина.

Вже в народній школі звернув на себе увагу учителя Міхновського, котрий заохочував його батька, щоби віддав сина в різьбарську школу.

По укінченні виділової школи в Товмачі за радою Інж. Вольнєвича віддав його батько до різьбарської школи в Закопанім, де він закінчив чотиролітний фігуральний відділ. Стараннням дирекції різьбарської школи в Закопанім одержав Бринський державну стипендію для дальшої науки різьбарської штуки а саме на „Кунстґевербе Шуле“ у Відні. По скінченні її (4 роки) перейшов до академії на спеціяльну школу (Майстершуле) до проф. Бр. Герліха. Цю академію закінчив теж (4 роки).

Світову воєнну кампанію перебув Бринський на російськім фронті як хорунжий.

В перших днях листопада 1918 р. зголосився негайно до Української Армії в Станиславові. Був іменований четаром і спершу перебував на фронті. Але небаром покликали його до Державного Секретаріяту Військових Справ до письменничого відділу виготовити ряд проєктів на відзначення для Української Армії за хоробрість. Це виконав і по ухваленню їх Начальною Командою, виїхав до Відня в березні 1919 р., щоби виготовити відзнаки. Відступ У. Г. А. на Велику Україну і інші причини не дозволили зреалізувати цього пляну. Проєкти передав Бринський в 1929 р. через Володимира Тарновецького до Національного Музею у Львові.

Від року 1920 перебував Бринський у бриґаді ґен. Кравса в Ліберці — в Чехословаччині. Опісля був перенесений до табору в Німецькім Яблінніім, де на місцевім кладовищі зготовив величавий памятник українським воїнам. (Світлину цього памятника ми свого часу подавали в Літописі Червоної Калини).

Другий гарний памятник зпід його руки стоїть на могилі українського вояка опісля студента гірничої Академії — Миколи Шемердяка.

Проєкт на пропамятну відзнаку для членів У. Г. А. рівнож його робота.

В останньому часі працює Бринський у Празі над погруддям полк. Дмитра Вітовського, а також над проєктом на майбутній памятник полк. Вітовського.

Артист-різьбар Михайло Бринський при зготовлюванню моделю майбуткього памятника полк. Дм. Вітовського.

Світлив: Др. Н. Білик.

Слід згадати також роботи Бринського світського характеру. Він взяв участь в конкурсі на памятник Т. Шевченка в Харкові. Однак мимо того, що одержав перший другу премію (51.000 кч) (перша не була взагалі уділена), грошей до цеї пори не одержав, а його проєкт з малими змінами присвоїв собі інший „благонадьожний“.

Дальше виготовив Бринський велике погруддя проф. Горбачевського і багато інших творів. В кожнім разі наш мистець виконав вже багато високо артистичних різьб.

Дозволяємо собі повитати нашого артиста різьбаря з нагоди поміщення світлин його різьби та проєкту памятника полк. Дм. Вітовського та побажати дальших якнайкращих успіхів у праці.

Ювилей ґен. Віктора Курмановича

Старанням Українського Громадянського Комітету для вшанування 60-літнього Ювилею ґен. Віктора Курмановича відбудеться Святочна Академія з участю самого Ювилята у Відні, дня 5. грудня 1936. о год. 8-мій вечором в салях Українського Клюбу (Банкґассе І.).

Побажання і привітні письма просимо слати на адресу: Українське Академічне Т-во „Січ“ у Відні І. Банкґассе І.

Також просимо всю краєву і заграничну (заокеанну) пресу передрукувати це повідомлення.

ЗА КОМІТЕТ:

Отаман Омелян Клюн
голова

Ярослав Явний
писар

Европа й відродження України

(1914—1923).

Написав: *Ілько Борщак.*

Французька інтервенція в Одесі.

(Продовження.)

Коростовець вдаряв, що в разі, як німці покинуть край, то „під впливом націоналістичної партії, ворожої до гетьмана й дуже лівої, вибухне повстання, яке знищить край". Тому гетьманський дипльомат прохав Антанту по згоді з українським урядом „прислати свої війська для охорони краю після виходу німецьких військ".

Сент-Олер і його англійський колега відповіли, що *не знають*, як дивляться їхні уряди на всі ці питання, але за їх думкою інтервенція матиме місце. Держави Антанти мають надію, що українці оборонятимуть проти большевиків свою територію спільно з Добровольчою Армією. На думку Сент-Олера треба було негайно виключити з уряду гетьманського германофільських міністрів і замінити їх людьми, що мають довіря Антанти, при чому політичний напрям цих людей не грає ролі, можуть бути українські націоналісти або соціялісти.

Зі всього цього виходить, що 1) Сент-Олер робив вищенаведену заяву на свою власну руку, 2) мимо того, що мав мало симпатій до гетьмана, не вимагав його усунення, а тільки димісії деяких членів уряду, під якими треба розуміти Дорошенка та Палтова, проти яких росіяни і деякі *українці*, що залишились в Яссах за часів Центральної Ради, провадили жваву кампанію, 3) жадного акту федерації України з Росією Сент-Олер не вимагав, натомісць нічого не мав проти вступу до уряду національних діячів, точніше членів Національного Союзу.

Геть пізніше в Парижі, Сент-Олер в приватній розмові підтвердив, що у цих справах щодо форми уряду на Україні він не дістав жадних інструкцій з Парижа, свої розмови з Коростовцем провадив на власну руку і що центральний уряд був навіть толерантніший до особи гетьмана, ніж він у Яссах. Для уряду у Парижі важливо було заховати порядок на Україні все одно яким урядом.

Таке ствердив у 1925 році Сент-Олер. Коли глянемо на французьку пресу переломової доби жовтень-листопад 1918. р., побачимо, що усунення Скоропадського ані тим більше якихсь *актів* нід нього щодо білої Росії вона не вимагала. А в ті часи преса *щодня* діставала наказ від канцелярії Клемансо, що саме треба писати й як *писати*.

„Нехай — пише Герве, такий германофоб — німецькі війська стережуть порядок на Україні, як не хочемо, щоби цей край впав у анархію й варварство" („Victoire" 15. X. 1918).

„Україна — читаємо в „Journal" — під Скоропадським є нація дрібних власників, ворог руйнуючого комунізму, українці можуть для більшевиків виявитися ворогами не менш страшними, ніж чехословаки" (2. XI. 1918).

Одним словом, задля своїх плянів на Україні Антанта жадала там одного покищо — порядку, мимо того, що гетьмана поставили раніше німці. Краще був він ніж більшовики з менту, коли Німеччина програла війну. Ані Клемансо ані Льойд-Джорж нічого не мали проти Скоропадського *після* упадку німецького фронту, як не матимуть нічого через 7—8 місяців проти адмірала Хорті в Угорщині.

Але був інший чинник, який не бажав існування української державности все одно з гетьманом чи без нього, і цей чинник, від якого Париж далеко був, все зробив у Києві, в Одесі та Яссах, щоби знищити українську державність. Хто був цей чинник, ясно: біла Росія (що-до червоної Росії, то ця бодай одверто воювала Україну „буржуазну").

15 листопада Коростовець залишив Ясси, а на передодні там зібралися змовники так званої Яської Наради, ініціятором, як ми бачили вище, були Енно й його російські друзі. Для української історії варт заховати імена змовників. Ось вони: 1. М. Брайкевич, член кадетської партії, б. тов. міністра Тимчасового Уряду; 2. В. Гурко, б. царський тов. міністра; 3. А. Кривошеїн, б. царський міністр; 4. М. Маргуліес, пізніше член уряду генерала Юденіча; 5. П. Мілюков; 6. М. Федоров, б. царський високий урядовець; 7. А. Чемберс, директор банку; 8. І. Бунаков-Фундалінскій, російський есер; 9. К. Кровопусков, відомий російський кооператор; 10. А. Пітов, російський соціяліст, б. тов. міністра Тимчасового Уряду; 11. полковник денікінський І. Новіков; 12. А. Пільц, б. генерал-губернатор в Сибіру; 13. С. Третяков, відомий промисловець; 14. А. С. Хомяков; 15. Н. Хвостов, відомий чорносотенець; 16. Н. Савіч, б. „октябріст"; 17. полковник Ільін; 18. граф П.Толстой, російський народний соціяліст; 19. Н. Шебеко, б. царський посол у Відні; 20. В. Рябушінський, відомий промисловець; 21. В. Демченко, славнозвісний посадник Києва; 22. Н. фон-Дітмар, магнат гірної індустрії на Україні.

Оці всі запеклі вороги України, що майже кожний в свому минулому мав виявити в тій чи іншій ділянці свою „любов" до України — зїхалися головне з Києва та Одеси. Вони навіть мали паспорти гетьманського уряду, розуміється, — як пише у своїх споминах з іронією один зі змовників — як „чужинці"*). А з чим вони виїхали, видко хоч би з такої сцени.

У потязі Мілюков авторитетно пояснює Маргуліесові:

„Вся ця Україна чиста вигадка. Купки інтелігентів, жадного національного руху на Україні немає й ми, беручи на серіозне їх балаканину, самі

*) С. Маргуліес: Ясская делегація. („Летопись Революціи" I, стр. 205. Берлин 1923).

зміцнюємо й навіть витворюємо рух, що не має під собою жаднього ґрунту. Не існує й мова малоросійська, галичани розмовляють не на мові, а на якомусь жаргоні"*).

Наради в Яссах тягнулися з тиждень, очевидно при активній співучасти Енно. Ясно, що члени наради одностайно вирішили... інтервенцію, але довго не могли погодитися на тому, хто має бути диктатором: Микола Миколаєвіч чи Денікін.

16. листопада 1918. нарада звернулася до антантських послів у Яссах з заявою, що „тільки негайний прихід союзних озброєних сил може попередити повстання антисоціяльних і вузько-націоналістичних елементів, які кинуть країну в хаос анархії, зроблять з неї легку здобич більшовиків та позбавлять російські й союзні сили необхідної бази для розвитку операцій проти радянської влади... Делегація чекає, що першіж озброєні сили Антанти принесуть зі собою тверде рішення не визнавати окремих держав утворених Німеччиною підчас розчленення Росії, (тоб-то Україну — І. Б.)".

На разі фактична ситуація змінилася радикально: в Києві вибухло повстання проти гетьмана, як реагування проти акту федерації з Росією, проголошеного 14-го листопада. Як ми вже бачили, ніхто (крім росіян) з кермуючих чинників Антанти цього акту не вимагав, але з другого боку тіж самі чинники Антанти не жадали повстання проти гетьмана.

Насамперед треба зазначити, що Національний Союз до самого повстання не навязав зносин з антантськими місіями в Румунії, що було можливо**). Зрештою самий змисл повстання з антантського погляду тратив свою вартість з менту поразки Німеччини. Натомісць таке повстання після поразки Німеччини було, за думкою Парижа й Льондону, на руку большевикам. Сент-Олер пізніше твердив у Парижі, що „поява акту гетьмана про федерацію була зовсім несподівана для мене як і в інших колах Антанти. Цей акт зовсім не був бажаний через наслідки, які можна було передбачити".

Російські змовники, що засідали в Яссах, були страшенно збентежені київським повстанням, та дамо знову слово М. Маргулієсові:

„Ми рішили з допомогою союзних послів у Яссах післати Антанті телеґраму з проханням негайної допомоги, а разом негайно вислати до ґенералів Бертело й Франше д'Еспере — полковника М. І. Новикова й ґен. Галієвського, щоби пояснити їм, в якій мірі становище південно-заходу (тоб-то України) є критичне. Ми сподівалися дістати дозвіл, щоби використати якусь військову частину французів, що стояли в Румунії... Я пропоную дві міри: поперше, дати консулеві Енно повновласть від імени представників Антанти переговорювати

Наймолодший вояк у світовій війні (7—10 літ.) зі всіх воюючих народів — українець Славко Луцишин, тепер студ. мед., уроджений 22. V. 1908. Тернопіль-Загробеля, вул. Болотна ч. 19. В рядах австр. армії був від 1915—1918. р. на фронтах російськім і італійськім. Батько австр. вояк у тім часі в рос. полоні, мати евакуована в Ґмінді. Бездомного хлопця забрали зі собою австр. військові частини. Ранений в 1915 р. під Озірною.

в їх імені і вимагати від німців виконання їх обовязку, згідно з замиренням, піддержувати порядок на місцях, де знайшло їх замирення, по друге, викликати до Ясс німецьку обер-команду з представниками німецької Ради Робітничих депутатів та заявити їм ультимативно: вони відповідають за Київ своїми особами і якщо вони від цього відмовляться, затримати їх заручниками. Першу мою пропозицію приймають, на другу немає рішучости. Доручають мені та Енно виробити текст повновласти для Енно від послів Антанти, а також текст відозви до населення з пропозицією стриматись від піддержки „большевицьких агентів — Винниченка й Петлюри". (Цю фразу вставила нарада). Енно мусів виїхати того ж дня; необхідно було дістати підпис послів; побігли до французів — посла не було в себе, але сказали, що він підпише, якщо сер Барклей підпише. Поїхали до англійця — він спить. Розбудили його. Дізнавшися, в чому справа — підписав і каже: „ну, дістанеться мені за це від мого уряду, але мені наплювати на це, піду до демісії". Французький посол теж після цього підписує, здається, що підписав і американський. Енно поїхав... захопивши зі собою не тільки оригінал декларації послів та повновласти, але й бруліон"*).

*) І. с. 208.

**) Покійний ґенерал Осецький оповідав нам, що він яко втаємничений у повстання, пропонував Винниченкові звязатися з деякими таємними агентами Антанти, що перебували на Україні, але майбутній голова Директорії відмовився, бо „мав договір з Раковським". Очевидно, що це твердження Осецького ми подаємо з резервою.

*) Маргулієс: І. с. стор. 211—212.

Все це відбулося мабуть 20 листопада. Того ж дня Енно телеграфував німецькому штабові й гетьманові, що „держави Антанти ні в якому разі не припустять вступу військ Петлюри до Києва". В дійсности „держави Антанти" тут були ні при чому, а, як ми бачили, Енно говорив в імені росіян.

Сама декларація „в імені Антанти", датована 22. листопадом і оголошена „консулем" Енно в Одесі 23. листопада, звучала:

„Держави Антанти заявляють через свого уповноваженого, французького консула в Києві, що вони рішили не припускати жадного порушення в справі відновлення порядку та реорганізації Росії, яке розпочали російські патріоти і яке піддержують союзники. Відбудова Росії, як держави, що входить у склад блоку держав переможців, демократичних країн Антанти, матиме місце згідно з бажанням всіх патріотів і всіх елементів, що стоять за порядок в Росії. Що ж торкається Південної Росії, як тої, що її займають німці, як і тої, де немає німців, держави Антанти стверджують свою непохитну волю піддержати в них порядок. Ця непохитна воля в найближчому часі буде підтримана озброєною силою, в кількости, як того вимагатимуть обставини. Крім цього вони заявляють, що від нині ж роблять особисто відповідальними всіх діячів, незалежно від їх політичного кольору, що змагають сіяти заверюху або розповсюднювати анархію".

Наймолодший вояк Славко Луцишин серед старшин і генералів австр.-німецького ґекер. штабу.

Так звучить грізно декларація, яку вирядила не Антанта, а російські україножери в Яссах. Але відповідні рапорти з Ясс пішли до Парижа й Льондону, де в ґазетах можна було прочитати:

„Німці, здається, допомогли сепаратистичному рухові Винниченка та Петлюри, що загрожує большевизацією південно-заходу Росії".

(„Ле Темпс" 25. XI).

Для Льондонського „Таймс" Винниченко є „божевільний" (18. XI), а для „Дейлі Мейл" — Петлюра „пів-большевик". (1. XII).

Б. Гурко, один з учасників Яської змови, пізніше на еміґрації, гірко, але справедливо писав:

„Представники Антанти в Яссах, фактично відірвані від заходу, не були в курсі ані намірів ані плянів свого уряду... Нічого більше жалюгідного й смішного, як Яська конференція, не можна собі уявити".*). Зі свого боку ґенерал Денікін вже на еміґрації назвав Яську нараду „великою трагічною по своїм результатам містифікацією"**).

Дійсно це була містифікація, але аранжована білою Росією, щоби знищити українську державність.

II.

Отже Енно як „уповноважений Антанти", а в дійсности, як аґент російської чорної сотні, виїхав до Києва, але далі Одеси не доїхав, бо залізниця Одеса—Київ була вже в руках українських повстанців. В Одесі Енно оселився в славнозвісній „Льондонській Гостинниці" і перша його візита була до ґрафині Брасової, дружини покійного великого князя Михайла, брата царя. 2-го грудня до Одеси прибув французький військовий корабель „Мірабо", але ані його командант Рево (Revaliet), ані сам Енно не знали властиво, що їм робити в Одесі, де не було фактично жадної місцевої влади. 10. грудня до Одеси прибув новий корабель „Жюстіс", на якому знаходився начальний командант французької фльоти на Чорному Морі віце-адмірал Леже (Lejay).

Цього самого дня війська Директорії увійшли до Одеси, якої місцеве самоврядування визнало українську владу. Ситуація військова була така: три чверти міста було в руках українців, а невелика частина міста, між міським театром і миколаївським бульваром, — в руках добровольчих частин, що визнавали владу ґенерала Денікіна. Вони ж займали також порт. Енно оселився в зоні добровольців. Українцям, на чолі яких стояв відомий одеський діяч доктор Луценко***), дуже легко було знищити невелику кількість росіян, але формальний наказ Директорії забороняв українцям які б то не було ворожі кроки проти добровольців,

*) В. І. Гурко: Із Петрограда через Москву, Париж и Лондон в Одессу („Архив Русской Революции". XV, 47.

**) Оп. ціт. стр. 7.

***) Пізніше загинув геройською смертю у боях з російськими большевиками.

яких протеґували французи. Директорія за всяку ціну хотіла уникнути конфлікту з французькими чинниками.

17. грудня у Одеський порт увійшло 4 французькі транспорти, які привезли 1800 мужви під командуванням дивізійного ґенерала Боріуса. Останній, того ж дня, сам, без жадної охорони, обійшов ціле місто, й українські частини віддавали йому пошану. Генерал Боріус, особисто людина поважна й чесний вояк, нічого не розумів у політичній ситуації і вельми швидко підпав під вплив Енно, тобто росіян. Другого дня, російські відділи несподівано заатакували українців, які не знали, що їм робити: одні відступали, ін. затримували росіян. Тоді ґенерал Боріус одверто станув по боці росіян і наказав українцям залишити місто французам. Українці відступили. Ґенерал Боріус призначив на ґубернатора Одеси білого російського ґенерала Грищіна-Алмазова, а Директорію сповістив, що ґенерал Бертело, начальний командант французьких військ, робить відповідальними членів Директорії за кожний ворожий крок скерований проти франко-російських частин в районі Одеси".

Малий вояк Славко Луцишин, тепер студ. мед., в харатері санітета в шпиталі

Таким чином французькі війська, що прийшли до Одеси, щоби змагатися з большевиками, станули по боці російської реакції проти українських сил, єдиної тоді реальної сили на Одещині. Акт ґен. Боріуса підготовив невдачу фран. інтервенції.

13 січня 1919 р. до Одеси прибув французький у 1936 р.), призначений начальним командантом ґенерал Пилип д'Ансельм (D'Anselme помер всіх союзних сил в „Південній Росії". Новий начальний командант рішив розширити французький фронт в північньому напрямі, тоб-то в напрямі, де знаходилися частини Директорії, якими командував ґенерал Греків. Останній з наказу Києва відсунувся без бою й біля 22 січня 1919 р. французькі війська займали навколо Одеси зону в 60 км.

З самого початку січня Директорія робила численні спроби увійти у зносини з французьким командуванням. Ґенерал Греків майже що дня їздив до Одеси, але без успіху: добровольчі російські відділи вживали всіх зусиль, щоби не допустити до контакту Директорії з французьким штабом. Коли Директорія вислала з Києва спеціяльного делеґата Артима Галіпа, російська розвідка в Одесі спокійно інтернувала його в помешканню, де зупинився, розвинувши шалену кампанію, що це „австрійський агент", бо Галіп був буковинець з походження.

Прибувши до Одеси ґенерал д'Ансельм видав наказ, що звучав:

„Ґенерал д' Ансельм від 15-го січня вступив у обовязки начального командантa союзних військ в південній Росії. Франція та її союзники беручи на увагу зусилля, що їх Росія виявила на початку війни, прийшли в Росію, щоби дати змогу всім чинникам доброї волі й патріотизму відновити порядок у краю". Як бачимо, назва „Україна" навіть не згадується. Але, людина розумна, ґенерал д' Ансельм, оглянувши ситуацію, рішив приняти українських делеґатів. Це радив йому також шеф штабу полковник Фрейденберґ, нині дивізійний ґенерал в Марокко. Цей Фрейденберґ в кінці окупації мав паскудну пресу, як з боку росіян, так і з боку українців, бо по суті це був вояк і тільки. Він шукав реальної військової сили, щоби забезпечити свій фронт. Тим поясняються його вагання в пошукуванню союзників.

Між 23 і 25 січня полковник Фрейденберґ приняв українську делеґацію у складі Остапенка та д-ра Назарука. Останній оповів у своїх споминах про авдієнцію у Фрейденберґа*).

„Почав (Фрейденберґ) дослівно так:

— „Винниченко і Чеховський — ффють!". Тут слідував відповідний рух рукою й ногою.

...Він додав:

— „Вони мусять уступити за большевизм"...

— „Петлюра має також стушуватися"...

Цього я вже зовсім не сподівався і сказав перериваючи:

— „Петлюра за свої антантські симпатії сидів у німецькій тюрмі"...

— „Знаємо це. Але з вождем бандитів не кооперуватиме французька армія. По якімсь часі може він вернути... склад Директорії мусить бути змінений, розуміється за відомом і затвердженням Франції. Так змінена Директорія буде суверенна".

— „Який ваш погляд на питання державної самостійности України?" запитав я. Він відповів:

— „Я не політик, наше завдання — боротьба

*) Рік на Великій Україні. Відень 1920, стр. 126—135.

з большевизмом. Справа самостійности України вирішиться в Парижі. Припускаю, що ухвалять плєбісцит"...

Французький полковник рубав дальше:

— „Залізниці й фінанси підуть під безпосередний заряд і контролю Франції".

— „Українська армія має провадити війну проти большевиків і йти хочби до Петербурга.

— „Директорія видасть і оповістить декларацію до Франції, в якій проситиме протекторату під оглядом політичним, мілітарним, фінансовим, в заграничній політиці і т. д. В декларації має бути сказано, що Україна відкликається до відомої благородности французької нації"...

— „Війна з Польщею мусить бути зараз застановлена".

— „Які мали б бути границі України на заході?"

— „Вирішиться в Парижі".

— „Який ваш погляд на прилучення земель Угорської України до Великої України?"

Представник Франції заявив, що не знає, чи українці мають і там національну територію, але що й про це подумають в Парижі.

— „Який ваш погляд на українські кольонії в Азії?

— „Українським кольоніям в Сибірі й Туркестані не робитиме Франція ніяких перешкод"...

При кінці виступив французький полковник з найкращою умовиною:

— „У свою армію маєте зараз приняти російських старшин з добровольчої армії".

Від цього Назарук категорично відмовився і заявив, що йому та Остапенкові треба вертати до Києва, щоби здати Директорії звіт. На другий день ця делєгація залишила Одесу.

У декларації Фрейденберга, як її передає Назарук, треба відріжнити три моменти: 1. принціпіяльні заяви так званої „високої політики" про самостійність України, про кордони з Польщею, про Угорську Русь і т. і. Про це все Фрейденберг нічого абсолютно не знав хоч би тому, що і в Парижі нічого не знали. Всі ці заяви не мали жадного практичного значіння, а були відповідю, так мовити, з повітря на наївні запити Назарука. 2. заяви про протекторат Франції, що їх дав Фрайденберг, були, на наш погляд, особистою заявою полковника, що хотів гратися у „високу політику". Ледви чи він мав такі інструкції з Парижа, де навіть як хотіли б в такий легкий спосіб зробити з України Мадаґаскар, добре знали, що ніколи ані Англія ані Америка не дали б змоги здійснити такі претенсії. Зрештою така відкрита претенсія не гармонізувала з заявами Пішона про відбудову Росії. 3. Претенсії Фрейденберґа, щоби українці зєдналися з добровольчою армією й боролися б з большевиками аж до Петербурга, є єдині, що були в його ресорті й які, мабуть, найбільше цікавили його, як вояка.

Як бачимо, полковник Фрейденберг не був дуже ласкавий до українців, але проте ґенерал Денікін у своїх споминах каже, що він ненавидів добровольчу армію, а росіяни в Одесі запевняли, що Фрейденберг є „аґент большевиків", що дістав від Москви стільки то мільйонів і що він „жид". Останній аргумент, як відомо, був і є для російської реакції найважніший. Чи полковник, а сьогодні ґенерал Фрейденберґ, є жид чи ні, ми не знаємо, але одне знаємо, що всю ненависть на себе він притягнув тільки через те, що відважився... розмовляти з українцями, дарма, що перед цими українцями Фрейденберґ захищав російську ідею.

1-го лютого 1919 р. Директорія залишила Київ, куди радянські війська увійшли 5-го лютого. Другого дня Раковський, голова українського радянського уряду, звернувся радіо-нотою до урядів Антанти, де заявив: „Звільнення Києва радянськими військами поставило нашу армію в безпосередній звязок зі союзними військами, що займають Одесу, Миколаїв та українське узберіжжя Чорного Моря. Український Радянський Уряд енергійно протестує проти присутности антантських військ в вищезгаданій території й вимагає евакуації України антантськими військами"...

Очевидно, що ця нота не мала жадної відповіди.

Директорія після упадку Києва переїхала до Винниці, але фактичні її сили були зведені до мінімума. Єдине, що могло її врятувати, це була французька допомога. Тому треба було пійти до Каноси вимог французького штабу. Винниченко та Чехівський усунулися з політичного життя, новий кабінет з Остапенком на чолі,вислав нову делєґацію для перемов з французьким командуванням, цього разу вже не в самій Одесі, а на стації Бірзулі. Ця українська делєґація „визнала свої помилки" і прохала розширити українську зону навколо Одеси, довести до перемиря з поляками в Галичині (що абсолютно не залежало від французів у Одесі — І. Б.) і не настоювати на звільненні бувших гетьманських міністрів. Ґенерал д' Ансельм під впливом російських реакціонерів вимагав від Директорії звільнення гетьманських міністрів, заарештуваних після упадку Скоропадського. Але французький головний комендант був невмолимий. Ось телєґрама, яку він у цій справі надіслав до капітана Лянжерона, французького штабового старшини, що перебував у Винниці:

„Справа зони є справою військовою, тому неможливо її обговорювати. Згідний, щоби відіслали митрополита Антонія*) до Праги під особистою відповідальністю членів теперішньої Директорії. Пропозиція відносно Львова не може бути взята під увагу ані з боку політичного, ані з боку військового. Попередити мене про годину, коли ви передали мій наказ (дослівно „наказ" — І. Б.) голові ради міністрів, щоби ми могли рахувати 24 години. Нема чого ставити питань, на які можливі ухильчиві відповіди. Як пройде 24 години, ви самі принесете відповідь, яка б вона не була. Рішення французького командування буде негайне".

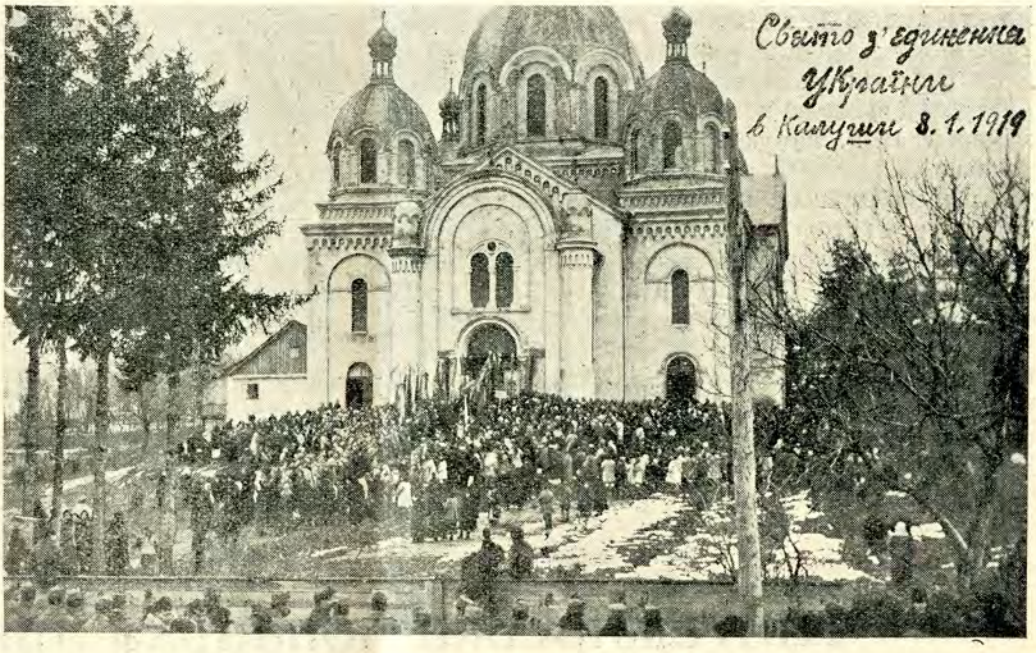
Директорія скорилася, постанова її з 11-го лютого 1919 р. звучить:

„Директорія УНР ухвалила: висловити свою згоду на приняття в принціпі тих умов, які було висунено з обох сторін і які спільно обмірковано на тих нарадах". (Докінчення буде).

*) Відомий українофоб, заарештуваний свого часу Директорією, недавно помер у Сербії.

1. XI. 1918 в Калуші

Із спомнив О. Ткачука — написав *О. Мікула.*

Десь так по 20. X. 1918. скликав адвокат др. Желехівський повітову нараду, на яку запросив самих найчільніших громадян міста Калуша та повіту. На цій нараді обговорювано ріжні тоді актуальні справи а що найважніше, яке заняти становище з приводу чуток про можливий упадок Австрійської монархії, Тому, що деякі з присутніх „страха ради" відраджували пускатися на „авантуру", сумнівалися в якісь успіхи, о. Наконечний, щоби надати більшої поваги, післав до церкви по хрест, на який всі присутні присягали заховати тайну і слухатися свого проводу. До тіснішого комітету вибрано о. Павла Джулинського, п. Семена Захнея та Осипа Ткачука.

30. жовтня приїхав зі Львова теольог п. Яців родом з Тужилова і привіз приказ підписаний Вітовським — щоби в Калуші на 1. листопада перебрати владу. Негайно зійшовся комітет і виготовив плян праці: о. Джулинський і Захней взяли на себе ролю підготовити до цеї події міщан. Ткачук забовязався зорганізувати все потрібне, щоби перебрати владу від австрійських властей. Порішено це перевести спокійно, але на випадок якогось спору треба було мати людей здатних до збройного чину. Тому припоручено Петрові Цимбалістому скликати на вечір кількох довірених молодих військових людей. Пана М. П. вислано до кількох сіл поза Лімницю до своїх знаних одиниць, щоби вони зібрали певних людей і на год. 5—6 рано прибули під Калуш і там чекали дальших приказів. Пан І. С. мав роззброїти постерунок в Голині і на знак довершеного діла мав запалити вогонь.

В місті зібралося щось біля 20 молодців при О. Ткачукові і на жидівському кладовищі чекали доповнення зі сіл, бо не всі були узброєні, а в місті було щось 300 людей австрійської залоги, крім цього повітовий постерунок жандармерії, пов. команда в броварі, відділ мадярів, ну і на залізничім двірці також військо.

Вже в ночі удалося Цимбалістому викрасти звідкись 12 крісів і трохи муніції. Аж по півночі почулися якісь стріли, а згодом показався зі сторони Голиня огонь — знак, що І. С. справився добре. Ще трохи почекали і за якийсь час прибула підмога. Вислано звідунів у місто — що там робиться — вертають і голосять , що всюди спокій.

Провід перебрав Ткачук при допомозі Миколи Лещія, Семена Захнея, Петра Цимбалістого, Василя Ничая. По обговоренню акції ділання і виданню припоручень вирушили в місто.

На небі почало сіріти.

Станицю жандармерії обставлено. З

фронту станув Т. з кількома людьми, від головної дороги зайшов Лещій, а під вікна Цимбалістий.

До середини увійшов перший Мих. Іваницький і натрапив якраз на команданта — котрому заявив в імені У. Н. Р., що українці перебрали владу. Рівночасно Захней і Ничай забрали зброю команданта, а вслід увійшли інші до других кімнат і роззброїли решту.

По тім Микола Лещій рушив з відділом 10—15 людей і роззброїв Стаційну Команду, Захней з одною частиною обсадив почту, поставив стійки при телєфонах і телєграфі, о. Джулинський з міщанами пішов до Староства і Суду. Трохи пізніше роззброєно відділ мадярів, що кватирував у броварі та обсаджено залізничий двірець. Вкінці перебрано Саліни.

Вислано післанців по зібраних під містом селян. На переді цього походу ішли о. Глодзінський, о. Бандера, о. Янович, директор С-кий і другі. Панна С-вна на чолі відділу, котрий машерував чвірками, аж любо було дивитися.

О год. 10. ранку всі уряди в місті були обсаджені нашим військом, по вулицях ходили вже українські стежі. Всюди панував порядок і спокій. Настрій веселий і бадьорий.

Зорганізований похід уставився в рядах під староством. З будинку староства вийшов др. В. Дудикевич, виголосив до зібраних промову про повстання Української Народньої Республики, та заявив, що перебирає наразі функції повітового військового команданта.

Першим повітовим комісарем вибрано д-ра Миколу Желехівського — пізніше це становище обійняв радник суду Юліян Білинський.

Житомирська юнацька школа

Формування; наука; бої; перший випуск української старшини.

Сторінки з недрукованого щоденника.

Написав *Всеволод Петрів,* ґенштабу ґенеральний хорунжий.

(Продовження).

До хуторів дійшли без пригод, нікого не зустрівши, вислано кінну стежу в бік Мотижина, це в бік Києва, й стежа наткнулася на якийсь розїзд червоних москалів, який збила несподіваним наскоком. Це добре, бо юнаки уміли махати шаблями (ну а рубати та ще й з коня, не дуже) та захопила двох коней й одного полоненого, що переказав, що аж до Кодні розкинуто 5-ий кінний полк імени Льва Троцького, що його зформовано з самих „фронтовиків" рос. армії з великим відсотком підстаршини.

Знаючи методику вишколу російської кінноти можливо було сподіватися, що розїзди так широко розкинутого полку будуть стреміти проникати всюди, бо очевидячки мають за завдання або широку розвідку, або так звану „завісу" між двома напрямами наступу: вздовж шосе Київ—Житомир й залізниці Київ—Бердичів.

Про все донесли ми „по команді", а в полудне приїхав до нас командант куреня й переказав, що Школа має бути замінена півсотнею його куреня, й відійти до залізничого мосту під Житомиром, який загрожено й підпорядкуватися прямо Штабові ґрупи.

Потягнулися отже ми знову, цей раз на захід і в пітьмах дійшли до хатин між стацією та мостом, де ледви вдалося втиснути юнацтво наніч. По мосту ще пройшло дескільки наших потягів у напрямі на Бердичів, а вислана наніч наша розвідка відігнала від залізниці якийсь малий ворожий розїзд. На третій день „перебування на фронті" школу перекинуто вже до міста Житомира й розташовано коло моста на шосе в Бердичів, з наказом охороняти міст та патрулювати правий беріг р. Тетерева; отже за три дні, не зробивши фактично ні одного стрілу, промашерувало юнацтво добрих 50 кільометрів, гоняючись за якимсь ворогом, якого не бачило. Використавши прибуття до міста завітав Начальник Школи до гарматнього відділу й побачив, що він і сам вчиться й формує разом з куренем „Охорони республиканського ладу", як тоді звали жандармерію, курінь „Жидівської самооборони", що формувавсь на приказ Української Влади з добровольців жидівської народности. Курінь озброювали рушницями „Лебеля", французької системи з димним порохом, інструкторами були юнаки і „охоронці", останні переважно наддністрянці.

Я завітав і до Штабу, де доклав начальнику весь нонсенс полювання за ворожими розїздами, перекидуванням частин, на що дістав відповідь: „а что я зраблю з етім унтер-офіцером із Австрії" — себто командантом ґрупи. Розпитав у булавного старшини, українця наддніпрянця, з прискореною освітою російського ґенштабу й жахнувсь, бо той зясував, що по кожному повідомленню про будьяке появлення ворожих відділів пересуваються наші частини, і що ці повідомлення часто-густо приносять якісь цілком невідомі люди, що видають себе за агентів розвідки та що часто Начальник штабу сам перебільшує ці відомости. Нічого робити, сунувсь до Пана Отамана просити, щоби якось інакше йшло, але там не пощастило, бо було пораховано, що хочу заняти „тилову посаду" а тому „підкопуюсь", а до того й „ненадійний", бо... з есерами?! й революцією!

Дивно, ми ж всі тоді робили ось ту революцію, українську! Виходячи, зустрів командантів полку СС, та 1-го залізничого, що обидва, особливо СС-ів вже ніяк не були з есерами, й вони були невдоволені тим, що частини деморалізуються частими пересуваннями й що головно в середині них ведуть страшну розкладову чинність „агенти паніки" й „істінно русскіе". Перші використовують нефа-

хове ведення й соціяльні антагонізми, а другі ведуть протижидівську погромницьку агітацію, скермовуючи її й проти Уряду, що „потакає жидам". Від них же довідавсь, що дійсно порядні сили червоних москалів сунули на Бердичів й Коростень, а що перед нами є дві бригади здається 5 й 8, якими командують старшини Генштабу, оба одного випуску зі мною з Академії, але що ці бригади нечинні, обмежуються лише розвідками й дрібними випадами на крила, запілля й прориви, очевидячки вичікуючи наслідків ударів по головним напрямам, тому команданти вважають доцільним відійти для вирівнання фронту, і головне виводу військ з задушливої атмосфери агітації.

На висловлену мною думку необхідности залишитися й ударом в крило наступу по головних напрямках, висловили побоювання, що моральний стан військ не дозволить такої операції, а на думку про необхідність ліквідувати агентів провокаторів одностайно сказали: „а ну спробуйте, що штаб скаже?"

На слідуючий день стали підходити з півдня по шосе з Бердичева недобитки наших юнацьких ешелонів та ще одного з групи СС, якого розбила московська червона кінnота вже під Коднею, так що ліве наше крило було вже фактично схоплене, щоправда досить далеко: в одному переході.

Цей перехід знову викликав низку „маневрів", школу кинуто під Скоморохи, це по друге, де вона ледве не побилася з нашим же бронепотягом, що їздив на розвідку під Кодню. Лише льодовому спокою коменданта 2-ої сотні, що поночи хотів підпустити потяг якнайближче, завдячує школа те, що не загубила людей та не побила своїх. На другий день знову під вечір, кожний раз наніч, кинуто школу на р. Гуйву, де вона мала при Бердичівському шосе змінити курінь СС, а коли школа прийшла, то не найшла нікого, а опівночі прийшов курінь СС, який мав теж когось змінити; добре що не порахували одні других за ворога. Ранком СС-и залишилися, а школа пішла до резерви знову до моста. У цей день вже гупали гармати на шосе на Київ, а далеку канонаду чути було ген на захід, майже в тилу в напрямі на Полонне.

Нервовий настрій збільшувався, частина міського населення, особливо жидівського дивилася на нас вовками, зокрема „жидівський курінь", якому в памяти ще був погром переходової доби, після Гетьманщини, який приписували українцям, хоч громили дружньо банди ріжних „напрямків".

Нарешті сунулися й до школи: з юнацтвом почали розмову якісь типи, доводячи, що „мазепінська" справа безнадійна, що „нада ілі удірать, ілі ітті в настоящую революцію". Хлопці негайно доставили начальству „приятелів", у яких найшли зашитими — передаю текстуально: „Предявітель уполномочений комісии по формированию повстанческих частей Украини и Беларусии", сохранено правопис, печатка „Комисия по формированию повстанческих частей Украини и Белоруссии".

Памятаючи науку командантів полків передав усіх до „Особливого Коменданта". Більше ніхто в школу не спробував, лише за деякий час прийшло пятеро козаків з був. „Чорноморського куреня вільного козацтва" з подібними посвідченнями й переказали, що їх вислано до наших тилів для формування відділів „паніки" й що вони, захоплені під Білою Церквою, і так хотіли втекти до своїх.

Психічна атмосфера ставала задушливою. Правда, школа трималася добре, бо юнацтву й старшинству не було часу на „психольогію", вчилися вперто, використовуючи кожну нагоду: йде застава, стежа, розвідка, професор тактики чи ведучий старшина розяснює, як треба, виправляє, як не треба, вернулись — розгляд всього, що виконали, критика виправлення; перебувають в резерві — підходять цивільні професори й не у клясі, а де прийшлося, продовжують курс. Очевидячки, що гірше було в інших частинах й коли ворожі відділи почали жвавішу чинність, коли поширилися чутки про значні повстанчі рухи в тилах, коли прийшло повідомлення, що шлях відвороту у с. Курне перехоплений, дійшло до наради всіх командуючих, де більшість крім Отамана Групи, що не хотів відходити, була за відхід для вирівнання фронту. Юнацька школа настоювала на забезпеченні відвороту взяттям під охорону шосе, але не була за відворотом; вважала вистарчальним послати на тили „Курінь охорони республиканського ладу", і решті триматися у Житомирі. У висліді наради вирішено відійти з Житомира на один переход,

IX. ШКОЛА В САМОСТІЙНОМУ ВІДДІЛІ.

Рішення відступати від Житомира два дні ще не було переведене у діло, бо командант Групи дуже, й цілком вірно, не хотів того, але комісари паніки робили своє далі, нервовість звищувалася, особливо тому, що не було жадних звязків ні-з-ким та нарешті наказ про відступ був виданий.

Школі вказувалося напередодні загального відвороту перейти до с. Березівки, що лежить по шосе на Звягель, яке проходить через Курне, переночувати там, а в 8 рано виступити на Курне, однак до нього не доходити, а зупинитися на хуторах у 4-х км. від Курного й розвідати, що є в Курнім, куди мають перейти головні сили, що ночуватимуть у селах повз шосе.

Березівка лежить щось у 15 км. від Житомира а Курне в 40 км.

Наказ надійшов на щастя для школи на день перед виступом. Відразу почали ми підготовлюватися на похід і в першу чергу збірати вози для обозу й коней для нашої гармати, бо обидві й скриня не мали ні одного.

Я звернувся до штабу групи за обіцяними кіньми, але відповіли відмовою, переказавши, що мусимо постаратися їх самі та дали дозвіл на реквізицію, а де ж зареквіруеш у місті! та ще там де вже відбулося стільки всіляких реквізицій. Звернулася школа до команди того куреня „жидівської самооборони", що формувався при школі, користаючись нашою допомогою, щоби помогли купити коней, але там відповіли, що курінь не є боєвою одиницею та „не сміє й не хоче вмішуватися в горожанську війну".

Що-ж робити? спішили всіх верхівців, що були в школі, взяли тих коней, що були для старшин,

так що вистарчило з бідою на три шістки й двох розвідчиків, а решта складу і гармати і школи ішла пішки без єдиного верхівця.

Обоз зібрали юнаки з дооколичних сіл, так що в менті виступу були готові.

Перейшли до Березівки, що лежить в 1.5 кільометрів від шосе й там росташувалися, залишивши на шосе стежу, звичайно пішу, до якої мав штаб надсилати накази в ночі, як би зайшла зміна. В ночі переконалися, що здезертирувало двох старшин, походженням з Житомира, що очевидячки підпали впливам „комісарів паніки".

На ранок в 8-й годині, як було вказано в наказі, витягнулася школа з Березівки, що лежить на широкій поляні, й потягнула до шосе. По шосе рух якихсь груп людей, все у напрямку на захід, а далеко на заході, отже у тилу, в напрямку на Полонне роспливчасто гукають гармати і... цілком несподівано, бо-ж з Житомира щойно мають виступати наші, над поляною народжуються білі хмаринки, тріскає вибух та безсило падають шрапнельні кулі. Вражіння розриву на межі досягнення.

Приєднується до нас стежа з шосе й повідомлює, що вже від 5-ої години тягнуться по шосе обози та частини Залізничників, проїздили якісь автомобілі, а щойно протягнув 4-ий полк СС. Випадає так, що якісь зміни в наказах, які до Школи не дійшли.

Не зважаючи на шрапнелі, що без пуття рвуться то по одному то по другому боці шосе, очевидячки пускані „по малі", навздогін, для паніки, ми підтягнулися до західного окраю поляни, зайшли в ліс і на кожний випадок перелаштовуємось у порядок для відвороту, рахуючи, що свої вже на заході, а ворог не відділений ніким на сході, куди в напрямі до Житомира виходить по шосе Начальник школи з пішою, бо-ж верхівців нема, розвідкою.

У коршмі при шосе якась група коней з парою людей коло них. Заки ми змогли зорієнтуватися, швидко вискочила з коршми група людей, спішно посідала на коней й прочвалала попри нас з вигуками: „відходьте, большевики!"

Дійсно на східному окраю поляни загарцювала якась кінна лава, за нею по шосе група верхівців.

Відходимо до своїх, де юнацтво останньої сотні, бо решта вже по наказу вирушила по малу по шосе, каже, що попри них прочвалав командант СС та кричав, щоби відходили. Сотня розгортається по краю ліса, підпускаємо кінну лаву, аж поки не переконуємось, що це дійсно червоні москалі й різка чітка сальва кладе кінець гарцюванню. Лава чвалом в ростіч летить назад, лишаючи декілька вбитих людей і коней, зімкнутий відділ відскакує з шосе, а за хвилину від груп дерев починає, здалека, працювати кулемет, шелестячи в гіляках дерев, недобре скерованими кулями. З головних сил школи прибігають звязки з запитанням, чи не треба всій школі підходити вперед, гармати висилають піших розвідчиків, підходить завідуючий вивчанням стрільби, лектор тактики та воєнний інспектор клясів, подивитися, чи не можна чому вивчити юнацтво, а розгублений ворожий кулемет не діждавши відповіді змовкає там далеко. Короткою перебіжкою вискакують до вбитих, а може ранених ворожих вояків, юнацькі стежі і під далекими кулями того самого кулемета, зясовують, що перед нами старий знайомий 5-й полк. Вітаємо сотню з першим поважнішим бойовим хрещенням й під клекіт нешкідливого кулемету та свіжі вибухи шрапнель, відходимо спокійно через ліс, широкий на пару кільометрів.

Щойно витягнулися з ліса, як побачили вправо від себе наші розстрільні, що кудись наступали на північний схід, декілька разів вистрілила наша гармата, і видко далеко розриви. Кудись наступає 4-й полк СС.

Школа спинилася; вислала до СС стежі, але ті знову звернулися до шосе й пішли на схід. Наші стежі повідомили, що СС-и наступали проти якоїсь ворожої частини, що відійшла.

Без дальших пригод дійшли ми до місця призначеного наказом, опинившися в аріергарді, замість того щоби бути в авангарді, ну що-ж при відступі — аріергарда місце чесне.

Стали на ніч по всіх правилах, так як слід не аріергарді, бо для того нас було за мало, а задній сторожі. Гармати на позиції, застави на місцях майбутніх розстрілен, стежі й т. д.

Потягнули телефонний дріт до Курного, щоби знайти тревалий звязок зі штабом і почали включатися в телефонно-телеграфний дріт попри шосе. Швидко знайшли телефон на маєтку Курне і, звичайно, там штаб.

Першим підійшов начальник штабу і висловив здивування, як оце ми опинилися в аріергарді бо ж в ночі був даний наказ всім відходити в Курне для „вирівнання фронту"; зясувалося, що наказ був даний устно тим командантам, що були в Житомирі, а про школу забули, мовляв: „все одно прийде".

Потім підійшов Командант й дуже докладно розпитував, що мала школа перед собою при відступі та проти кого наступав полк СС? Був, здавалося, здивований, що ми мали лише 5-й кінний полк перед собою, що нас до того не переслідував, та що під час „бою" СС-ів ми не були також „атаковані", нарешті я дістав наказ залишатися на своему місці, прикриваючи відпочинок головних сил.

Ніч та другий ранок пройшли спокійно, ранком діти з наших хуторів пішли до сільської школи, що була в селі на схід від нас, а у нас почалося навчання: сотні, що мали службу на заставах, мали тактику, теорію стріляння, та виклади з історії, сотні резерви математику, фізику, балістику, літературу, при чому замість шкільних дощок влучно використував „воєнний" інспектор клясів гарматні щити.

Коло полудня викликав мене до польового телефону, яким школа була сполучена з передовими охоронними частинами головних сил, від полку Залізничників його командир, та просив, чи не може школа „стрільнути разок", щоби тим примусити командата „рішитися далі вирівняти фронт", що, мовляв, конче потрібне, бо корпус СС вже за Шепетівкою, а у Залізничників є певні відомости про глибокий обход нашої групи із півночі й півдня. Не назову Ч. полку, ні його командата, скажу тільки, що цим командантом була людина цілком випадкова.

За хвилину викликав мене комендант групи. Розмову передам по можности ближче до дійсности, щоби дати враження, в яких умовах доводилося працювати.

— Що у Вас там?

— Тихо, пане Отамане, діти вертають зі школи, ми покінчили навчання, обідаємо.

— Що про ворога?

— Розвідка, що її маю на возах, бо коней нема, у 8 кільометрах перед собою, донесла в 11. рано, що приїхав до них лектор тактики та перевіряє, та що перед нею нікого, з Житомира були втікачі від червоних, яких відіслано до штабу. Більш нічого.

— Ну, а що чути з Пулинського шляху? (Містечко Пулин на північ від Курного).

— Нічого не знаю, бо не можу дотягнути туди стеж.

— Як гадаєте, пане полковнику, чи треба нам відступати далі?

— Не знаю загальної ситуації, а та, що її бачу, не каже про необхідність відвороту, бо перед чим відступати?

Вечором ми несподівано дістали наказ перейти негайно до Курного та росташуватися поблизу штабу. Наказ виконано в повній тьмі, при чому на наше місце ніхто не прийшов і ціле росташування групи залишилося під охороною лише невеличких стеж від Залізничників, що були росташовані поза ставками в пів км. перед Курним.

Зараз по приході покликав мене Отаман групи до себе й довго балакав про ситуацію, скаржився на протирічиві та панічні донесення як агентури так і розвідки, на страшенне зденервування козацтва, в якому просто оазою є школа, на те, що жидівська самооборона, що залишилася в Житомирі, тепер там порядкує, провадячи репресії проти тих, кого вважають, справедливо чи ні, винними у минулих погромах, а нарешті сказав, що він дістав від верхньої команди наказ про наступ на Житомир у звязку з загальним наступом групи СС та тим, що Північна Група не відступила від Коростеня, так, що ми „занадто перевирівняли фронт". Я вернувся пізно до школи і застав у штабі багато старшин, що прийшли докласти про свої спостереження: юнаки по приходу в Курне відразу ж попали під пропаганду двоякого змісту: селяни розповідають про жидівські репресії в Житомирі й про необхідність помсти над жидами, а якісь інші типи доводять, що уряд УНР є в спілці з тими жидами, бо їх озброював, що конче необхідно його скинути й обібрати інший „справжній гайдамацький і козацький", інакше марна боротьба з большевиками.

Отже й на школу хлинула розкладова діяльність. Щоби тому запобігти, призначено на другий день виклади, в яких головну увагу звернено на предмети українознавства, щоби використати ту зброю, якої інші частини групи не мали — навчання й значну скількість інтеліґентних сил.

На щастя лише один день довелося пробувати в Курнім.

До штабу надійшов наказ від отамана Оскілка, яким усі три групи, що оперували на північній Волині: СС, Волинська й Північна — мали перейти в наступ. СС на Бердичів — ми на Житомир а Північна удержувати далі Коростень, так, що дійсно ми трохи „перевирівнялися".

Штаб впорядкував наступ на Житомир, так що головна маса групи: Залізничники 1, 2 й 4 полки і 4. п. С. С. мали наступати по шосе, дотягнувшись за перший день до Березівки з авангардою перед самим Житомиром, а Юнацька Школа перейшовши напередодні вимаршу до м. Пулина, мала наступати по старому шляху через Вільське на с. Каменку, „для звязку з Північною Групою", як було вказано в наказі. Одначе вважаючи, що Північна Група була під Коростенем, цеб то в 30. км. від найближчої до неї точки перемаршу школи — с. Каменки і у 55. від найдальшої — Пулина та що головні сили нашої групи ішли в 12—15 км. від старого шляху, школа фактично була залишена на власні сили, виконуючи завдання якогось чи то партизанського чи то кінного відділу. До того штаб групи знову залишив при собі юнацьку гармату під тим претекстом, що вона не пройде по розмоченому таянням снігу шляху.

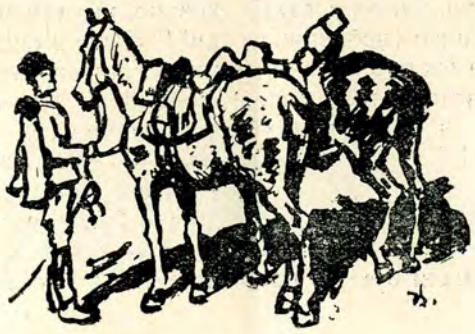
Наказ є наказом і коло 300 юнацтва з двома легкими Люісами замісць кулеметів і без гармати, переночувавши в Пулині — пішли на Вільськ.

За ніч підмерзло і по шляху пройшов би броневик — не то гармата.

Виконуючи всі приписи статуту щодо охорони у марші, весело маширувала школа залишивши півсотні в залозі Пулина, бо були чутки, що між Пулиним і Горошками оперують якісь відділи — чиї? — Бог знає.

Ось довге село Іванчиці — заселене чехами, Вільські хутори під лісом, що росте на горі над Вільським, на ліво далеко чорніє ліс — перший з поважних комплексів малого Полісся — на право долина й переліски, де десь там далеко головні сили — Березівка і наша юнацька гармата.

(Докінчення буде).

Мої перші дні у З. У. Н. Р.

Написав: *д-р Кирило Трильовський.*

Дня 31 жовтня на дармо ждала група наших послів у Відні в бюрі віцепрезидента парляменту Ю. Романчука (де урядував президент українського клюбу др. Петрушевич) на вислід другої міністеріяльної наради в справі Східної Галичини.

Була вже пята година вечором, а ще ніяка вістка не приходила. На другий день мала відбутися у Львові нарада повітових делеґатів і тому я уважав за відповідне також поїхати до Львова на ту нараду. Мав я вправді 2 листопада бути разом з проф. др. Ст. Смаль-Стоцьким в Будапешті на тайній нараді з угорськими українцями, однак справа Східної Галичини дійшла власне до найважнішого пункту і тому треба було спішити до Львова. Посол др. Стоцький мав поїхати до Будапешту з другим нашим чоловіком, але і вони не поїхали.

На Угорщині вибухла революція і комунікація з нею була перервана. Отже я просто від др. Петрушевича поспішив на дворець північної залізниці.

Дня 1 листопада 1918 р. біля 10-ої години рано опинилися ми в Ряшеві. Входить кондуктор-українець до вагону, підморгує мені очима і каже: „дзісь рано заєнлі українци Львуф".

Коридориком вагону перебігло кількох узброєних в кріси ґімназістів питаючи: „чи нема кто броні" і пігнали до других вагонів. Подібна сцена була і на двірці в Перемишлі: тамки тих шкутів було більше і наші вояки цілком спокійно віддавали їм свою зброю.

Тому що потяг дальше не йшов, мусів я висісти. Пішов я до міста тай зайшов до української „Бесіди".

Там завважив я поміж патріотами велику консternацію: перший український замах не вдався, отже заключено з поляками нещасливе „кондомініум".

Дня 2. листопада в полудне мав іти потяг до Львова. Вийшов він аж коло 3-ої по полудні. Коли доїзджав до Медики, нагло далася чути стрілянина з машинового кріса а рівночасно немов би у відповідь на це ряд осібних стрілів. Один з пасажирів „мойжешовего" отвирає двері і вискакує; другий пробує лізти під лавку. Потяг не здержуючись поїхав далі і аж в Мостисках вияснилася справа: на машину сіло в Перемишлі 8 леґіоністів зі скорострілом, і в Медиці розпочалася стрілянина між ними і українською сторожею. Кулі перебивали стіни вагонів, один, мабуть росіянин, злетів з даху вагона і побився на смерть, одного небіжчика і кількох ранених винесено в Мостисках з вагонів, а леґіоністів розоружено, але пущено на волю. Ще й поцілувався їх начальник з начальником українців, бо були шкільні „колеґі"! О рутенська наївносте!

Потяг наш доїхав лише до Зимної Води, ще ніким необсадженої, але далі не важився їхати. Навпаки подався назад. В іншім вагоні був ще посол Лев Левицький, панна Савицька і ще один українець. Ми постановили також вертати і висіли в Городку та зайшли вже коло 12 в ночі до Д-ра Озаркевича, де й заночували. З болем серця нагадував я ті веселі хвилі, які тут колись проживав, коли ще жила бл. п. його дружина, знана пяністка і дуже жива та інтеліґентна людина Олеся з Бажанських!

На другий день в неділю взяв я участь в нараді місцевих організаторів. Комендантом Городка був поручник Стефанів, брат відомої хор. УСС Олени. Було багато роботи, громадські організатори спізнилися і не присилали мужви. Аж з Рудок приїхали люди по прикази, бо вже до Львова не могли були дістатися. Якийсь барон-поляк приїхав просити помочі, бо „його хлопи" зачинають бунтуватися. Вислано отже підстаршину для переведення мирових переговорів із селянами, що і вдалося. В понеділок 4. листопада дали мені військову фіру ще з давною порядковою німецькою табличкою і добрі коні, а за фірмана старого ляндштурмісту, та гайда в дорогу до Львова. По дорозі — ґрупами і поодиноко ідуть вояки ріжних націй з війни до дому. Одна ґрупа італійців мабуть бувших полонених ішла весело і співала прегарно на 4 голоси. Я їх поздоровив мішаниною латини і кількох італійських слів, та пожелав щасливої дороги. Вони з вдячности вдарили „да капо!" Ось іде дві підміщанки і несуть новий, простий сосновий стіл. Я гадав, що вони десь у Львові його купили, але ні — він походив з розграбленого магазину у Скнилові.

У Скнилові „Гальт! Стуй!" Трьох дядьків у військових шапках з крісами обскочило віз та кричать: „Кто ви такі? Ктуренди едзеце?" Я витягнув свою леґітимацію від укр. городецької власти на імя Станислава Лещинського. Надійшов підміщанин з бакенбардами та придивляється до картки: „А ґдзе печонтка?"! „Та звідки має бути. Чей за два дні годі було зробити!" „А бо тут крутяться ріжні панки і не знати пощо і нащо!" Тимчасом один з селян питає: „А броні нема!" тай таки зараз береться шукати у возі. Нарешті показує на мене „А пши собе не маце?" — „То можеце пошукаць" — кажу. Сват обшукує мене від голови до ніг, а підчас цього я поклепав його по плечах та питаю: „А поведзьцеж мі господажу правде: Чи ви поляк, чи українец"? „Певне же українець"! каже рішучо і обурено. Тоді я до нього: „А найже вас чорт возьме, що так мене піддурили. Таж я такий а такий!" Люде в сміх, а той з бакенбардами каже: „Бо ми тут пильнуємо, чи не буде їхати Малачинський, щоби його зловити". На мою просьбу показують мені дорогу до реальности бл. п. о. Фолиса. Приїхали — „панича" (сина) нема в дома. Обставляє вартами магазини та відбирає вже порабоване добро. Пішов я в сад їсти величезні осінні малини. Слухаю, що за біс! Справдішній речітатів з опери несеться з глубини саду. Співає сопран, відповідає

барітон, але так тужно співають щось якби на похороні, що аж серце ниє. Питаю старого дідуся:

— „Що се за двоє так чудово співають?

— „Та це наш таліян полонений пасе в саді паничеві корови".

Так той бідачисько на чужині тужив за рідним краєм, та двома голосами виливав свою тугу!

Прийшов і перемучений молодий Фолис, чорнявий, очі такі горячі і щирі, як у бл. п. його батька, посла о. Йосифа. — Знайшлося ще кількох вояків, сортують повідбирані від мадярів мундури та зброю. Фолис іде незабаром знову до магазинів і вертається аж вечором. Раптом зявився булавний Коник (гуцул зпід Косова) з кількома У. С. С. Знаю його добре: Це знаний між У. С. С. герой з тяжко змасакрованим лицем. Боєва Управа У. С. С. у Відні устроїла йому і У. С. С. Самчукові дня 18. липня 1915 р. на площі коло Гольдшлягштрассе у Відні велику параду. Заступник коменданта міста декорував їх обох, я як голова Боєвої Управи виголосив відповідну промову, а віддїл Дайчмайстрів дефілював перед ними.

Коник оповідає, як з гуцульською сотнею У. С. С. заняв тунелї на головнім двірці у Львові і з брами обстрілював доїзд. Та перону не могли здобути — а стративши звязок і не маючи допомоги цофнулися. Незадовго зникнув нечайно зі своїми товаришами стрільцями*). — Через цілу ніч було чути громи ручних ґранат киданих у Львові, а видноокруг розяснювали час до часу світляні ракети.

На другий день то є у вівторок 5. листопада виїхав я далі — розцілувавшися по щирому з добрягою Фолисом. Не сподівався я того, що за пару неділь буде він розстріляний на підставі вироку польського воєнного суду. Він студіював за границею садівництво і носився з великими плянами на цім полі. Стараюся поза Кульпарків перебратися на Зелену. При дорозі в рові сидить двох узброєних поляків але пускають нас без перепон. Доїхали ми до гостинця, що веде на Зелену вулицю. Недалеко чути завзятий туркіт скорострїла. Дорогою іде з міста стрункий вояк і несе на палиці білу хусточку на знак невтральности. Питаю куди іде. — „Я служив при полевій жандармерії, а тепер вертаю на мою Мадярщину. Боже вас борони іти чи їхати до міста. Вулицю обстрілюють поляки — а може 200 кроків звідси лежить на гостинці убитий, молодий, гарний вахтмайстер. А з кожною хвилею щораз небезпечніше".

Нема що робити, обертаємо до Сихова, де після висказу Коника має вже стояти другий курінь У. С. С., що надїйшов з Черновець. — Перший під Букшованим вже від неділі бється у Львові.

*) Він тепер на Закарпаттю бідує.

Та в Сихові У. С. С. вже не було. Відступилися назад до Давидова. Приїзджаємо (вже темна ніч) до Давидова — величезний потяг з людьми , кіньми і обозом вже має рушити. Старшини кажуть, що все іде на ніч до Старого Села. Радять мені переночувати в Давидові на двірці. Так я і роблю. — Польський начальник не хоче робити служби — українець п. Л. вже з ніг валиться. Підучив, що найважніше молодого стрільчика — і ми оба на переміну обслугуємо в ночі телєфон.

На другий день, а було це вже 6. листопада — їдемо далі з дядьком до Старого Села. Десь по середині дороги стрічаємо яких 8—10 узброєних селян вже з бобрецького повіту. Гарно поговорили, їдемо далі і незадовго скручуємо до двірця. При дорозі на сіножати бачимо цілий курінь уставлений, старшини рухаються живо перед фронтом. — Я представляюсь отаманові Микитці — а цей інформує мене про ситуацію. Має відбутися заприсяження куріня.

— Ви зявилися в сам час: Я кажу уставити каре, а Ви скажіть до них горяче слово так як самі знаєте. Потім їх заприсягнемо, — та гайда на Львів.

Я радо згодився. П. отаман впровадив мене в середину каре, де вже стояли всі старшини, а я — обертаючися на всі чотири сторони, виголосив свою промову.

Тепер виступив отаман Микитка і візвав короткими — мов команда словами — до карности і безоглядного послуху, бо без цього побіда неможлива.

По усім відчитав адютант п. М. Луцький роту присяги, повторену всім військом, а далі денний приказ, яким підвищено в ранзі цілий ряд підстаршин та підвищено значно денну платню мужви.

Один зі старшин зняв з акту заприсяження цього другого куреня У. С. С. фотографічну знимку. Цікаво би знати, де вона тепер?

По заприсяженню пішла мужва і старшини на обід, а мене запросив отаман до свого вагону також на перекуску. Вскорі зложено потяг призначений в напрямі до Буковини і я ним відїхав. — У Ходорові ми вже побачили потяг, що віз зі Станиславова гармати, за котрими так тужили наші старшини. Тимчасом другий курінь, не ждучи на артилєрію, поїхав вже цієї ночі на славні бої у Львові.

Я приїхав до Коломиї і вибрався незабаром на мобілізаційну обїздку на Гуцульщину. Працював там вже лїкар У. С. С. Др. В. Білозор і Микола Саєвич, що потім в січні 1919 р. підчас виправи на Мармарошський Сигот дістався був до румунської неволї.

На переломі

Щоденник підхорунжого з 1918 року.

Написав: *Теодор Марітчак.*

(Продовження).

3. листопада.

Наш гурток рішив виїхати якнайскорше, поки ще можна захопити якийсь поїзд, бо й на залізницях починається хаос. Усім нам одна дорога — на Люблин чи пак до Реївця, а звідтам до Галичини. Крім найнеобхідніших вояцьких річей я випродав усе, навіть підручну валізку й подушку, щоб не заважали мені в незнаній мандрівці.

Може буду потрібний нашій справі.

Під наш прапор.

Жовква, 6. листопада.

Вибирався я без ясно означеної мети до мало знаного мені Львова, щоб там розглянутися, що робити дальше, а попав у цілком незнану Жовкву. Мушу оповісти, як це сталося.

Пізно в ночі з неділі на понеділок ми виїхали з Холму. Було нас до десяти військових писарчуків — два українці, більшість жидки зі Східньої Галичини й один поляк, саме той товариш із військового суду, родом зі Закопаного. На двірці в Холмі ми ледве захопили поїзд і насилу впхалися туди, так був набитий людьми, майже самими здемобілізованими австрійськими вояками. Не всі з нас дісталися до вагону дверми, деякі мусіли влазити вікном. Так ми глотилися разом з іншими вояками, наплечниками, куферками й вояцькими клунками, аж до самого Реївця. Тут ми повисідали, бо поїзд ішов дальше на Люблин, а нам дорога на Раву, на Галичину.

Наш поїзд ще добре не задержався, як на інших рейках саме рушав поїзд у сторону Галичини. Ми кинулись туди. Але тільки чотирьом із нас поталанило вискочити на дошку-степеницю, що йшла уздовж вагону, інші не зважились на таку акробатику й лишилися в Реївці. Наш новий поїзд теж набитий вояками, як селедцями, деякі їхали на дахах вагонів.

Це був транспорт із Люблина. Самі українці зі станиславівського 58. полку піхоти і якогось полку уланів, що в часі війни стояли кадрами в Люблині. Вертали домів. Було їх до дві тисячі, в новіських одностроях і в новіських жовтих чоботах та ременях, в багатьох по два плащі на собі, а новіські наплечники повипихані, аж шви тріщали. Оповідали, що цілий Люблин два дні тремтів перед ними, поляки переговорювали і вговорювали, дали до границі три поїзди й позволили забрати все, крім зброї. Та вони кріси поламали, 40 новіських скорострілів витягнули з магазинів і знищили, а з іншим добром виїхали. Забрали теж трохи крісів, ручних ґранат і муніції та багато револьверів. Весь транспорт орґанізували й вели підстаршини, зі старшин бачив я тільки одного, хорунжого без відзнак, але він до нічого не мішався.

З тим транспортом ми їхали з Реївця до Рави, від 4-ої години над раном до 6-ої пополудні, увесь час на тій дошці при вагоні, придержуючись рукою рами відчиненого вікна, другою залізного дручка.

Була це божевільна їзда. Їдкий дим паровика заєдно завівав у лице, дрібними гострими вугликами діставався до очий і гриз до болю, до сльоз. Перевтома від довгого стояння, від судорожного скорчу рук, від непереспаної ночі просто валила з ніг, а тут треба було вважати на кожний сильніший стукіт коліс, щоб десь на закруті не відкинуло тебе на рейки. Тривожно тулився я до стіни вагону, як поїзд мчався через вузькі воєнні містки і поли мого плаща тріпотали об деревляне поручча. Один із нас, отой трохи хирлявий закопанчик, не витримав страшної втоми, простягнувся на вузькій степениці і в такій позиції їхав кілька годин, а навіть дрімав, рискуючи, що його кожне сильніше потрясення може скинути під колеса поїзду. Два рази на більших зупинках вмивали ми лице та очі, щоб вичистити від сажі й відсвіжитися, але й це багато не помогло. Ми приїхали до Рави замащені як коминарі з набряклими очима. З жахом думаю про цю несамовиту їзду на степениці, в якій кожної хвилини можна було наложити головою і так по дурному скінчити велику війну. І справді, сам не вгадаю, що це таке горіло нам під ногами, як отому незнаному воякові, що їхав на даху вагону і ніччю розторощив собі голову об залізничий місток на двірці в Раві.

Правда, до самої Рави ми не доїхали. Машиніст зупинив поїзд добрих два-три кільометри перед містом, дальше їхати не хотів і ніхто на тім не настоював. Він мав наказ відвезти транспорт лише до границі Української Держави, хотів завернути вже з Белзця й було з ним досить мороки, щоб підвіз до Рави. Вояки грозили й револьвером. А коли він розжалівся, що не дістав ще платні та має дома жінку і двоє дітей — назбирали йому й кочегареві повну шапку грошей, поставили біля нього на машині підстаршину з револьвером і він згодився повести поїзд до Рави. Наші люди були й цим вдоволені, повисідали з вагонів, відпустили поїзд до Люблина, а самі помаширували на двірець до Рави.

А залізничий двірець аж кишить від вояцтва й цивільних людей! Повно їх теж у численних поїздах, що стоять готові на двірці й тільки чекають на — машини! Бо машин нема! Нема чим їхати! Кілька поїздів відійшло до Ярослава й Люблина і їх не звернули!

Міжтим вечоріло, похолодніло, почав падати перший сніг. Ми, „холмщуки", забралися в місто відпочити й переночувати.

Залізничі стації в Королівстві були обсаджені польськими міліціонерами, цивільними молодими людьми з крісами. Люблинського транспорту не

чінали, хоч мали на це велику охоту. Тільки на одній стації гурток міліціонерів збирався „контролювати“ люблинський транспорт, але їх наші люди прогнали, а двох міліціонерів, що вилізли аж на дах вагону до „горішніх пасажирів“, скинули звідтам просто на землю. За зброю міліціонери не хапалися, булиб їх рознесли.

На самій границі нема ніякої обсади, ні польської, ні української. Навіть така велика стація, як Белзець, що має свою набірню та гайцерню, ніким не занята. Це щось наче „невтральна полоса“.

Щойно за Белзцем, у глибину Галичини, ми побачили при якомусь залізничому містку перших українських міліціонерів — вояків з круглими синьо-жовтими кокардами на шапках. Було їх кількох, мабуть пильнували містка й залізничого шляху. Ця перша зустріч зробила на всіх величезне враження. Аджеж це ми вже в себе дома, на нашій та своїй землі, ми вже на території Української Держави!

У Раві кожному з нашого холмського гуртка стелилася інша дорога — тут ми й розпрощалися. В Раві я розлучився теж з моїми відзнаками австрійського підстаршини — відпоров три білі звіздки з ковніра і скинув з держака багнету чорно-жовте портопе. Тепер ще тільки по жовтих опоясках на рукавах і по малих гузиках на вилогах пізнати, що я „однорічний“.

Ранком на залізничій стації в Раві те, що попереднього вечора. Тисячі вояцтва й багато цивільних, що напираються їхати, повні вагони готові у дорогу та нема машин. Були дві, пішли на Ярослав, бо туди найбільше напирають. Кільканацять озброєних українських вояків увихаються по стації між вагонами та юрбою, на пероні поставлений скорострїл на вагони, а командант двірця, чорний низький четар в уланській куртці, ледви дає собі раду з кількатисячною людською юрбою. Збирає біля себе здемобілізованих вояків українців і виголошує промови. Говорив, що у Львові ллється кров та закликав усіх, поспішати до Львова нашим у поміч.

Нарешті десь сполудня найшлася вільна машина, почіпили її до наповнених битком вагонів і ми виїхали до Львова. Але по дорозі в Жовкві, де ми приїхали біля 7-ої години вечора, звеліли всім висісти, вирядитись у дві лави й візвали вояків українців виступити наперед. Виступило зо три сотки, впорядкували нас і повели до уланських касарень, інших відпустили дальше поїздом на Львів.

З учорашнього транспорту з Рави залишилося кількадесять людей, решта порозходилася з касарень нині ранком. Зате зголошуються щораз нові вояки з околиці Жовкви. Буде у касарнях добрих три сотні. Сьогодні формують їх у відділи. Мене приділили до 2. сотні 2. чета*).

Так я нехотячи попав у Жовкву на яких кілька днів. Тут зачинається моя служба при українському війську. Та мені властиво всеодно, де її починати. За кілька днів маємо відійти до Львова нашим у допомогу. Поляки держать ще тільки головний дворець.

Сьогодні вечором наша сотня склала присягу Українській Державі.

7. листопада.

Організація війська йде пиняво, можна навіть сказати дуже незручно. Складається на це багато причин. Найголовніша це те, що зібралися тут стрільці й старшини з ріжних сторін краю, з ріжних бувших австрійських частин, собі взаїмно здебільшого незнані, чужі. Зібрав їх тут чистий припадок — утруднення чи пак цілковите перервання звязків між Жовківщиною та рештою Східньої Галичини, припинення залізничої комунікації на Львів, головний вузловий пункт. Всі вони, а головно стрільці, напираються у свої ближчі сторони, між своїх ближчих людей, щоб там працювати успішніше серед знаного їм окруження та на добре знайомому терені. А перш усього кожний хоче до дому, бодай на кілька днів. І справді, важко їх тут затримати, а ще важче запрягти до роботи, бо кожний вважається тільки припадковим гостем, якому обставини перервали дорогу і він нетерпляче дожидає тільки нагоди, щоб за цю гостину чемно подякувати.

Крім цього багато на своїй совісти мають деякі старшини, що замало цікавляться касарнею, замало прикладають рук до праці. Маємо в касарні звиш трицять старшин і вищих досвідних підстаршин, але тільки одиниці зпоміж них цікавляться людьми й енергійніше взялися до організації війська.

Пізно в ночі на сьогодні прийшла до касарень одна сотня бувшого австрійського 30. пішого полку, що стояла кадрою у Замості. Прийшли при повній зброї, з двома скорострілами, з обозом та навіть привели зі собою кілька штук рогатої худоби, бо при сотні був свій господарський відділ.

Забезпеченим табором і при зброї перебилися так зі самого Замостя до нас, хоча їх по дорозі польські міліціонери в Королівстві намагалися кілька разів роззброїти. Прийшли зі своїми старшинами, під проводом якогось дуже енергійного поручника.

Сьогодні в полудне відмаширували дальше, прочистити наперед одно бандитське гніздо під Львовом, а відтак зголоситися в столиці.

10. листопада.

Ми цілком відтяті від світа. Часописи не приходять ні з заходу, ні зі Львова. Не було ніяких вістей ні здалека, ні зблизька, ні добрих, ні злих.

Тому тутешні люди страшенне збентежені появою двох посланців зі Львова, вчора одного стрільця-інтелігента, а в ночі на сьогодні ще й од-

---

*) Ось поіменний виказ вояків 2-ої чети 2-ої сотні Жовківських Добровольців, що зберігся в моїх записках:

Білецький Василь — десятник, Іванців Ілько — вістун, Поврозник Василь — вістун, Боджак Микола, Бойчук Онуфрій, Бординевич Григорій, Гарасимко Михайло, Гезьо Петро, Грогубяк Петро, Гугляк Михайло, Дик Іван, Каплун Гриць, Кидик Федь, Кудла Михайло, Микитюк Вартоломей, Петришин Олекса, Процяк Олекса, Сивуляк Василь, Федьчишин Стах, Цахнюк Петро, Яріш Василь, Ярош Кипріян.

скручувала круто вліво й зеленим горбом провадила до Хрещатого яру.

На дні яру, перед деревяним містком, перекиненим через Хрещатицький потік[76]), князь раптом зупинив коня, повернув голову назад і показав рукою на ворона, що сидів на високій галузці старого дуба.

— Ану-но, хто з стрільців здійме того чорнопері!

З дружини швидко виїхав наперед стрілець, вихопив із тули[71]) стрілу, приклав її до луку й натягнув тятиву.

Стріла тонко свиснула в повітрі, але, не долетівши до ворона, цокнула і впилася в кору галузки.

Ворон перелякано скочив з місця, замахав крилами й полетів.

Але ось слідом за ним враз вискочили дві нові стріли, наздогнали ворона й рівночасно прошили його до половини. Ворон перевернувся в повітрі й, поблискуючи двома білими борідками стріл, тяжко впав перед князем на дорогу.

Всі озирнулися.

Поруч із дружинником, що схибив свій стріл, стояли з простягненими наперед руками, в яких блищали золочені луки, княжич Всеволод і королевич норвезький Гаральд.

Князь подивився докірливо на дружинника, потім на боярина Претича.

— Ось як треба стріляти! — сказав він і, повний щастя в очах, повернув голову до княжичів. — Колись і я, за молодих літ, стріляв так. Минулося: старий уже став і лук у моїх руках тремтить. Та й очі не добачають. Але ще спробую. Всеволоде, дай-но мені свій лук!

Князь узяв із рук сина лук, вибрав із простягненої йому Гаральдом тули стрілу, натягнув тятиву й стрілив угору. Стріла цокнула і впилася в галузка поруч із схибленою стрілою дружинника.

Грім дружних вигуків стрепенув обрадуване серце старого князя.

Але ось із гурту вилетіла нова стріла й відсікла борідку великокняжої стріли на дереві. Слідом за нею вилетіла друга й зрізала борідку стріли, пущеної дружинником.

Всі ахнули від здивування й озирнулися. Це були стріли королевича Гаральда.

— Гаральде! — захоплено скрикнув старий князь. — Все бачив на світі, але про таку майстерність хіба тільки в казках старих воїв чув! Підїдь-но ближче до мене!

Гаральд стрімголов підскочив на коні до великого днязя.

Князь Ярослав ласкаво поплескав королевича по плечі й поцілував його в чоло.

— Таких витязів і я б хотів мати в себе!

І, нахилившися в сідлі до Гаральда, тихо сказав йому по нормандськи:

— Сьогодні рано був у мене митрополит і говорив про тебе, Гаральде. Бачу, що до таких, як ти, має належати світ. Добре, маєш мою згоду[72]).

Гаральд почув це й трохи не вискочив із сідла. Він рвучко схилився й, схопивши руку старого князя, вдячно припав до неї вустами.

*
**

Місцем для великого всенароднього віча, що мало обговорити нові торговельні умови з Царгородом, було призначено розлоге Торжище коло церкви св. Власія на Подолі.

Ще не дзвонили у вічеве било, а вже з усіх сторін княжої столиці, з города на Горі, з Подола й з усіх київських пригородів почав валити народ на Торжище, щоб зайняти завчасу вигідніше місце. Шпаліри кінних осьменників, розставлені по вулицях коло Торжища, перепускали народ і передавали його пішим осьменникам, які уставляли людей на площі. Для бояр, іменитих людей і купців місце було коло великокняжої трибуни, поставленої посеред Торжища; для инших — навколо площі. Київський тисяцький[73]) був уже на Торжищі й, переїжджаючи з місця на місце, давав накази численним сотським.

Коли народу зібралося вже повна площа, тисяцький дав знак, щоб дзвонили у вічеве било. Кінні осьменники уставилися в ряд по обох боках проходу в людській масі й повернули голови до вулиці, звідки мав приїхати великий князь.

Боярин Вишата почув із княжих хоромів вічевий дзвін і швидко попростував до великокняжої світлиці.

— Княже, вже дзвонять! — повідомив він, входячи до палати, багато прибраної звірячими рогами й устеленої поверх омфалія шкірами ведмедів, буртаських лисів і „лютого звіря“[74]).

Князь Ярослав устав ізза столу.

А за хвилину, в товаристві руських і чужинних княжичів і почоту з дружинників, він уже скакав вулицями Києва на Поділ.

Під громові вигуки людей на Торжищі, попри шпаліри осьменників, великий князь переїхав до трибуни, вийшов східцями на поміст, устелений пурпурним сукном, і сів на високому троні. Довкола нього на сідалах, розставлених на нижчому помості, розмістилися чужинні гості, княжичі, митрополит і моський архиєпископ.

Дзвін стих.

Князь устав, скинув шапку й перехрестився.

Всі, що були на площі, так само поскидали шапки й перехрестилися.

(Докінчення буде).

---

[76]) Хрещатицький потік допливав до р. Почайни. Потік цей був іще в 40—50 роках минулого 19-го віку. Тепер на місці Хрещатицького потоку є найголовніша вулиця Києва, названа Хрещатиком.

[71]) Колчан на стріли, сагайдак.

[72]) Королевич Гаральд скоро по оженені з князівною Лизаветою став королем норвезьким і набув в історії назву Гаральда Сміливого.

[73]) Щось у роді теперішніх губернаторів.

[74]) В княжих часах масами водилися по лісах і степах України ведмеді, дикі кабани, лосі, олені, тури, дикі коні, барси. Барсів називали тоді „лютим звіром“.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. Ш.

С. Б., др. Сотник У. Г. А. Володимир Гайванович. „Літопис Ч. К.“, Львів 1934. 4°, ч. 3, ст. 22.

Причинки до біоґрафії. З порт.

С. Б., др. Хорунжий Сидір Горбачевський „Літопис Ч. К.“, Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 21. Посмертні згадки.

Причинки до біоґр. З порт.

(Сварика, ґен.-хор.). Витяги з відповіди Голови Обєднання Українських Комбатантів Ґенерала Сварики супроти ганебного виступу уенерівського місячника „Вояк“. „Немезида“. Яблонна 1936. 8°, зб. 2, ст. 49.

Передрук з „Бюлетеня Обєднання Українських Комбатантів у Франції“. 1936, січень—лютий, ст. 5—7.

Свирид Довґаль. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Збірник 2. Каліш 1923. 8°, ст. 32—33.

7. Синій полк 3-ої Залізної див. С. Войтівка коло Бершаді 1919.

Свідзінський М. До історії громадянської війни на Україні в 1919 р., „Архів Радянської України“ Харків 1932. 8°, ч.4/5, ст. 236—261.

23 документи до справи постачання укр. армій.

Свіжі могили. „Тризуб“. Париж 1929, ч. 45. ст. 12.

Некрольоґи полк. Мик. Зембицького АУНР, пхор. Марка Мазепи АУНР, пор. херсон. див. Володимира Озола.

Свій М. Як забезпечити своє право на відшкодовання за понесені населенням втрати підчас походів на Вкраїну ріжних чужинецьких військ. Тарнів 1921. В-во С. У. Д., ч. 1.

Світ І. Українське військо в Манджурії. „Календар Черв. Калини“ на 1937 р. Львів 1936. 8°, ст. 115—122.

Історія повстання укр. військових частин в Азії, зокрема в Манджурії на підставі нотаток в тогочасній укр. пресі і спогадів поодиноких осіб

Світляна Харченківна. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Збірн. 2. Каліш 1923. 8°, ст. 35—39.

1919. Синя дивізія. Гер. вчинки, біоґр. причинки.

Світляна Харченко в бою під Вапняркою атакує ворожу батерію. „Календар Черв. Кал.“ на 1926 р. Львів 1925. 8°, календарієм — червень.

Літо 1919, с. Стефанівка під Вапняркою. Синій полк. Героїчні вчинки. З іл.

Світлої памяти. „Бюлетень Управи Т-ва вояків б. Армії УНР“. Каліш 1926, ч. 4, ст. 2—4.

С. Петлюра.

Свято Вільної України 19-го березня у Київі. „Вісти з Української Центр. Ради у Київі“. Київ 1917, ч. 2; „Розсвіт“. Раштат 1917. 4°, ч. 40.

Брало участь і військо.

Свято Зимового Походу в Парижі. „Укр. Тиждень“. Прага 1935, ч. 2, ст. 3.

Свято на Маківці. „Діло“. Львів 1934, ч. 158, стор. 1.

Свято памяти С. Петлюри у Львові. „Наш Прапор“. Львів 1936, ч. 58, ст. 3.

Свято 1. листопада 1922 р. в таборі в Йозефові. „Укр. Скиталець“. Відень 1922. 8°, ч. 20, ст. 29—32. З образком.

Свято проголошення Республики. „Розсвіт“, Раштат 1917, 4°, ч. 86, ст. 1—2.

З участю війська.

Свято революції скінчилося! Настає грізний час! „Вістник Союза Визв. України“. Відень 1917. 4°, ч. 29 (159), ст. 451—455.

Уступ. Демонстрації. „Вже давно не блищали шаблі козаків!“ Відноситься до 3-го військового зїзду.

Свято Симона Петлюри по повітових осередках. „Укр. Нива“. Луцьк 1936, ч. 2, ст. 2.

Святочні поздоровлення від Січових Стрільців „Союзові Визволення України“. „Вістник СВУ“. Відень 1915, 4°, ч. 15/16, ст. 16.

С. Г. Гра з вогнем. „Тризуб“. Париж 1933. 8°, ч. 9, ст. 4—7.

З приводу виступів П. Скоропадського.

С. Г. З дневника Січового Стрільця. 19 вересня 1914 р. „Стрілецька Думка“. Старокостянтинів 1919, ч. 48.

З життя СС.

С. Г. Лист до редакції. „Син України“. Варшава 1920. 4°, ч. 4, ст. 8.

Бої 6-ої дивізії 1920 р.

С. Г. Листопадовий переворот в Белзі... на основі оповідань б. булавного М. Гараха. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934. 4°, ч. 3, ст. 2—4.

С. Г., др. Перші дні з большевиками. (Зі споминів). „Кал. Черв. Калини“ на 1922 р. Львів 1922. 8°, ст. 58—64.

Заснування „Запасного Коша“, пізніше III. кур. V. бриґади 1-го корпусу УҐА. З іл.

С. Г. Втрати Белзчини у визвольній війні. (Підсумки спису полеглих членів Української Армії, переведеного в Белзчині). „Літопис Ч. К.“, Львів 1935, 4°, ч. 7/8, ст. 17—25.

Таблиця ч. 1: Загальні втрати Белзчини по громадам, а) Військові. I. Військовий степень і частина. II. Дата уродження. Таблиця ч. II. Рік уродження зареєстрованих полеглих. Віроісповідання, стан цивільний і звання. IV. Дата, місце і причина смерти. Таблиця ч. III. Згинули в боях, б) Цивільні. Таблиця ч. IV. Померли від ран. Таблиця ч. V. Померли від недуг. Таблиця ч. VI. Померли в полоні, таборах і лічницях. З портретами.

С. Г. За Белз. „Літопис Ч. К.“ Львів 1936. 4°, ч. 6, ст. 2—4

Фраґменти з боїв за Белз до захоплення його польськими частинами ґрупи „Буг“: I—V. 1919. З 4-ма іл.

С. Г. З документів великих днів на Белзчині. „Літопис Ч. К.“ Львів 1935, 4°, ч. 5, ст. 14.

Обіжник Укр. Повіт. Комісаріяту в Сокалі і Белзі і Команди Запасного куреня в Белзі до горожан Сокальщини і Белзчини від 11. XI. 1918. 3 іл.

С. І. Комітет несення помочі полоненим стрільцям Української Армії в Белзі. „Літопис Ч. К." Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 2—3.

На основі сповідань одної з орґанізаторок Комітету. 1919.

С. І. Четар „Запасного Коша" в Белзі Іван Лісецький. „Літопис Ч. К." Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 22.

Біоґр. причинки. З портр.

С. І.: Четар V. Сокальської бриґади Мирон Галань. „Літопис Ч. К." Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 22.

Біоґр. причинки. З портр.

Севрюк Олександер. Берестейський мир. 9. II. 1918. (Уривки зі споминів). „Укр. Вісти". Париж 1927, чч. 19, 20, 21, 22.

Севрюк Олександер. Берестейський мир. 9. II. 1918. (Уривки зі споминів). (Відбитка з „Укр. Вістей" чч. 19—22. 1927). Paris. „Les Nouvelles Ukrainniennes", impr. „Union". 1927. 8°, ст. 16 з іл. і порт.

В додатку: Борщак І. Література про Берестейський мир Центральної Ради.

Севрюк Олександер. Берестейський мир. (Уривки зі споминів). (Передрук з „Укр. Вістей". Париж 1927, чч. 19—22). „Берестейський Мир". З нагоди 10-тих роковин 9. II. 1928—9. IV. 1928. Спомини та матеріяли. Львів—Київ. Накл. „Червоної Калини" 1928. 8°, ст. 143—166.

Секретар Микола, б. управитель польових пошт УГА. Польова пошта У. Г. А. „Літопис Ч. К." Львів 1930. 4°, ч. 9, ст. 4—8.

I. Галицький період. II. На Великій Україні.

Селезіон Павло. „Дерманська Республика". „Літопис Ч. К." Львів 1931. 4°, ч. 7/8, ст. 14.

1918. Повстання селян біля Здолбунова.

Селезіон Павло. „Прігорінская Совєтская Соціялістіческая Республіка". „Літопис Ч. К.". Львів *1931. 4, ч. 6, ст. 10.*

Повстання Дубровиці і околиць проти У. Н. Р. 1918.

Селіванський, пор. Не всі ті українці, що родилися на Вкраїні. „Спогади", ч. 1. Каліш 1921, 16°, ст. 31—34.

Ротмістр Енґельгардт.

Селяне — жовніри!

Відозва на чвертці паперу канц. формату, без дати (передвоєнна) до укр. жовнірів під Львовом покидати кріс і всі знаряди морду і тікати додому на свята.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

Тому, що не всі П. Т. Передплатники прислали з початком жовтня залеглу й біжучу передплату, висилає Адміністрація залягаючим інкасові почтові доручення та просить П. Т. Передплатників обовязково їх викуплювати.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 11. / Листопад 1936.

ЗМІСТ:

Хрести
Ф. Невестюк 2
Із записок 17-літньої
В. Літинська 2
На могилі полк. Дм. Вітовського
Денис Онищук 3
Полк. Дм. Вітовський у спогадах
О. Думін 4
Джерело історичної традиційности
Ів. Шуліка 6
Різьбар М. Бринський 7
Ювилей ґен. Віктора Курмановича . . . 7
Европа й відродження України
Ілько Борщак 8
1. XI. 1918 в Калуші
О. Мікула 13
Житомирська юнацька школа
Всеволод Петрів 14
Мої перші дні у З. У. Н. Р.
Др. Кирило Трильовський 18
Знад Дніпра до Сени
Федір Дудко 20
Бібліоґрафія 23

Редаґує: *В. Софронів-Левицький.* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка.* З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка.

Міліоновий збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА"

говорить сам про
високу якість
і дешеву ціну.

фабрика в Тернополі — фабр. склад Львів, вул. Бляхарська 11

Фабрика хемічних виробів

О. Левицька і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51.

Телєфон 60-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якости
Пасту до взуття „Елєгант" терпентинову.
Пасту до взуття „Елєгант" люксус. в туб.
Пасту до підлоги „Французька маса"
Віск комбінований до підлоги
Вазеліну до шкіри

Синку до білля
помадкову і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу.

Спомини Софії Русової

друкуються в 1936 р. в часописі „НОВА ХАТА"
Багато ілюстровані.
Опера „Різдвяна Ніч" — Празьке видання Кобзаря —
Підпільна робота
цікаво описані й змальовані відомою нашою
діячкою.
Жадайте оказових чисел „НОВОЇ ХАТИ".

АДРЕСА: ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 39.

УВАГА!

МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ
ЗБІРАЄ ПОЖЕРТВИ НА

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ

ДАЙТЕ Й ВИ СВОЮ ЦЕГЛИНУ!
ПОШЛІТЬ СКОРІШЕ ВАШУ ПОЖЕРТВУ!
ЗРОБІТЬ ЗБІРКУ У ВАШІМ ТОВАРИСТВІ! НЕ ВІДКЛАДАЙТЕ!
ЖЕРТВУЙТЕ ВСІ
НА УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ
ХТО СКІЛЬКИ МОЖЕ!

ГРОШІ СЛАТИ НА АДРЕСУ ДИРЕКТОРА МУЗЕЮ
Prof. D. Antonovyč. Praha-Nusle. 245. Czechoslovakia.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ!

Імена всіх, і тих найменших жертводавців (хто подасть своє прізвище розбірно), Музей збереже Україні в своїх памятних книгах; хтож дасть відразу або частками 10 долярів, буде записаний в окремій памятній книзі **Фундаторів Українського Дому;** а хто часть 25 долярів, буде записаний в золотій памятній книзі **Добродіїв Музею Визвольної Боротьби України;** імена всіх жертводавців, хто дасть по 100 дол., буде уміщено на окремій почесній стіні Українського Дому; а імена всіх, хто дасть по 500 дол., буде виписано золотими літерами на окремій мармуровій таблиці при вході.

1000 цеглин коштує 10 дол., 100 цеглин коштує 1 доляр.

Не спізніться з своєю пожертвою на Український Дім у Празі! Не будьте останнім: хто жертвує вчас — помагає вдвоє!

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпку, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник, ст. 112	1·50	0·60
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду ст. 171	3·90	3·90
Перед Навалою ст. 192	4·00	2·00
Федір Дудко: Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах ст. 168	4·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції, I. вичерпана		
II. До заняття Києва, ст. 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2.00
М. Брилинський: Хрестний огонь, воєнні нариси, ст. 184.	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2 т. з визв. війни ст. 259	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини: I. вичерпана.		
II. Від квітня 1919 до липня 1919 ст. 176	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920 ст. 162	4·00	2 50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920 ст. 164	4·00	2·00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920 ст. 147	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.) (в оправі)		3·50
Микола Галаган: З моїх споминів,:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал царату — українська революція ст. 196	4 00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делеґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2·00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III, IV том по 1·50 ст. 318		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій. Переживання і думки 1912—1914 ст. 45	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-ґісхан гряде, ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919 ст. 119	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля решток УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі, оповід. ст. 156	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1. XI.—17. XII. 1919 ст. 55	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, ґенерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919 ст. 100	2·80	1·20
Д-р К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6·00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки ст. 231	5·00	4·00
Пекло на землі ст. 208	5·00	4·00
В. Леонтович: Хроніка Гречок ст. 136	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя ст. 339	6·00	2·80
І. Бордак: Мазепа. життя і пориви великого Гетьмана ст. 179	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини ст. 116	2·60	1·20
С. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари ст. 84	3·20	2·00
Др. М. Рудницький: Правопис і літер. мова	1·00	0·50
А. Тарнавський: Історія IV. запоріжського полку ст. 48	1·00	0·50
Видання без знижки:		**для членів**
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни ст. 162	3·50	1·75
Степан Шухевич: Невідомий	4·00	2·00
о. Гайдукевич: Було колись ст. 110	1·80	0·90
В. Ласовський: Ґенерал Тарнавський ст. 192	3·50	2·00
Альбом У. С. С. II. наклад (з пересилкою) ст. 174		18·00
Річники Літопису за роки 1934, 1935 без оправи по зл.		10·00
в твердій полотняній оправі з золотими витисками по зл.		13·00

Друкуються:

Історія У. С. С. Великий Співаник „Червоної Калини“.

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплєту облекшуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“, Львів, вулиця Зіморовича ч. 12. II. Почтова скринка ч. 43.

ЛЬВІВ - ГРУДЕНЬ 1936 - Ч. 12

Запросини до

ПЕРЕДПЛАТИ

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1937 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чвертьрічна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

Точні передплатники, що вирівнають залеглу передплату і пришлють в січні 1937 р. передплату принайменше на один чвертьрік наперед, діставатимуть даром як додаток до кожного числа один аркуш споминів ґен. А. Кравса п. н. „НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ“.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА 12 II пов.

Почт. скр. ч. 43.

ХТО ДБАЄ ПРО ЗДОРОВЛЯ

споживає

НАБІЛ І ВИРОБИ

тільки

МАСЛОСОЮЗУ

вони

здорові
дешеві
ґарантованої якости

Народна Торговля

у Львові, Ринок 36.

в своїх 32 склепах по краю продає вже 50 літ

найліпші товари

кольоніяльні, насіння, світло, вина, чай, каву і какао у власному опакуванню.

Першої якости! Переконайтеся!

Тільки в фірмі

ЕВСТАХІЯ ДУМИНА

ЛЬВІВ, УЛ. КОПЕРНИКА Ч. 23.

дешево можна купити

мужеське білля, светри, рукавиці, камашки, краватки і т. п. ґалянтерія. Для Пань великий вибір панчіх і рукавичок.

М. БЛЯВШТАЙН

ЛЬВІВ, ВУЛ. СИКСТУСЬКА Ч. 28.

тел. 261-48.

Ритівниче заведення фабрика кавчукових стампілій і відливарня таблиць.

Літопис „Червоної Калини"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

Річник VIII. 1936 (I - XII).

ЗМІСТ:

СТАТТІ

	ч.	ст.
Др. М. А-вич: Традиція визвольної боротьби	I.	2
О. Думін: Полк. Дм. Вітовський у спогадах	XI.	4
Ів. Шуліка: Джерело історичної традиційности	XI.	6

СПОМИНИ

Ст. Лисак: Святий Вечір під Хировом	I.	2
о. І. Бобиляк. До історії ІІ. Бережанської Бригади І.-го Гал. Корпусу	I.	3
З записок бл. п. от. Богуслава Шашкевича	I.	6
Гнат Порохівський: Памятна ніч у повстанчому штабі	I.	7
„ „ „ „ „ „	II.	18
Теодор Марітчак: На переломі	I.	16
„ „ „ „	II.	21
„ „ „ „	III.	20
„ „ „ „	IV.	19
„ „ „ „	V.	14
„ „ „ „	VI.	18
Тимко Ганчарик: Бої УСС на відтинку Ужока в рр. 1914 і 15	I.	20
Інж. М. Скидан: Шлях І-го Галицького Корпусу в поході на Київ	II.	7
„ „ „ „ „ „	III.	14
„ „ „ „ „ „	IV.	10
„ „ „ „ „ „	V.	9
Осип Мікула: Зі споминів залізничника	II.	13
І. Петрович: Братання на фронті під Сокалем	III.	2
Теодор Марітчак: Останні дні ІІ.-го Корпусу	III.	4
Юрій Липа: Галичани над Морем	III.	7
Максим Брилинський: На маргінесі книжки „Генерал Тарнавський"	III.	11
Ю. Є. О.: Великодній спомин з 1915 р.	IV.	3
І. Іванець: Великодня „Бомба"	IV.	7
М. Островерха: У московському полоні	IV.	15
Никанор Зіневич: Перша зустріч з Головним Отаманом.	V.	6
Др. Осип Німилович: Спомини про останні дні 3-го полку 1-ої бригади УСС.	V.	20
Микола Андрусяк: Ще про юнацьку школу	VI.	4
С. Романюк: В Іваничах	VI.	5
І. Байдак: Наступ на Винницю в квітні 1920 р.	VI.	11
Ф. Коковський: У Дзедзіцах	VI.	14
В. Бачинський: Зпід Чорткова на Бережани	VII—VIII	4
М. Чх: Під командою четаря І. Пушкаря	VII—VIII	11
Український священик повітовим урядовцем	VII—VIII	25
С. Яськевич: Кілька поправок до історії „Камянецької Юнацької Школи"	VII—VIII	22
Д. Кришталович: Нема то як наші	VII—VIII	33
Др. Петро Сайкевич: Події на Замарстинові Дня 21. XI. 1918 р.	IX.	2
В. Евтимович: Історія статуту польової служби	IX.	14
Інж. Яр. Гаврилів: Від большевиків до Петлюри	IX.	17
Яр. Гриневич: Високій ті могили	X.	2
Дм. Микитюк: Десятник УГА оповідає	X.	5
Ів. Барабаш: Мій памятний день 18. ІІ. 1918. р.	X.	8
В. Літинська: Із записок 17-літньої	XI.	2
О. Мікула: 1. XI. 1918 р. в Калуші	XI.	13
Др. К. Трильовський: Мої перші дні у ЗУНР	XI.	18

ІСТОРИЧНІ НАРИСИ

Микола Миронович: Спільна військова юнацька школа	II.	3
Полк. В. Евтимович: До історії камянецької спільної юнацької школи	II.	4
Андрій Жук: Симон Петлюра	V.	2
В. В.: 45-ліття „Тарасівців"	V.	8
Св. Шрамченко: Ескадренний міноносець російської фльоти „Україна"	V.	17
Всеволод Петрів: Житомирська юнацька школа	V.	18
„ „ „ „	VI.	7
„ „ „ „	VII—VIII	15
„ „ „ „	X.	11
„ „ „ „	XI.	14
Др. Остап Грицай: Ген. Віктор Курманови — Ювилят	VII—VIII.	2
В. Січинський: Данський посол про козацьку Україну і Московщину	VIII—VII.	7
„ „ „ „	IX.	9
Теофіль Коструба: Князь Святополк Окаянний	VII—VIII.	19
Яр. Гриневич: Стрільці на сцені	IX.	5
Ілько Борщак: Европа й відродження України	X.	5
„ „ „ „ „	XI.	8
„ „ „ „ „	XII.	7

ВІРШІ ТА ОПОВІДАННЯ

Ф. Невестюк: Бувало (вірш)	I.	2
А. Курдидик: Може краще (вірш)	I.	15
Ф. Невестюк: День злуки (вірш)	II.	2
І. Іванець: Білий баранчик або нечиста сила	II.	11
Микола Матіїв-Мельник: Мих Грушевському	III.	2
Ф. Невестюк: У. С. С. (вірш)	III.	3
Ф. Невестюк: У Севастополі (вірш)	IV.	2

	ч.	ст.
Ф. Невестюк: Стрільці (вірш)	V.	2
Ф. Невестюк: Варшник (вірш)	V.	5
Ф. Невестюк: Вірте (вірш)	VI.	2
Федір Дудко: Знад Дніпра до Сени	VI.	15
„ „ „ „ „	VII—VIII	22
„ „ „ „ „	IX.	20
„ „ „ „ „	X.	20
„ „ „ „ „	XI.	20
„ „ „ „ „	XII	14
Ф. Невестюк: Спомин (вірш)	VI.	17
Ф. Невестюк: Мій спомин (вірш)	VII—VIII.	2
Ф. Невестюк: Мати (вірш)	VII—VIII.	6
Ф. Мелешко: Бандурист	VII—VIII.	29
Ф. Невестюк: Інвалід (вірш)	IX.	2
М. Матіїв-Мельник: Горить вогнями виноград	X.	2
Ф. Невестюк: О, де ви? (вірш)	X.	11
Ф. Невестюк: Хрести (вірш)	XI.	2

МАТЕРІЯЛИ І ДОКУМЕНТИ

Свят. Шрамченко: Ще про однострій української морської піхоти в рр. 1917—20	IV.	2
д-р М. Антокович: Дві нові вістки про Коліївщину	IV.	14
С. Ґ.: За Белз	VI.	2
Др. М. Антонович: Новий документ до історії повстання Остряниці	VII—VIII.	35
Віктор Курманович: Заява	X.	17

БІБЛІОГРАФІЯ

І. Ш.: Список жерел до історії української визвольної боротьби 1914—1921 рр.	III.	23
„ „ „ „ „	IV.	22
„ „ „ „ „	V.	22
„ „ „ „ „	VII—VIII.	39
І. Ш.: Список жерел до історії української визвольної роботьби 1914—1921 рр.	IX.	23
„ „ „ „ „	X.	23
„ „ „ „ „	XI.	23
„ „ „ „ „	XII.	21

РІЖНЕ

Трицятьліття „Фаркіхи“	IV.	18
Св. Шрамченко: Дещо з морської термінольогії	VII—VIII.	6
Памятник поляглим у Раві Руській	IX.	7
На могилі полк. Вітовського	XI.	3
Різьбар М. Бринський	XI.	7
Ювилей ген. Віктора Курмановича	XI.	7

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

Н. Після трагічної смерти др. Т. Кучковського	II.	17
Б. Гнатевич: Поручник УСС Олекса Українець	II.	23
Михайло Цимборський	II.	23
Хор. Степан Сміх	II.	23
Богдан Ярослав Левицький	II.	24
Пор. Микола Німилович	V.	23
Полк. Антін Варивода	V.	23
Степан Маланчук	VI.	22
Олекса Мушій	VI	22
Павло Лисий	VI	22
Василь Семець	VI.	23
Сот. Гриць Куріца	X.	22
Хор. Мих. Галянь	X	22

РЕЦЕНЗІЇ І ЗАМІТКИ

С. Ґ.: З приводу польської виставки т. зв. „Оборони Львова“	II.	6
І. З.: За державність	IV.	23
Богдан Чорногор: Нова повість з часів визвольної війни: **О. Бабій:** Дві сестри	X.	17

Opłata pocztowa uiszczona gotówką.

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VIII. Річник

ЧИСЛО 12 ГРУДЕНЬ 1936

Відділ воєнно-історичних памяток у Музею Н. Т. Ш. у Львові, зорґанізований старанням „Молодої Громади". Фраґмент головної стіни другої салі Відділу з протретом Дм. Вітовського кисти П. Холодного та світликами голов Українських Урядів і Вождів У. Г. А.

МИКОЛА МАТІЇВ-МЕЛЬНИК

ТРОЯНДА

(Баляда).

I.

Десь рокоче й бє грім батарей,
Срібні бубни кують за горою,
(Сів на гриви вогненний іней...)
Хтось кричить на алярм за рікою.

І втікає розтоками ніч,
Мов розхрістана відьма-чаклунка —
Розпоров чорну хлань сонця меч:
На »позір!« станув ліс гордо, струнко.

І хтось крикнув (за сонцем): »Вперід!«
І зірвалась залізна кольона
Крізь вертепи й запори у брід —
А на шляху троянда червона...

II.

Сипле сонце по шляху вогні,
Сипле іскри з кремя́ного дзвона —
Простяглися поля чарівні...
А на шляху троянда червона.

У карміні горить сталяктаж
На куншговних сріблених коронах —
Гей, в атаку кіннота летить!...
А на шляху троянда червона.

На переді четар молодий
Тисне шаблю-гадюку до лона —
Бють по лезі рубіни з грудий...
А на шляху троянда червона.

III.

На переді четар молодий
Груди в зорях поставив на кріси:
Сім мечів піднялóсь до грудий
І сім зміїв в червонім залізі.

І не чує, що вяне плече,
І не чує ні муки, ні втоми —
Щось так сóлодко з серця тече...
Гей, поникли ворожі шоломи!

Крик побіди в сурму задзвонив
І знов далі погнала кольона,
А по ній на снігу серед нив
Розцвілася троянда червона...

5. XI. 1936.

Від Видавництва

Отсе минає 8-ий рік видання нашого журналу. З гордістю дивимося на пройдений нами шлях. Скільки історичних матеріялів, скільки подій, скільки вартісних подробиць з наших визвольних змагань вдалося нам врятувати перед забуттям і зберегти для історії! Все це в першу чергу завдяки нашим співробітникам, що не цураються взяти за перо і списати фраґменти пережитого та тим, що, досліджуючи історичні матеріяли та живі спомини сучасників, складають перші історичні нариси для майбутніх істориків. У дальшій черзі завдячуємо нашу доконану працю нашим передплатникам, що своєю передплатою матеріяльно допомагають нам утривалювати друком цінні картини минулого. Їм усім за це щира дяка та прохання тямити і надальше на свою велику місію спільними зусиллями класти фундаменти для історії наших визвольних змагань.

Наша ідейна програма від перших початків нашого журналу одна і незмінна. Тому так рідко забираємо слово до наших Читачів. Цим разом спонукала нас до того одна технічна новість, яку думаємо завести з початком нового 1937. року. А саме думаємо з кожним числом нашого журналу долучувати для наших точних передплатників один аркуш цікавої історичної книжки. З цих аркушів кожний передплатник зможе в короткому часі зложити собі і оправити цілу книжку. Першою такою книжкою, яку будемо розсилати нашим точним передплатникам в 1937. році, будуть цінні спомини команданта III. корпусу У. Г. А. ґенерала КРАВСА п. н. »На Великій Україні«. Перший аркуш долучимо з 1-им числом »Літопису Червоної Калини« усім нашим передплатникам. Другі і дальші аркуші будемо долучувати тільки тим передплатникам, що платитимуть біжучу передплату точно з гори, а залягаючим з передплатою за минулий час, якщо вони, в порозумінні з Адміністрацією упорядкують справу вирівнання своєї залеглости і платитимуть точно з гори біжучу передплату.

Оце новість, що її введемо в 1937. році. Позатим у »Літописі« будемо дальше як досі збирати та утривалювати історичні матеріяли і в той спосіб працювати над виробленням нашої історичної та військової традиції.

Члени „Молодої Громади“ та гості на отворенні Відділу воєнно-історичних памяток у Музею Н. Т. Ш. у Львові дня 1. XI. 1936 р. На переді сидить Начальний Вождь У. Г. А. ґен. Мирон Тарнавський і голова „Молодої Громади“ от. Ю. Шепарович, за ними полк. С. С. А. Мельник і о. пралат Куницький.

Почин великого діла

Написав: *Д-р Іван Іванець.*

„Краще пізно, як ніколи“! Ця відома приповідка пригадалася мимоволі з нагоди відкриття Відділу історично-воєнних памяток при Музею Н. Т. Ш. у Львові, яке відбулося в неділю дня 1. листопада ц. р. Справді був вже останній час, щоб узятися за систематичне збирання й упорядковування матеріяльних памяток із недавно минулих а так далеких уже часів „Великого Зриву“, часів визвольної боротьби Українських Армій.

Зорґанізуванням історично-воєнного Відділу фондуємо памятник героїзмові і посвяті Українських Військ, закріплюємо ідею їх чину та робимо її живою. Осягаємо те, що сказав у своїй промові на відкритті відділу предсідник Історично-музейної Секції при „Молодій Громаді“ Др. Денис Лукіянович: „Mortui vivunt, muti loquntur“. (По смерти живуть, німі говорять).

Відділ історично-воєнних памяток, що міститься покищо у 2-ох кімнатах, є ще скромний, але представляється культурно і поважно. Ми можемо тільки тішитися його сформуванням, та мусимо подбати про його систематичну розбудову і поширення, щоб внедовзі він став справді пантеоном української хвали.

При святі відкриття так і натискалися до голови думки і завваги, порівнання між нами й іншими народами. Ось саме на заході Европи обходили память 400 ліття смерти Еразма з Роттердаму, великого письменника й ученого з доби т. зв. німецького відродження. Ми могли довідатися про пропамятне свято з тої нагоди на одному з передмість Брюселі. Там зберігся до нашого часу не лише дім, у якому жив деякий час Еразм, але і ціла обстановка кімнати, в якій він писав свої твори. Ми із здивуванням довідалися про ту велику скількість матеріяльних памяток по тій славній людині, що остала до нинішнього часу у ріжних містах Німеччини. Треба взяти під увагу не лиш 400-літній протяг часу, але й ті лихоліття, які довелося Німеччині перебути по смерти великого гуманіста. Цеж прийшли потім часи жаху і великої розрухи, часи трицятьлітньої

Ґен. Тарнавський перетинає стяжку при вході до Відділу воєнно-історичних памяток.

Фрагмент І-ої салі історично-воєнкого Відділу Музею Н. Т. Ш. з полевим престолом і картинами І. Труша, І. Іванця та Л. Перфецького. У габльоті поруч престолу, збірка відзнак У. С. С. та інших памяток.

війни. Це діялося на заході Европи у добі, яка видається нам дикою і відсталою! А як мається у нас, у XX. столітті, нехай послужить такий приклад:

Мав я нагоду говорити зі знайомим, що відвідав місцевість (село Довге, к. Східниці), де поховали, можна сказати, недавно ще тому, Корнила Устияновича, відомого і видатного маляра, письменника і публіциста, одного з найбільше визначних представників творчости і життя Галицької землі другої половини XIX. століття. Живуть іще люди, що запалювалися від його промов, захоплювалися його ініціятивою, але з могили його вже й сліду не лишилося і лише одинокий старенький місцевий парох вміє означити місце, в якім закопані тлінні останки цього пробоєвика галицького відродження, автора героїчної пісні: „По морю, по морю...“!

Про що це свідчить? Про те, що ми в противенстві до інших народів залишаємось і надалі народом з малим почуттям традиції і самопошани. Що ми все ще якісь психічні кочівники, яким раз-враз наново приходиться розбудовувати свої житла. Що земля, у якій живемо, це лиш країна прожитку, а не батьківщина, у якій тверді мури міст і обстанова домів свідчать і говорять про надбання і працю батьків, дідів та прадідів.

З надзвичайною прикрістю доводиться ствердити факт, що ті, що були в проводі великих подій, боєздатних армій, не вміли у свій час повести ні пропаґандивної праці (гл. стаття: „Невикористана Зброя, Календар-альманах „Червоної Калини“ на рік 1937), ні збирання документарних матеріялів і їх збереження для традиції.

Ще з кінцем листопада 1918 р. зн. на самому початку українсько-польської війни предложив я Начальній Команді меморіял у справі організації Пресової Кватири при У. Г. А., у якому говорилося не лиш про значіння і плян праці, але і про спосіб збереження зібраних матеріялів на випадок програної війни. На особисту інтервенцію одержав я від дуже високопоставленої особи відповідь, що це дрібниця, над якою нема спромоги думати! Внаслідок збаґателізования цеї, такої важної справи на скільки стали ми убогими. Наслідок каригідного занедбання є той, що немає навіть ні одної світлини документу з такого важного історичного для нас менту як вступлення У. Г. А. у Київ і переходу галицьких військ через річку Збруч! — Як мало н. пр. матеріяльних доказів, що У. Г. А. не була чимсь ефемерним, а справді зорганізованою силою здисциплінованого війська! Декілька лиш випадково збережених світлин за слабо свідчать про стан і вигляд артилерії, цеї гордости У. Г. А. Така сама жалюгідна недбайливість у зберіганні матеріялів для традиції, що в У. Г. А., була і в Армії У. Н. Р. і в Корпусі С. С.

Та годі розводитися над тим, чого не зроблено, чого не збережено. Живий, живе гадає!

Наш обовязок зберегти те, що ще можна відтворити. При свідомій, пляновій праці, зможемо чимало такого зробити, за що будуть нам вдячні майбутні покоління. Почин Історично-музейної Секції при Т-ві „Молода Громада“ повинен знайти широку піддержку у цілому краю, він повинен знайти і відгомін у праці на місцях.

Так у кожній місцевості повинні громадяни зладити спис учасників визвольних змагань, подбати про пропамятні таблиці тих, що впали і т. п.

Всі, в кого є памятки, що відносяться до Українських Січових Стрільців, до Січових Стрільців, до Української Галицької Армії тай до Армії У. Н. Р. нехай надсилають їх до Відділу історично-воєнних памяток при Музею Н. Т. Ш. у Львові, вул. Чарнецького 24. І. Грошеві пожертви слати до Земельного Банку Гіпотечного у Львові, чеками ПКО. у Львові ч. 500.1700, з допискою: „Музей“.

З Запоріжського Корпусу до СС-ів

Воєнний спогад.

Написав: *Дмитро Купчак*, б. хор. СС.

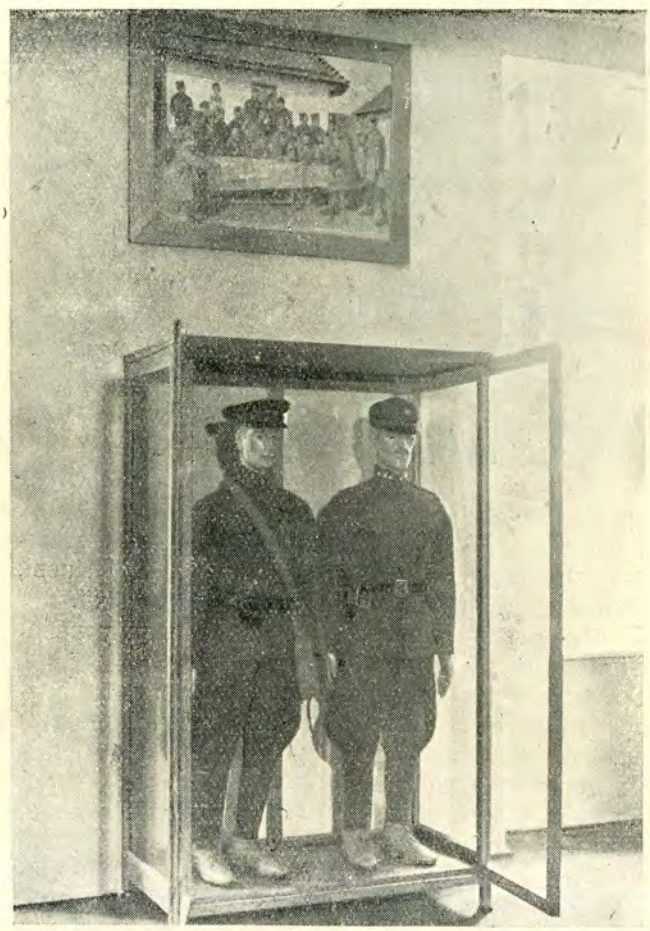
Гетьманський переворот застав мене у Запоріжському Корпусі, яким командував тоді ген. Натіїв. Військові частини цього корпусу були розташовані у Катеринославській і Таврійській губернії та в околицях Криму. Наш перший козацький кінний полк. ім. Костя Гордієнка, був розміщений біля Мелітополя, його перша сотня сотника Шульги повнила службу таки в цьому місті.

Вісти про державний переворот у Києві оббігли мов громова лискавка цілу Україну, тим самим і наші військові частини. Негайно відбулися тайні наради старшин — обмірковувано нововитворену політичну ситуацію.

Після коротких нарад винесено рішення, що збройний виступ Запоріжського Корпусу під стратегічним оглядом являється неактуальним, не зважаючи на гарне військове вивінування; треба було взяти під увагу мілітарні сили Центральних Держав, які були вже тоді розльоковані в Україні, та ще недавно розгромлені більшовицькі загони, яких недобитки пішли у скрите підпілля; все це витворювало несприятливу ситуацію для нашого корпусу, і з цим треба було числитися.

Портрети командантів Українських Армій кисти П. Холодного.

Одна з габльот із одностроями українського війська. Однострій стрільця У. Г. А. та десятника У. С. С

Проте горячі уми не так легко удалося переконати. В ночі з першого на 2. травня 1918 року наша сотня таки роззброїла німецьку кулеметну частину, забравши в неї 5 скорострілів. Наскок наших козаків на німців, був такий несподіваний, що вони зовсім не супротивлялися і це роззброєння обійшлося без проливу крови.

На другий день, німці заалярмували свої поблизькі частини, зробили те саме й наші; здавалося, що ось-ось прийде до кровавого зудару. Німці виступили дуже агресивно, одначе по часі таки з тону спустили. Вони дуже добре знали геройські подвиги Запоріжського Корпусу, і бачили й тепер наші добре здисципліновані частини. Отже не мали сміливости нас зачіпати. По довгих переговорах цей конфлікт зліквідовано, але всім стало ясним, що співжиття під одним дахом з німцями є неможливе.

Тимсамим треба було ділати, вибирати одне з двох, або піти на службу гетьманську, або зложити зброю і розійтися. Більшість старшин і козаків були проти гетьмана; не було іншої ради, треба було розформуватися, що й сталося. Одна частина Запоріжців, а саме деякі полки подалися вглиб України аж на її східні кордони, вони були розташовані біля околиць Свастова і Білокуракіна у Харківській губернії, сповняючи тут пограничну

Колишній Нач. Вожд Галицької Армії ґен. М. Омелянович Павленко. Світлина з 1935 р. Брюсселя.

охоронну службу на більшовицькому кордоні. Пізніше в цих частинах опинилося багацько галичан з роззброєного першого полку С. С. у Києві, найшовши тут свою другу „Запоріжську Січ".

Друга частина розформувалась і пішла у революційне підпілля.

Третя частина корпусу а власне малі відділи старалися дістатися до гетьманських частин, щоб тим самим в разі потреби мати на відповідних місцях своїх довірених людей.

По довшій намові я і частина козаків з першої сотні гордієнківців залишилися в охоронній сотні повітового комендanta в м. Мелітополі. Комендантом повіту був полковник російської служби Буйневич, по всій правдоподібності з походження поляк, зате ціла адютантура штабу була обсаджена щирими українцями. Комендантом кінної сотні назначено штабскапітана російської армії Масляннікова, людину, як він казав „з малоросійською душею". Любив він дуже часто погуляти. Справами сотні цікавився менше, тому не мав на неї ніякого впливу.

Незабаром був я приділений до адютантури штабу, де повнив службу німецько-українського перекладчика.

Завдяки ось такому складові цілого штабу, місцеве населення не відчувало тих страшних репресій зі сторони німців та гетьманців, як це було в інших повітах України, зате місцеве населення дарило нас великими симпатіями.

Овочі гетьмансько-німецького правління в Україні, почали скоро дозрівати. Недобитки царських старшин, московської чорної сотні, находили в гетьманських військових частинах своє прибіжище. Господарили в них так, як це вважали для Москви за доцільне, висміваючи при цьому часто український нарід.

Хто мав вуха, а слухав і очі, то бачив, що напрямні гетьманської політики для українського народу є зовсім шкідливі, та ставало ясним, що такий стан довше потревати не може і треба було протиділати.

В перших днях вересня 1918 року оббігла всіх нас радісна вістка, що у Білій Церкві формуються С. С. Ця вістка знову нас підбадьорила, навіяла багацько мрій, що знову буде змога послужити дійсній українській справі. Не було часу на довгу надуму, треба було рішатися.

Якстій стараюся про звільнення з цієї частини, забираю зі собою побратима Івана Купчака Штудерового і рушаємо в дорогу.

Дня 8. вересня виїжджаємо з Мелітополя. Жаль було кидати це гарне повітове містечко та знакомих, з котрими так зжилися. Не забуду я тієї хвилини, коли гурт мелітопільців випроважав нас на залізничий двірець та як сердечно прощалися з нами вручаючи кожному з нас по китиці осінних квітів. Не час був на сентименти, Батьківщина кликала. Перед нами стелився тяжкий мозольний шлях.

На дворі над широко-розлогими українськими степами клубилися осінні мряки. Потяг рушив і пігнав розрізуючи своїм туловищем сірий туман. По якімсь часі туман піднісся високо, а зпоза нього виглянуло золоте сонічко. Нігде не видно ані однієї деревинки, тільки тут то там торчать серед широкого степу високі козацькі могили, свідки минулої слави.

Їдемо в напрямі Олександрівська. Над вечером переїхали ми через Дніпро до Катеринослава. З Катеринослава виїхали ми через Пятихатки до Кременчуга, відтак через Ромадан, Перятин до

Дмитро Купчак, хорунжий С. С. Весна 1918 року. Запоріжський корпус ген. Натієва. І. кінний полк ім. Костя Гордієнка т. зв. Гайдамацький. м. Мелітопіль, Таврійської губернії, біля Криму.

Києва. Всюди по дорозі стрічали ми німецькі, австрійські та гетьманські залоги, в самому Катеринославі навіть У. С. С-ів.

По двох днях їзди приїхали ми до Києва, негайно навязуючи свої звязки. Інформаційне бюро, що-до організації С. С-ів зараз відшукали. Засягнули точних інформацій. Треба було рушати в Білу Церкву.

Підчас короткого побуту у Києві відшукав я ще своїх земляків, трьох братів Сапіжаків, які тут вели торговельні інтереси і звербував їх до С. С.

До Білої Церкви приїхали ми 20. вересня 1918 року. Тут ще не було майже нікого, крім начальника постачання от. І. Данькова.

Примістились ми у бараках, де були російські шпиталі. Ці бараки треба було відчистити та відезинфікувати. Спершу були тут великі невигоди і лихі харчі, та за якийсь час і те наладналось. Почали зїжджатись старшини і стрільці. Нова наша Запоріжська Січ оживала. Тут ще віднайшов я свого земляка хорунжого Федя Микуляка, отже разом нас з нашої Купчаківки біля Солотвини зібралося тут аж 6 осіб, що давало найбільш чисельну репрезентацію у С. С. з однієї місцевости.

В короткому часі началась оживлена праця — переводжено основну муштру стрільців, не виключаючи і старшин, школено духа і бойовий характер. Скоро громада себе взаємно зрозуміла і полюбила, не було тут ріжниці між старшинами і стрільцями. У всіх була одна мета, одне стремління добути волю Україні.

Европа й відродження України

(1914—1923).

Написав: *Ілько Борщак.*

Французька інтервенція в Одесі.

(Докінчення).

Остапенко передав цю постанову капітану Ланжеронові, який другого дня, тоб-то 12-го лютого, відписав голові ради міністрів:

„Маю за честь повідомити вас, що я дістав від союзного командування в Одесі телеграму у відповідь на мою, надіслану вчора у вечорі в справі звільнення осіб, яких назви такі:

Гербель, Ржепецький, Рейнбот, Варун-Секрет, Гаврилов, Ненарокомов, Гусаков, Компаньон, баронесса Інгерн-Штернберг, Басиков, Петропавловскій, Красноусов, Нетронін, Коханський, Петровський, Матвеєв, Кравидький*).

Всі ці особи мають бути звільнені в такий спосіб, щоб вони могли відїхати зі мною в томуж потязі, в якому я повезу до Одеси відповідь Директорії.

Це conditi› sine qua non підпису угоди між французьким командуванням і Директорією. Тому я не можу повезти до Одеси постанови Директорії, в якій нічого не сказано про звільнення вищезгаданих осіб".

Отже французький штаб надавав таке мале значіння угоді з Директорією, що ставив її в залежність від звільнення кількох реакціонерів, від яких французам не було жадної користи.

Директорія спершу пробувала відкинути вимоги генерала д'Ансельма й приняла навіть рішучу постанову, а саме:

„Особи, про яких йде мова, доконали ріжні політичні та кримінальні злочини, вони тепер знаходяться під судовим слідством і звільнення їх без суду було б брутальним порушенням законів України. Жадний уряд не може на це погодитися. Вимоги, що маються в листі капітана Лянжерона, с порушенням усіх звичаїв Европи, що обовязкові в міжнародньому праві. Тому Директорія примушена відмовити вимогам капітана Лянжерона, що знаходяться в листі його до голови ради міністрів з 12 лютого. Одночасно Директорія висловлює жаль, що не з її вини затримується угода про спільну рішучу боротьбу з большевизмом, який загрожує европейській культурі".

13-го лютого Лянжерон повернув до Одеси й того ж дня сповістив, що перемови з Директорією розірвані. Але одночасно червоні армії заняли Козятин, який знаходиться між Києвом та Одесою. 15 лютого до Одеси прибув генерал Бертельо, головний командант французьких військ у Румунії. Краще поінформований в українських справах і згрубований радянською інвазією генерал Бертельо рішив більше числитися з Директорією, або принайменше не бути таким брутальним, як генерал д' Ансельм. Гетьманські міністри були таки звільнені, але так мовити „з ініціятиви Директорії", а до Одеси прибула нова українська делегація, яку 20 лютого приняв сам генерал д' Ансельм. Два дні після, 22 лютого, відбулося перше засідання „франко-української комісії", де зі сторони французів виступав полковник Фрейденберг. Праця цієї комісії відбувалася в таємниці, бо французький штаб лякався — це слово не є збільшене — росіян. Нарешті 26 лютого одеські газети принесли комунікат французького штабу, що угода уложена між французьким командуванням і українцями „на базі спільної акції проти большевизму й для відновлення порядку". Того ж дня шеф пресового бюра при французькому штабі приняв журналістів, яким заявив:

„Угода з українською Директорією є угодою виключно військовою, її єдина мета, це координація всіх антибольшевицьких сил, вона абсолютно

*) Все це або гетьманські міністри або урядовці, всі реакціонери й україножери, заарештовані Директорією.

Посвячення Головного Прапору Т-ва бувших Українських Вояків в Бельгії 4 XI 1934 року. — Українські комбатанти з гістьми

не торкається питання єдиної Росії ані питання визнання української держави".

На цьому місці мусимо торкнутися так званого „Одеського договору" між Директорією та французьким командуванням, який свого часу наробив багато галасу на Україні й навіть в Европі, головно в Англії, що тоді підтримувала генерала Денікіна. Большевики довгі роки голосили про цей „договір", який на наш погляд є фальшивим і ніколи не існував. Довести це досить легко, що й зробимо тут.

Насамперед подивимося на текст „договору" в радянській редакції, єдиній, що існує. Ось він, очевидно, в перекладі з російської мови:

„1. Директорія УНР входить у склад єдиної та неділимої Росії на федеративній основі.

2. Директорія УНР складає коаліційний уряд, якому передає усі права.

3. УНР обовязується всіма силами боротися проти большевиків, що знаходяться на території республіки.

4. УНР віддає в розпорядження спеціяльно зложеного штабу всі війська для активного наступу проти большевиків Малоросії.

5. Усі озброєні відділи республіканських військ мусять бути обєднані і підлягати спільній організації.

6. В оперативному відношенню республіканські війська підлягають спеціяльним штабам.

7. Оперативний штаб формується в такому складі:

а) представника союзного командування генерала д' Ансельма;

б) одного представника добровольчої армії — генерала Грищіна-Алмазова;

ц) одного представника польських легіонів — полковника Дзєваницького.

8. У вищезгаданий штаб входить представник українських республіканських військ — начальник штабу ген. Матвіїв.

9. У місцях, які заняли українські республіканські війська, можуть без перепони формуватися добровольчі відділи.

10. Всі заручники й ті, що билися у відділах добровольчої армії, старшини, юнкери, юнаки та інші негайно звільнюються з правом вільно переїхати, куди їм завгодно.

11. Корпус облоги атамана Янівa, що блькує Одесу, негайно відводить свої відділи до станції Роздільної.

12. УНР приймає енергійні заходи, щоби не допустити зібратися Трудовому Конгресові.

13. УНР обовязується не допускати на її території Рад робітничих, салдатських і селянських депутатів.

14. Союзне командування обовязується допустити представників УНР на мирову конференцію.

15. Союзне командування всіма силами буде підтримувати УНР в її боротьбі з большевиками через постачання військового знаряддя.

Прапор Т-ва бувших Українських Вояків у Бельгії
Права сторона.

Прапор Т-ва бувших Українських Вояків у Бельгії. Ліва сторона.

Вищезгаданий договір мусить бути підписаний Директорією УНР до 10 день.

Підписали: ґен. д' Ансельм, ґен. Боріус, кап. Лянжерон, адмірал Балле, ґен. Грищін-Алмазов, контр-адмірал Ненюков, полковник Антонович, полковник Дзєваницький, ґен. Греков, ґен. Матвіїв. Секретари: Серкаль і Пильц.

Розглянемо цей „документ". Чи є хтось, хоч найменше обізнаний зі справами на Україні підчас революції, що повірив би, буцімто Директорія, хоч би який був її склад, згодилася „увійти в склад єдиної Росії", дозволити формувати добровольчу армію та не допустити зібратися Трудовому Конгресові?

Щодо 14-ої точки, від союзного командування в Одесі таксамо залежало „допустити представників УНР на мирову конференцію", як скажемо від... султана в Марокко.

Поглянемо на підписи цього „договору": ґенерал д' Ансельм — це ніби то має ще сенс; ґен. Боріус — дивізійний ґенерал та капітан Лянжерон не мали жадного претексту підписувати. З таким же успіхом можна було поставити ще з десятку підписів французьких старшин. З українського боку фігурують підписи Грекова та Матвієва, що дійсно були в Одесі та хоч обидва ці ґенерали далеко стояли від українського національного руху — ледви чи хто повірить, щоби вони підписали такий „договір". Найцікавіші ще підписи секретарів: Серкаль був дрібний розвідчик, що крутився біля французів, а Пільц не менш дрібний урядовець українського міністерства закордонних справ. Всі ці підписи зібрані зі сторінок ґазет, де тоді ці назви зустрічалися.

Одним словом перед нами фальшивий документ, мета якого ясна між іншими з 12-ої точки. Ця точка каже, що Директорія не допустить, щоби Трудовий Конґрес зібрався. Конґрес зібрався 23-го січня, виходить, що „договір" зложено до цієї дати („договір" не має дати), але в цей час не було й мови ще про серіозні розмови французів з Директорією, як ми бачили вище зі споминів Назарука.

Хто перший розголосив „договір"? Большевики, які повели з цим „документом" аґітацію проти Директорії на Україні й закордоном. Зрештою в большевицькому журналі „Комуніст" ч. 23 читаємо, що „договір приніс якийсь Ройтман, бувший ес-ер і політичний каторжанин, а потім при Тимчасовому Уряді, осаул одеського ґрадоначальника. Він працював у большевицькій розвідці і вкінці його вбили, бо підозрівали в зраді товариша Ласточкина, керівника одеської організації большевиків". Отже джерелом „договору" був подвійний аґент, звязаний з большевиками. Думаємо, що справа ця вже ясна читачам.

Ну а договір, про який одеські ґазети сповіщали 26 лютого? Ось як справа з ним стоїть:

18 лютого 1919 р. українська делеґація пред-

Посвячення Головного Прапору Т-ва бувших Українських Вояків в Бельгії 4. XI. 1934. року. — Українські та бельгійські комбатанти.

ставила ґенералові д' Ансельмові проект договору, який звучав:

1. Ґенерал д' Ансельм, повноважний представник країн Антанти й Злучених Держав Америки*), укладаючи договір для боротьби з большевиками, визнає на Україні найвищою владою Директорію УНР, засновану Укр. Національним Союзом в листопаді 1918 р.

2. В разі зміни в складі Директорії повноважний представник країн Антанти й Злучених Держав Америки дасть на це свою згоду в таємний спосіб.

3. Підчас боротьби проти большевиків Українська Армія на території України складатиме частину всієї антибольшевицької армії й підлягатиме в оперативному відношенню союзному командуванню. Підчас цього самого періоду союзне командування контролюватиме залізничні шляхи щодо транспорту військ та військової амуніції.

4. Повноважний представник країн Антанти й Злучених Держав Америки матиме контролю міністерства фінансів, щоби зміцнити фінанси УНР й утримати курс гривни на европейському ринку.

5. Франція не робитиме перешкод щодо питання українських кольоній в Сибірі та в Азії.

6. Франція вжиє заходів, щоби представники України були допущені до Мирової Конференції.

7. Франція гарантуватиме реалізацію аґрарної реформи й близьке скликання парляменту на базі демократичного виборчого права, а саме: загальне, рівне, безпосереднє, таємне й пропорційне.

8. Українська Армія щодо організації внутрішньої складатиме незалежну одиницю. Вразі як їй бракуватиме старшин, ними не можуть бути настановлені ані росіяни, ані поляки. Українська Армія матиме представника в Вищому Союзному Командуванню.

9. Має бути створена спеціяльна комісія для полагодження страт, що їх мала Україна в попередній боротьбі проти большевиків й що їх вона матиме ще в майбутній спільній боротьбі.

10. Франція гарантуватиме, підчас періоду боротьби проти большевиків, демократичний режім на Україні й не допускатиме жадного особистого режіму; також вона не перешкоджуватиме соціяльним і економічним реформам.

Як бачимо з цього проекту, дипльоматія Директорії через наївність або повне незнання міжнародньої ситуації поставила умовини, які абсолютно не були в компетенції французьких військових і в самому Парижі мусіли викликати довгу роздуму. Ґенерал д' Ансельм дав свою згоду щодо військової частини, а саме щодо боротьби з большевиками, а самий проект договору відіслав до Парижа. Останній ніколи не дав своєї відповіди на цей проект; там вже знали добре, що уявляє собою фактично Директорія. Франція, очевидно, не могла звязуватися з владою, що ось-ось мала зникнути.

Большевики між тим посовувалися все ближче й ближче. 20 березня до Одеси прибув з Царгороду ґенерал Франше д' Еспере, головний начальник всіх французьких сил на близькому Сході. Останній не ховав своєї погорди до армії Денікіна, він відмовився приняти делеґатів ґенерала й заявив офіційно, що „союзники не мають жадного бажання втручатися у російські справи. Все, що вони бажають, це — витворити ситуацію, яка дозволить скликати Установчі Збори". Другого дня, 21 березня, французький штаб у Одесі видав комунікат, що в „Парижі рішили захищати Одесу, якої населення має досить їжі". Того ж дня Франше д' Еспере звільнив денікінського ґенерала Грищіна-Алмазова з посади ґубернатора Одеси й призначив на його місце ґенерала Шварца, росіянина, що не належав до білої армії. 22 березня Франше д' Еспере залишив Одесу без великої надії захистити її від большевиків.

Два дні пізніше, 24 березня, велика паризька ґазета „Ле Пті Парізієн" опублікувала з підписом знаного журналіста Пер Ді Боше довге інтервю з ґенералом Грековим, інтервю інспіроване французькою військовою місією в Букарешті і яке дістало ухвалу військових кол в Парижі. Це інтервю, свого роду документ, варте, щоб його подати:

„Я тільки що пересік майже цілу Україну.

Як тільки залишаєш останню французьку варту перед Одесою, відчиняється новий край. Старий російський декорум зник. Тільки портієри на залізниці нагадують старі часи російської імперії, але це не є також революційна розруха. Тон вартових, авторитет урядовців, постава старшин, — все це показує дух досі невідомий й який зможе, як його трохи піддержать, довести до справжньої державної свідомости.

Я зустрів у Жмеринці ґенерала Грекова, що стоїть на чолі української армії. Це росіянин*), який приєднався до українського руху.

„Я вважаю — казав він мені — що цей нарід має право на життя. Він може зробити ще великі річі в справі відновлення Росії (sic! І. Б.). Шляхом мозаїчної праці у ріжних частинах Росії можна буде потрохи відновити скрізь спокій. Щодо військового погляду України, яка через большевицьку інвазію володіє тільки частиною своєї території, то вона може дати армію в 80.000 чоловіка. На жаль війська, які Петлюра поспішно підніс проти ґетьмана, не були здатні до довгої війни. Треба все тепер реорґанізувати на новій базі. Ми маємо солідні кадри, а саме 50 тисяч галицької армії, але вона майже вся занята на польському фронті.

Нам потрібна негайна допомога Антанти. Нехай Антанта справедливо вирішить конфлікт з Польщею, нехай вона віддалить з нашої території добровольчу армію, яку наші люди також ненавидять, як німців, нехай дадуть нам зброю й все буде добре. Але все це треба зробити швидко. Большевиків сила і я не маю нічого проти їх важких ґармат".

Ми розмовляли з ґенералом в буфеті двірця. Ці-

*) Жадних прав на цю ранґу д' Ансельм не мав.

*) Ґенерал Греков був донський козак з походження Діяльність його в Галичині, очевидно, не входить в обсяг цих рядків.

лий час тут кружляли молоді старшини без еполетів і гальонів, але одягнені на зразок їх предків — запорожців. Кілька елегантних старшин галичан з полку Січових Стрільців, одягнених в уніформи, що їх певно відібрали у німців, підходили до генерала. Але всі, або майже всі, відмовлялися розмовляти російською мовою, а уживали української мови, яку досі осміювали, як мужицьку мову"...

Отже навіть у цьому інспірованому інтервю на перший плян висовується мілітарна сторона боротьби з большевиками. А щодо політичного боку, йде мова про відновлення порядку в цілій Росії.

Того самого дня, як зявилося це інтервю, у французькій палаті депутатів відбулися красномовні дебати відносно української справи.

Соціялістичний депутат Ернест Ляфон (Lafont) атакував уряд:

„Тепер ви шукаєте українців, ви дозволяєте статтю в дві шпальти про генерала Грекова, яку три тижні тому ваша цензура ніколи б не пропустила. Ви шукаєте українського уряду, якого не хотіли знати в грудні минулого року, коли я говорив про нього. Вітаю вас з цим прогресом. Але ви шукаєте українців якраз у мент, коли вони розбиті, коли вони вже не існують, коли їх армія більше не може принести жадної допомоги французьким силам, які перебувають в Росії... Пане Пішоне*), від довгих років ви подаєте нам фальшиві вістки...

В грудні місяці українські війська займали Одесу й ці війська ви бомбардували гарматами французьких кораблів. Українські селяни навернулись на большевиків завдяки вашій політиці, найбільший агент большевиків у Европі це французький уряд.

Франклен-Буйон: „У грудні місяці, коли можна було трактувати з представниками України, давали змогу п. Енно росповсюднювати публично декларації, які були справжним оголошенням війни... Українське питання одне з найбільш делікатних. Це не „інородци" в тісному значінню цього слова, а брати по расі росіян. Але перед лицем большевицької інвазії, як ви хочете, щоби вони не вимагали незалежности? Я мушу зауважити палаті, що ось вже більше як рік, як Україна пропонує свою допомогу союзникам проти большевицької хвилі. Її представники все робили, щоби зацікавити Антанту. Досить було дати їм зброю й Україна врятувалася б. Ціла російська проблема мала б інший вигляд і можливо, що ми не мусіли б оплакувати події, які там сталися за цей рік".

Тоді забрав слово поміркований посол де Шапделен, якого інформували росіяни:

„Від часу як до Одеси прибули генерал д' Ансельм і Фрейденберг французька політика там радикально змінилася. Консуля Енно зовсім відсунули від політики, французьке командування працювало для зближення з українцями. Генерал д' Ансельм людина обмежена, який не розуміє нічого в політиці. Цю нездібність використовує Фрейденберг, який прибув сюди й який працює на користь українців. Від самого початку він спирається на українцях і він приняв ворожу до росіян політику".

Оця філіппіка французького поміркованого посла не була його поглядом, а, як сам заявив, нотаткою Шульгіна, що сидів у Одесі і не міг простити Фрейденбергові одного навіть факту перемов з українцями, хоч як мало цей Фрейденберг був приятелем України.

Мутє (соціяліст, тепер міністр кольоній в кабінеті Блюма): „Отже виходить, що зпершу ми навязали зносини з українцями з допомогою гармат, а тепер ми їх кличемо на допомогу".

Ляфон: „Щоби зясувати французьку політику відносно України, я хочу поставити п. міністрові три питання:

1. Чи правда, що наші дипльомати й військові в Одесі були настільки під впливом деяких російських елементів, що в мент, коли мирова конференція рішила зібрати на островах Принкіпо представників бувших російських територій, начальник французького штабу в Одесі не хотів дати українським делегатам перепустки через Одесу, кажучи, що не може їм гарантувати безпеку життя?

2. Чи правда, що коли один з ваших численних агентів, капітан Лянжерон, поїхав у Вінницю перемовляти з українською Директорією, він поставив умовиною французького співробітництва справжній протекторат над політичним, економічним, фінансовим і військовим життям України? Чи правда, що він хотів навязати українцям співробітництво в їх власній армії реакційних офіцерів генерала Денікіна?

3. Чи правда, що коли військовий аташе Сполучених Держав Америки хотів поїхати до Вінниці, французькі старшини примусили його зійти з потягу під притокою, що Україна є зоною французького впливу?

Пішон: (міністр закордонних справ): „Ніколи уряд не давав подібних інструкцій".

Ляфон: „Чи хоче, чи не хоче п. Пішон, але, коли дипльомати й французькі старшини розмовляють в імені Франції, навіть як потім від них відпекується безсильний або зле поінформований уряд, вони компромітують в значній мірі нашу акцію.

Пішон: „Я запитував генерала Франше д' Еспере, він відповів, що це не є правда.

Ляфон: „Як не можете самі мати точних інформацій, благаю вас знайти когось в уряді, хто щось знає і хто може відповідати в палаті (рух в салі).

Слово забирає міністр закордонних справ Пішон:

„Плян нашої російської політики в Росії означений в телеграмі голови уряду, а саме „реалізувати одночасне оточення економічне большевизму й організацію порядку". Союзна акція в південній Росії була доручена Франції угодою зложеною з Англією в 1917 р. Ця акція містить в собі контролю евакуації німецьких військ навколо Одеси та Миколаєва, піддержку місцевих урядів, щоби підтримати порядок і дати їм час і засоби зорганізувати власні армії і нарешті третє завдання Франції це — захист союзних інтересів... Я не хочу

*) Міністр закордонних справ.

втомляти вас викладом ситуації на Вкраїні. Одначе я мушу признати, що ця ситуація темна й неясна. На жаль Директорія мала лише ефемерне існування. Винниченко прибув до французьких військ генерала Бертельо*), щодо Петлюри, здається, що він поїхав до Галичини, але точно ніхто не знає, де саме він перебуває".

На крайній лівиці: „Дуже добре".

Пішон: „Ви знаходите, що це дуже добре, я знаходжу, що це дуже зле...

Справа йде про те, що буде з Росією в будучині, а ця справа торкається України, Литви, Латвії та балтійських країн. Українське та литовське питання звязані також з польським питанням, яке вже й так важко розвязати. Все це дуже складне, заплутане й сама Франція не може одна вирішити усіх питань".

На це соціялістичний депутат Ренодель відповів з місця:

„На Вкраїні це питання вже вирішене. Це Раковський, який сьогодні там є головою держави".

Майже в той сам день, як це говорилося у французькій палаті депутатів, в англійській палаті Гармсворт, товариш міністра закордонних справ заявив: „Ситуація на Україні надто темна, щоби можна було дати палаті точні інформації. Одначе відоме, що уряд Директорії розлетівся перед натиском большевиків".

Як бачимо з дебат у французькій палаті, паризький уряд не мав більше ілюзій щодо сили Директорії на Вкраїні. Рапорт генерала Франше д' Еспере про положення в Одесі остаточно переконав уряд, що інтервенція на Україні програна.

2-го квітня 1919 р. генерал д' Ансельм викликав генерала Шварца, якого Франше д' Еспере поставив на чолі Одеси, і заявив йому, що дістав наказ з Парижа — евакувати Одесу до 48 годин. Чому така поспішність? У деяких морських частинах французьких розпочалися заколоти, французькі вояки не мали жадного бажання воювати в чужій країні за чужі їм справи. Уряд перелякався й поспішив вивезти свої війська із небезпечної країни.

6-го квітня ватаги Григоріева увійшли в Одесу. Французька інтервенція на Україні скінчилася вельми сумно для Франції й паризька газета „Ліберте" з повною рацією писала:

„Ми не знаємо нічого більш жалюгідного, як наша політика на Україні. Наші представники на Україні були нижче всякої критики. Вельми пізно розпочали переговори з Директорією, тоді як дві третини країни були вже захоплені червоною армією. Ми мали там надто слабі військові сили й доля Одеси тим самим була вирішена"...

Під московським караулом

Подав *Франц Коковський.*

Від о. Миколи Старуха, пароха в Шумлянах, пов. Підгайці, дістав я до перегляду памятник пок. Тимотея Старуха, б. посла до австрійського парляменту та галицького сойму. Постать пок. Т. Старуха, його незломний характер, його різка нераз, але зо щирого серця, з правдивого патріотизму пливуча поведінка триває ще у памяті старшого покоління. Про його щиру простолінійність, безкомпромісово-опозиційне становище чували й молоді.

Тому — на мою думку — не від речі буде помістити уривок із цього памятника, а саме з того часу, коли в 1915. р. його вивезли російські війська як цивільного полоненого.

Іще одне, на що хочу звернути заввагу. За свого життя доводилося пок. Т. Старухові, як правдивому „хлопському послові" виступати різко проти різних жидівських пявок. Це виробило йому марку антисеміта. Про те мушу підкреслити, що в цілому памятнику пок. Старух усе, де була можність зазначити добрі сторінки жидів, не скривав їх, явно про них говорив. Це відсуває від його памяті тінь наклепів, що на нього кидали різні злі духи.

*
**

„Москалі відступали дальше та приводили з собою багато арештованих українців, а найбільше жидів.

Із 13. на 14. червня 1915. р. коло 12. год. в ночі окружили москалі мій дім, увійшли до середини та почали робити ревізію, що тривала до год. 6. рано. Потім приарештували мене та мого сина, Миколу, та відвели до тюрми. Там стрінув я уже 173. людей, українців, жидів та поляків. У тюрмі придержали нас цілий тиждень.

Шефом охрани був князь Арістоф, що запорядив моє арештування на донос місцевих москвофілів. Дня 17. червня привели всіх арештованих на подвіря дому, де мешкав Арістоф, уставили в ряди та відфотографували. Мене та сина Миколу покликав Арістоф до своєї канцелярії та наказав списати протокол.

Я почав йому представляти, що я ніщо не провинив та прохав звільнити мене й сина, але Арістоф відмовився. Нас відвели знову до тюрми.

Дня 20. червня приказав Арістоф привести нас знову до себе, відділив окремо жидів та заявив усім, що їдемо до Росії.

На мої прохання та запевнювання, що я в нічому не провинився,потвердив це Арістоф, а коли я далі настоював, щоб мене звільнив, відповів він чистою українською мовою: „Пане Старух, даю вам моє слово чести, що не можу вас звільнити, але напишу в документах, щоб вам не робили кривди та усюди давали підводу".

Усіх арештованих вивели за місто на „Замостовий Фільварок" та помістили в стайні, де ми мучилися цілу ніч. Наступного дня ранком в год. 8. ми рушили в дорогу. Проходили ми через Козову, на-

*) Очевидно, цього ніколи не було. Як бачимо, французький уряд не дуже мав точні інформації, що діється на Україні.

рід дивився на нас і плакав. Коли виїхали з Козови (16. км. від Бережан — Ф. К.) прийшла злива, а у цій зливі їхали ми аж до Плотичі (24. км. — Ф. К.). У Плотичі завели нас до двора перед стайню та почали нас числити серед страшної зливи так, що ми промокли до нитки. Усіх примістили в стайні, а тільки мені, синові Миколі та ще трьом дозволив комендант конвою перейти до хати, де примістився наш караул.

Довідавшися, що я в Плотичі, мій знайомий, місцевий війт, Василь Стеткевич, приніс мені їду, а наступного дня мій приятель, Василь Кривокульський, хотів зо мною говорити, та не допустили. Кинув мені тільки на фіру коробку папіросів.

Із Плотичі прийшли ми до Тернополя (46. км.) і нас завели на подвіря одної казарми. Там ми мали ночувати на подвірі. Але знову почав падати дощ, і нас завели до бараку, де ми примістилися досить вигідно.

23. червня пігнали всіх пішки за місто, а по 4. км. такої дороги дозволили декому сісти на фіру. Так дійшли ми до Романівки. Тут розділили нас на три партії та помістили в селянських хатах. Зо мною та сином був також учень 5. кл. рогатинської гімназії, Олекса Коваль.

Із Романівки повели нас на другий день до Підволочиськ і тут довелося нам перебути хрестний похід. Комендант, що нас конвоював, не знав, де етапна команда та повів нас 6. км. за Підволочиська, там нам казали забрати річи з підвод та чекати. По двох годинах вернувся комендант та сказав нам, що не тут має нас віддати, а в місті, в Підволочиськах, треба було вертатися. Люди, що дуже знеможлися, помагали одні одним, аж врешті з тяжкою бідою долізли ми до етапної команди. Тут помістили нас усіх в одній салі, люди душилися з причини браку повітря.

На моє прохання комендант етапу, полковник, казав розмістити усіх по різних кімнатах, а мене зі сином примістив у канцелярії, де ми застали латинського священника, Юзефа Волчанського.

— — — — — — — — —

Повних три неділі йшли ми до Києва на старий Констянтинів, Шепетівку, Житомир. Цілу дорогу опікувався нами жидівський комітет. У Шепетівці жидівський комітет уладив величаве приняття цілому транспортові. Усі інтеліґентні жидівки обслуговували полонених. Мене відвідали визначні інтеліґенти-жиди, адвокати, лікарі та два кореспонденти часописів.

Я подивляв цю жертвенність жидівського народу.

У Бердичеві ночували ми в стайнях побіч костела. І тут дав нам жидівський комітет обід. У Житомирі жидівський комітет наймив великі вози, що на кожному з них містилося з 20 людей і цими возами заїхали ми 11. липня 1915. р. до Києва. Там перед житомирською брамою розділили осібно українців, жидів та поляків, казали посідати на вози та повезли через велику браму, що на ній був напис „Боже царя храні", у місто.

Що діялося тоді в мому серці, годі описати. Усе життя мріяв я про свобідну Україну, про вільний український нарід, хотілося побачити колись цей золотоверхий Київ, а тут треба було входити в пороги дорогого міста як арештант, під московським караулом...

У ЗОЛОТОВЕРХОМУ КИЄВІ.

У продовженні своїх споминів пише пок. Т. Старух ось що про свій побут у Києві:

„Вели нас вздовж міста до будинку головної поліції. На подвірі позбирали полонених по національностям, осібно українців, поляків та жидів. Напроти себе побачили ми другий, подібний транспорт. У цьому транспорті побачив я рад. Івана Масляка, проф. Насельського та проф. Гр. Бобяка з Бережан. Ми підійшли до себе, звиталися.

Полонених жидів забрав жидівський, а поляків польський комітет, лишилися самі українці, що ними не було кому зайнятися.

Поліція розділила усіх українців по різних тюрмах та участках. Переїхати туди повозкою поліція не дозволила. До т. зв. Бульварного участку призначили нас 23 та замкнули в тюрмі. З нами поводилися дозорці досить лагідно. За кілька днів привели до нас іще арештованих у Стрию адв. А. Герасимова, інж. Левандовського, урядовця магістрату Руснака, поляка Рапфа та жидів Шара та Шіфа.

За три дні по нашому прибуттю до тюрми покликав усіх 23 до канцелярії змосковщений українець Стороженко, випитував усіх, хто чим був у Галичині, а довідавшися, що я соймовий та парляментарний посол з Бережанщини, казав мене, сина та учня Коваля відвести назад до тюрми, а решту до кацапського комітету.

Нас трьох обіцяв забрати за кілька днів, але я зразу знав, що з цього ніщо не вийде, бож головою кацапського комітету в Києві був Дудикевич, що радше закопавби мене, аніж рятував. І так дійсно було. Дудикевич представив мене перед москалями як страшного ворога Росії і я мусів покутувати в тюрмі.

Київські українці старалися видобути мене, ходили по всіх урядах, аж до самого Бобрінського, та ніщо не помогло. Усюди їм казали, що „галіцкій комітет" представив Старуха як ворога Росії та небезпечного революціонера, та що я мушу йти на Сибір.

Четвертого дня по мому прибуттю до тюрми провідала мене Старицька-Черняхівська, бо мені вдалося повідомити про мій побут у тюрмі український комітет. П. Старицька-Черняхівська принесла нам їду, запорядила, щоб нам приносили щоденно обід та повідомила мене, що український комітет уладжує свій дім для арештованих та забере до себе всіх українців. Від того часу стало нам лекше, комітет дбав про нас, а п. Старицька-Черняхівська дуже часто навідувалася до нас. З українських жінок рятувала нас ще п. Добровольська.

Півтора місяця пробули ми в тюрмі, а місцевим українцям не вдалося нас відтіль видобути. На щастя довідався я, що посол Брайтер перебуває в Києві. Мені вдалося написати до нього, а за 4 дні приїхав до мене до тюрми представник жидівського комітету інж. Кальмановський та забрав мене із

сином Миколою до жидівського комітету. Жиди заопікувалися нами дуже щиро, дали нам гарну кімнату, їду й там я поздоровів. Тут перебував я півтретя місяця, поки мене не перебрав український комітет.

Український комітет уладив домівку на Федорівському переулку ч. 11, а 15 листопада переїхав я із сином під опікою п. Шульгинової туди. У цій домівці помістили всіх українців, що до цього часу перебували по тюрмах. Старицька-Черняхівська та Шульгинова дуже піклувалися нами, та це не тривало довго, бо вже 23. листопада о 9. годині ввечір прийшов до мене стражник із зазивом бути завтра рано на пересильній стації у Києві, бо їдемо в Сибір.

Учитель Вертипорох, що управляв домівкою комітету, поїхав зараз повідомити про те Старицьку та Шульгинову. Не гаючися приїхала негайно Шульгинова, привезла мені 60 рублів на дорогу та запевнила, що наступного дня о год. $6^1/_2$ навідається до мене.

Наступного дня рано провідали мене знову обі пані, принесли одіж та їжу та відвезли мене на поліцію, де були разом з нами до 5 год. пополудні, а потім поїхали з нами до пересильної тюрми, де ми зголосилися. У тюрмі переночували ми із сином, а наступного дня рано навідалася ще до нас донька п. Шульгинової, щоб нас на дорогу обдарувати та попращатися з нами.

У пересильній тюрмі просиділи ми ще дві добі, а 26. листопада о 9. год. вранці викликали нас усіх на двір, уставили та почали ревідувати. На дворі сиділа теж комісія з лікарем. По тім, як мене викликали, я підійшов до лікаря та представив йому, що я хворий не можу йти. Лікар видав мені для мене та сина свідоцтво, що потім стало нам дуже в пригоді.

Коли переводили ревізію, розкидали навмисне всі попаковані річі, щоб тільки дошкулити людям. Так зробили з урядовцем стрийського магістрату, Шольтою. Я тоді взявся „на штучку", встромив салдатам, що мали нас ревідувати, по рублеві в руку й нас ревідували дуже обережно.

Трамваєм, що в ньому були забілені вікна, перевезли нас на залізничу стацію та посадили до арештантських вагонів, а в них за 48 годин заїхали ми до Курська. Тут перевели нас до возів звичайного поїзду, але із забіленими вікнами. По 40 годинах важкої, повної муки їзди доїхали ми до Москви.

Знад Дніпра до Сени

Історичне оповідання про українську князівну Ганну Ярославну, королеву французів.

Написав: *Федір Дудко.*

(Докінчення.)

— Во імя Отця, і Сина, і святого Духа! — промовив князь. — Зібралися ми сюди для того, щоб обговорити ті нові умови торговлі з греками, які прислав нам Царгород. Боярин Кукша, великий староста купецький, оголосить нам ці царгородські умови.

І, показавши бояринові Кукші місце поперед себе під троном, великий князь сів.

Виступив боярин Кукша.

Перш, ніж оголосити нові пункти умов царгородських, він у довгій промові пригадав вічу ті привілеї, якими здавна наділяв Царгород руське купецтво. За часів покійних великих князів Святослава й Володимира руські гречники[75]) не мали ніяких обмежень у Царгороді. Згодом ці привілеї почали греки поволі урізувати. Руських купців перестали приймати в мурах Царгороду, а поселяли їх поза мурами на передмісті коло „святої Мами"[76]). Префекти порту почали ретельно вимагати від руських купців великокняжих срібних печаток, як свідоцтва їх купецького стану, а під кінець обмежили час перебування їх у Царгороді до шести місяців, вимагаючи, щоб руські купці на зиму відїздили додому. Все це призвело до того, що торговля з Візантією стала неможлива. Всі переговори великокняжих послів з грецькими імператорами ні до чого не довели й Київ примушений був запровадити в себе ті самі правила для грецьких купців. Усе те допровадило врешті до війни Руси з греками, яка у всіх руських людей іще в памяти. Але ось тепер, завдяки мудрим заходам великого князя, Царгород прислав сказати, що хоче наладнати якось торговельні зносини з Києвом, і приклав свої статті. Віче має обговорити ці статті й виробити свої умови.

Після цього боярин Кукша оголосив грецькі статті й зійшов із кона.

Один за одним почали просити слова у великого князя київські купці. Промовляв Могута, Курпита, Орша, Чудодив і інші. Всі вони вимагали привернення старих торговельних привілеїв.

Але ось підійшов до трибуни грецький купець Маврокаталон, низько вклонився князеві й заговорив:

[75]) „Гречниками" звали руських купців, що торгували з Грецією. Що весни вони зїжджалися на великі київські контракти (ярмарок), збирали на Почайні великі каравани кораблів із ріжним крамом і в червні місяці вирушали з ними під Витичів (трохи нижче Києва на Дніпрі). Там стояли 2—3 дні, чекаючи на решту купців, і тоді остаточно пускалися в дорогу „в Греки". Коло Ненаситецького порогу вони тягнули свій крам „волоком" по суші до Крарійського броду (Кичкас) і далі плили знову Дніпром до „Понтського моря", „иже словетъ, — як каже літопись — Рускимъ моремъ".

[76]) Перекручена руськими купцями назва церкви св. Мамонта в Царгороді.

— Великий базилевсе! Хоч і чужий я чоловік у цій землі, але хай буде мені вільно сказати те, що я думаю про цю справу.

Князь дозволив Марвокаталонові говорити.

Грецький купець в імени цілого царгородського й корсунського купецтва, що провадить торг із київською Державою, заявив, що купці грецькі так само дуже терплять, і тому пропонує скласти спільну петицію від купецтва руського й грецького в словянських сторонах до царгородського деспота. Про те, щоб вернути відразу колишні привілеї — на його думку, мови нема. Можливо, що до них прийде згодом, коли ріжні загострення й ще свіжі врази трохи зітруться. А тепер треба обмежити вимоги до можливого й просити великого базилевса київського, щоб до посольства київського долучити представників від грецького купецтва в землі київській, які б спільно з руським купецтвом виїхали до Царгороду з постановами, що їх прийме сьогоднішнє віче.

Думка грецького купця подобалася всім. Почали давати свої поради инші чужинні купці, що закуповували грецький крам у Києві для своїх земель, і врешті віче виробило цілий ряд вимог до грецьких деспотів, з якими мали їхати до Царгороду спеціяльні посли.

— Значить, на тому стали?— спитав князь Ярослав, коли всі статті було обговорено. — Може ще хтось побажає додати щось?

Віче мовчало.

— Все, що постановили тут, — сказав князь, — я добре обдумаю й спишу в статтях для грецьких володарів. Посли наші скоро відїдуть до Царгороду. Хай грецькі купці виберуть зпоміж себе своїх представників і пришлють їх завтра до великого купецького старости боярина Кукші. На тому сьогоднішнє віче розпускаю. Амінь!

Великий князь устав, встали за ним і всі княжичі й високі гості, що сиділи довкола нього.

Віче скінчилося.

***

Княжий суд над купцями живим крамом відбувався на площі перед великокняжим теремом коло мідяних див. Посеред трибуни, засланої величезним червоним полотнищем, на високому троні, сидів великий князь Ярослав, з одного боку його, трохи нижче трона, митрополит Іляріон, з другого — моський архиєпископ, а ще нижче від них почесні члени суду — франкські маркізи, королевичі й княжата. Вся площа, від мідяних див до Десятинної церкви й від Софійської брами до кручі над Почайною, була заповнена людом.

Перед трибуною, скована залізними ланцюгами, стояла купка спійманих угорських, вірменських, жидівських і грецьких спекулянтів, купців живим крамом. В стороні від них, під охороною осьменників, як стадо овечок, збилися купою невільники, а з другого боку, в оточенні черниць святого Іриненського манастиря, стояла група красунь, яких везли спекулянти на продаж за Джурджанське море[76]).

Увагу всіх притягали до себе ці красуні. Були серед них чорноволосі й яснокудрі, чорноокі й синьоокі, білі з лиця й смагляві. Вбрані були вони в одіння ріжних країв, але більша частина цих дівчат була в строях, яку носили в франкській землі.

Боярин Рустич, що провадив слідство, вже виголосив перед великим князем матеріяли судового доходження, свідків було вислухано, слово лишалося за підсудними.

— Що скажете тепер ви високому судові? — звернувся до них боярин Рустич.

Сковані купці стояли якийсь час непорушно.

Але ось зпосеред них виступив наперед найстарший, з довгою сивою библійною бородою, впав навколішки перед князем, простягнув до нього благально сковані ланцюгами руки й розчуленим голосом заговорив:

— Великий княже, могутній володарю землі Руської! Каємося в грісі, до якого допровадив нас сатана й той срібнолюбник Пурикес із кумпанами, що вже годують десь своїм поганим мясом раків у Бористені[78]). Винні ми й заслуговуємо кари. Але, княже великий, головних винуватців поганого гандлю нема серед нас. З ними розправився народ тої страшної ночі, коли погоріли наші кораблі. Наша вина тільки та, що ми знали про цей гандель і не викрили тайни ганебного торгу владі. Кару за це ми понесли вже велику: наші кораблі, наші доми, наші комори з крамом і затвори — все те знищив тої памятної ночі вогонь на Почайні й люди. При нас лишилися тільки грішні душі наші в грішних тілах. Великий княже й володарю! І ти, митрополите, післанець Божий! І всі ви, високі княжичі, царевичі й королевичі ріжних земель! Змилуйтеся над нами й даруйте нам те, що лишилося ще при нас — нікчемне життя наше. У кожного з нас є діти, у кожного є жінки, що не знають, як тепер без нас дітям раду дати. Присягаємося Богом святим, що є один на світі для вас і для нас, присягаємося життям чад наших і кровю племен і народів, яка тече в жилах кожного з нас, що ніколи більше навіть не глянемо в сторону тих, хто провадить нечесний і ганебний торг людьми, дітьми Божими — залишіть тільки життя нам!

Він замовк і розпростерся в поросі перед трибуною. Всі инші підсудні впали навколішки й так само припали до землі.

Митрополит Іляріон устав, підійшов до князя й щось тихо шепнув йому. Князь Ярослав непорушно сидів і, зсунувши свої густі брови, думав.

Але ось він устав з місця. Встали за ним усі, що сиділи на трибуні.

— Божою милістю князь землі Руської, — залізним голосом, виковуючи слово за словом, заговорив Ярослав, — владою мені даною повеліваю: усім, що стоять під судом нашим, дарую життя. Хоч і не винні вони в поганому торзі людьми, але знали про той торг і не повідомили владу, — а тому наказую: вкинути всіх до порубів на тяжке увязнення й перетримати їх там на суворому пості шість років. Майно, що забрали в підсудних підчас заколоту, віддати до скарбу державного, а скарб

[76]) Теперішне Каспійське море.

[78]) Стародавня грецька назва Дніпра.

подбає про те, щоб із цього майна наділити належно тих, що впали жертвою ганебного торгу, й відіслати всіх до країв, звідки кожний походить. Так постановив суд і ствердив я, князь святої великої Руси — во імя Отця, і Сина і Духа святого. Амінь.

Князь, а за ним митрополит, архиєпископ і всі инші зійшли з трибуни й попри уставлену в шпаліри дружину попростували до великокняжої палати.

Раптом на ґанку княжого терему зявилася князівна Ганна, швидко підбігла до старого князя Ярослава, низько схилилася й припала до його руки.

— Тату! — з риданням у голосі заговорила вона. — Дозволь мені запросити в гостину до себе всіх тих дівчат, що стоять там на майдані. Вони незабаром відїдуть кожна до своєї батьківщини й рознесуть по цілому світу вістку про свободу, що дістали тут, у нашому краю. Але перед тим хай побудуть вони в гостях у тої, яка ту свободу тратить...

Князівна похитнулася й була б упала на ґанок, коли б хтось із княжичів не підтримав її.

— Що таке?.. Що вона сказала?... — почулися звідусіль заклопотані голоси княжат, що не чули її слів.

Митрополит Ілярїон суворо зсунув свої брови, швидко виступив наперед, обійняв князівну за плечі й, міцно тримаючи її в своїх руках, завів до терему.

Того дня митрополит до пізна просидів із князівною Ганною в її хоромах нагорі княжого терему. На стривожені запити гостей і своїх, що сталося, боярин Вишата всїх повідомляв, що князівна несподівано захорувала.

*
**

Нарешті прийшов день, у який князівна Ганна мала виїхати з Киева.

Діставши благословення від батька й матері, після прощання з ними й гірких сліз, пролитих у теремі з нагоди розставання з князівною, її одягли й, тримаючи під руки, вивели на красний ґанок, коло якого чекав уже цілий ряд золочених повозів для неї й для тих, хто мали їхати з нею.

Безсилу князівну ледве всадили в повіз. Поруч із нею сів митрополит Ілярїон. Більше нікого до її повозу, на бажання князівни, не посадили.

Все вже було готове до відїзду, коли раптом князівна пригадала собі щось, швидко вискочила з повозу, нахилилася, й митрополит Ілярїон побачив, як вона згребла блідою рукою жменю землі, поклала її собі до хустини, завязала й, притиснувши до грудей, сіла назад у повіз.

Поїзд, під дзвони в церквах, попри маси народу на вулицях, що обкидував князівну вінцями й квітами, під охороною франкських комонників із королівськими коругвками на списах, вирушив.

Мовчали. Митрополит сидів нерухомо із низько спущеною на груди головою.

Переїхали місто, пригороди, минули великий сосновий бір, що пахнув теплою живицею, й виїхали на простір широких зелених нив.

Митрополит вийшов із задуми, повернув голову до князівни, зосередженим поглядом подивився на неї й обережно прикрив своєю долонею її холодну руку.

— Дитино моя! — тихо сказав він. — Тяжко мені говорити з тобою про те, що ти зараз почуєш від мене, але я пообіцяв по виїзді з Киева те переказати тобі. Той, кого з болем у серці ти залишаєш тут, доручив мені повідомити тебе, що сьогодні ввечері він одягає на себе чорні ризи й ціле життя своє присвячує тяжким подвигам у далекій пустинній обителі. Він добре письменний і в мудрих книгах учений чоловік і вже від завтра починає в своїй келії нову літопись Землі Руської, яку хоче скінчити на сьогоднішньому дні, на дні твого виїзду з Киева. Просив він мене переказати тобі все те й благав тебе назавжди забути його. Благословляє він дороги твої, дитино моя, й іще про одну річ просив нагадати тобі: про те, що добро й велич держави вимагають від людей жертв.

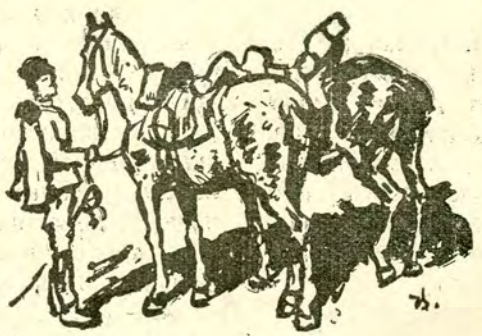
Митрополит замовк.

Князівна непорушно сиділа, з блідим, мармуровим, закам'янілим обличчям, в якому не можна було вичитати найменшої тіни якого-будь виразу.

Навколо, в голубих високостях українського неба, радісно щебетали над зеленими просторами ланів і нив щасливі жайворонки. Десь у поблизькому переліску задумливо воркувала горлиця. А просто перед очима, за сизою смугою неясного обрію, таємниче ховалася в далечині туманна імлиста безвість.

1935.

(Кінець).

Чому мовчите?

Так хотілосьби крикнути після прочитання двох з зовнішнього погляду скромних книжочок, що їх видала Українська Бібліотека І. Тиктора, це є: Волод. Калини: Курінь смерти і Василя Бояринича: Кривавий шлях. Хотілосьби піднести прилюдний запит до всіх бувших учасників наших збройно-державницьких змагань, чому вони мовчать, чому не позбирають і не увіковічнять в писемній формі того, чого вони були співдіячами і свідками? Коли вони не свідомі того, що втратить нація, якщо вони не здобудуться на крихту енергії і не спишуть та не опублікують своїх спогадів, то хай розгорнуть картки двох вище згаданих книжок.

Перша це спомини старого вояка, бувшого поручника УСС, досвідченого старшини і як бачимо з його дій на полі бою меткого команданта. Друга це спомини молодого добровольця, що щойно в перших днях листопада 1918 р. натягнув на себе стрілецький однострій і майже без вишколу виїхав на фронт під Львів з III-им курінем 24 п. ім. гетьмана П. Дорошенка. Поручник В. Калина розповідає про боєві подвиги найперш 2-ої сотні а потім цілого 1-го куріня УСС від 2 листопада 1918 р. аж до 29 квітня 1920 р. то є до останнього дня існування формації УСС; В. Бояринич ограничився до представлення боєвої праці свого стягу до половини травня 1919 тобто до відступу УГА під натиском дивізії Галлера на Схід.

Приємно читати обі ці книжки, а ще приємніше згорнувши їх останні сторінки скріпитися в переконанні, що ми таки нація, що ми таки нарід здібний до великих діл і що „наше" не за нами а перед нами. Тепер після нашої збройної боротьби в 1914 до 1921 рр. Куліш не мав би права повторити свого страшного визову киненого колись своїм землякам. Тих же, що наслідують Куліша і чи то для оригінальности чи просто з якоїсь психопатичної злоби шкалюють цілий український нарід і виставляють його як щось нібито нижче від сусідів, повинна українська суспільність привести до порядку. Слід би врешті вдарити по пальцях циніків, що під видом пошукувачів правди опльовують нашу недавню історію.

І ще одно почуття та вже гірке, будиться по прочитанню обох книжок — байдужости учасників і сподвижників визвольних змагань до своєї історії. Перед нами отце тільки дві скромні книжечки, а скільки в їх цінного змісту, скільки дум високолетних і скільки чинів геройських, які самоцвіти нашого спільного подвигу і скільки свідоцтв нашої національної життєздатности складено в їх на вічну память і науку поколінь. Алеж ГА досягала в один час до 100 тисяч люда, вона звела тисячі боїв і десятки битв, а в кожній з тих дій стільки геройств доконалось, стільки любови батьківщини і патріотизму проявилось, що украшений ними період сміло біля Хмельниччини можнаб поставити. А деж вони, що про їх знає історія? Хто про їх написав, хто викував їх на скрижалях нашої минувшини? С. Шухевич, Мирон Заклинський, Б. Гнатевич, І. Карпинець, В. Щуровський, М. Угрин-Безгіршний, В. Дзіковський, Роман Купчинський, І. Максимчук, І. Калічак, о. Гайдукевич і зо два десятки авторів, що від часу до часу напише деякий „уривок зі споминів" в „Літописі Червоної Калини" або в інформаційній пресі. А деж решта, де ті тисячі інших „письменних" людей, що покінчили школи нераз тільки завдяки жертвенности української суспільности, а в ГА занимали старшинські або підстаршинські посади, де вони, чому вони не уважають своїм обовязком скласти звіту з того, що робили і бачили в нашій смертельній боротьбі?

З тисячі старшин Галицької Армії написало дотепер щонебудь понад 60 люда, а чи решті справді байдуже, що про збройно-державницький зрив знатимуть діти, який вигляд прибере наша історія 1914—1921 рр.? Бо щоб там не говорили ріжні противники історії, то цеї правди, що вона має велике національно-виховне значіння, що з неї черпає нарід здібний до життя свій ентузіязм до нових діл і подвигів, вони не звалять. Нам українцям хіба добре відомо, як звязалися зі собою такі поняття: польська історія, трильогія Сенкевича і „Оборона Львова". Особливож велике значіння має воєнна історія, де встановляється мірило історичної життєздатности кождого народу. Чому-ж мовчите?" — повинна запитатися українська суспільність членів своєї колишньої армії.

З обох згаданих книжок, коли йде про їх історичну вартість — першенство належиться книжці В. Калини. В його представлено події яркіше, тут більше повязані вони між собою і їх відблески краще освітлюють цілість діяльности УСС., дарма, що спомини В. Калини обіймають довший протяг часу як В. Бояринича. Під пером старого вояка бранне поле рокотить знову такою живою симфонією мови начеб її перезвуки таки справді лоскотали наші уха. Боєве положення автор здебільша й представляє так прозоро, що читач (уважний — розуміється) може зорієнтуватися, наскільки ця чи інша операція була продумана командою, які можливости опущено при її виконанні і сам може склясифікувати подвиг І. куріня УСС. чи то на Підзамку, чи під Долинами, Братковичами, Підярком, Ласківцями чи Бережанами. Хоть В. Калина пише і про невдачі, то в цілому його оповіданню панує погідний настрій і книжку замикається з якимсь внутрішнім переконанням: наш лан завтра — позавтра доспіє, бо засіяно його добре. Спомини В. Калини дійсно розширили овид, з якого ми гляділи на 1914—1921 рр. і глядимо туди, де має знятися велика — заграва.

Не має стільки прикмет книжка В. Бояринича. І цього автора причинки до історії ГА мають свою вартість, але їх розподіл і насвітлення є трохи слабші, як у В. Калини. Автор „Кривавого шляху" забагато розглядається на боки, надто велику увагу кладе на змальовання тла акції і надто підчеркує бадьорі настрої свого стягу — словами.

Їх можна було ефектовніше вивести відповідним представленням боєвої праці куріня. Якось неприродно вражають також історичні рефлексії автора. Але це все недотягнення більш літературного характеру.

Похвальною прикметою спогадів В. Бояринича є те, що в їх зрівнано і провірено заподання інших авторів, що писали про цей відтинок підльвівського фронту, на якому ділав III курінь 24 п. п. Їх вартість підносять також точні заподання про чисельний стан, організацію, виряд відділів та відомости і характеристика поодиноких старшин. Тих заподань не моглиб заступити ніякі документи.

Як видно з одного місця спогадів, автор писав підчас війни денник, з того слід догадуватися, що його заподання відносно операцій куріня під Львовом вірні і ними можна буде покористуватися як цінним причинком до складення повної історії боротьби ГА, за столицю Галицької Землі. Побажаним булоб, щоб автор постарався про видання також денника і розповів про долю III куріня до кінця існування УГА. **О. Думін.**

Полковник Борис Палій-Неїло

Подав: *Леонід Бачинський.*

На сторінках „Л. Ч. К." часто стрічаємо біографії людей, які причинилися своєю працею для добра нашої Батьківщини.

Мине ще 10 літ і багато забудеться, активні діячі покинуть нас та заберуть з собою цікаві сторінки з пережитого, а друковане слово схорониться й послужить матеріялом будучому історикові.

До таких діячів і то дуже скромних, належить генерал Борис Палій-Неїло. Про нього покійний Евген Чикаленко в листі до Др. Коса 6/4 1921 пише з Баден, „що Липинський і я знаємо його особисто з доброї сторони, а саме з праці на Полтавщині". А Віктор Андрієвський у своїх споминах „З минулого" т. II. ст. 206 і далі пише так: „є це старий артилерист царської служби, він приймав діяльну участь в організації українського війська ще за часів Центральної Ради. Гетьманови теж служив щиро, як і Центральній Раді і як служив би всякій українській владі".

Трохи далі передає стрічу свою з полковником Палієм-Неїлом в Києві (ст. 210), де цей оповідає про недовіря до нього, з боку гетьманської влади, що ставиться до нього як до непевної людини, бо він українець, а українці тепер не в ласці і т. д. Це і описане далі в цій книжці говорить, що полк. Палій-Неїло був ворожий до тої російської концепції, яку Гетьман Скоропадський провадив під кінець свого гетьманування.

Про це я навмисно згадав, бо одні осуджують Палія-Неїла як гетьманця, другі причислюють його до москалів, знов інші уважають його петлюрівцем. В дійсности полковник, а пізніше з наказу Головного Отамана Петлюри, генерал Палій-Неїло є українцем з роду і по переконанні, фаховець, старий службіст, який не належить до тих, що уміють робити політику і тому не має партійних оборонців.

Полковник Палій-Неїло народився на Полтавщині. Прадід його, дідо і батько Неїли належали до старої української шляхти. Всі були військовими. Мали свої посілости в константиноградському повіті. Мати з козацького роду Паліїв була високообразованою людиною і володіла чужими мовами, головно французькою і німецькою, а проте була свідома українка. Їй завдячує полковник Палій-Неїло своє виховання, бо батько у виховні справи не втручався. Про діда Павла Неїла, дідича, був. сотника Переяславського Кавалерійського Полку, знана історія, що відсидів 10 літ вязниці за те, що відмовився підчас жнив дати 20 коней „для височайшого" проїзду царя Александра I., що їхав на відпочинок у Крим.

В судових актах є власноручна відповідь Павла Неїла в українській мові на жадання „предводітеля дворянства" Левченка, такого змісту: „Коней дати не можу, бо всі заняті в роботі; як хочете, можу вислати 28 коров". Зневага його Величества коштувала дорого. З тюрми вернувся дідо цілком хворим. Умираючи записав синови два села: Ганебне і Неїлівку.

Батьки полковника Палія-Неїлова були люди багаті. В жилах їх текла стара українська кров. З діда-прадіда хоронилася у них стародавня українська збруя, а в гостинній висіли портрети гетьманів, особливо гарно і оздобно виконаний портрет гетьмана Данила Апостола.

В чисто українському селі минули діточі літа Бориса. Від 10 року перебуває в кадетському корпусі в Полтаві, де було кількох професорів українців, головно Іван Різенко, який поклав великі заслуги над освідомленням молоді в царські часи. Робив це дуже обережно, але любов і єдність одної ідеї вязала молодь з тим чесним і гідним сином України, що мав через те чимало неприємностей.

Скінчивши кадетський корпус, далі побирає фахову освіту в Москві і Петрограді. Як старшина російської армії в ранзі полковника артилерії визначається на війні непересічною хоробрістю. Дістає найвищі боєві відзнаки як Георгієвську збрую і Хрест, що надають великі привілеї в дальшій службі. Але приходить революція — фронт розпадається і приходить большевизм.

Полковника Палія-Неїла кличуть большевики на високе становище інспектора округи, але він зголошується у Москві до українського консуля п. Попсуй-Шапки і виїздить до Полтави, де Генеральний Секретаріят Військових Справ призначає його командантом гарнізонового тяжкого тракторного дивізіона, який він українізує.

В Полтаві стрінувся з бл. п. В. Липинським, тоді поручником кінного запасового полку та з ним і з п.

Сергієм Панченком заснували українську полтавську військову громаду.

Енергію і організаційні здібности полк. Палія-Неїла признає Головнокомандуючий військом України полк. Капкан і в порозумінні з Головним Отаманом С. Петлюрою, призначає його комендантом військ Полтавщини і начальником залоги м. Полтави. Попереднього коменданта полк. Ластовченка убив жид комуніст Дунаєвський (псевдонім). А попередник убитого полковника Ластовченка був мало фаховою людиною — (Хилоботченко) й полишив незмірно тяжкий стан. Військовий фронт тоді тягнувся від Харкова до Лозової.

Безнастанні напади большевиків, озброєні банди грабіжників і злодіїв в самій Полтаві та боротьба на великому фронті заставляли полков. Палія-Неїла самому виїздити на чолі броневика і боротися за кожний кусник землі.

В березні 1918 р. полков. Палій-Неїло дістає призначення помічника Головного Інспекторату Артилерії в Києві. Працює над організацією Артилерії при 8 корпусах Української Армії.

За часів Гетьмана Скоропадського обнимає уряд помішника генерального писаря і начальника Генеральної Канцелярії Українського Козачого Війська.

По упадку Гетьмана Скоропадського і занятті Києва військами Директорії полк. Палія-Неїла кличуть на посаду помішника Столичного Отамана, на якій перебув до евакуації Уряду і всіх Міністерств з Києва.

Він був найближчим до організації паради на Софійській Площі у Києві при проголошенні зєднання українських земель і на репродукції фотографії уміщеній в Літописі Червоної Калини ч. 2. 1935 р. полк. Палій-Неїло знаходиться близько Галицької делегації.

Виїхав з Києва разом з курінем галицької жандармерії, яка дуже сумлінно несла службу в Києві. Потім прийшла знана подорож від Києва до Винниці і Камянця.

В 1920 р. знов стрічаємо полк. Палія-Неїла, як активного старшину в боях під Винницею. 1 липня 1920 р. на приказ Головного Отамана Петлюри дістав іменування на генерала для особистих доручень при Головному Отамані.

Від 1928 р. тихенько осів полков. Палій-Неїло в Перемишлі, оснував малярське заведення „Відродження“ і заробляє на хліб малюванням церков і образів.

В 1927 р. на чолі ініціятивного гуртка еміґрантів заснував філію Укр. Центрального Комітету і був головою 4 роки. На 60 літах життя і по давних військових тернистих шляхах віддався цілком церковній праці і жиє споминами минувшої слави відродженої України.

К. ЗАКЛИНСЬКИЙ

Табор у Йозефові

Пустка, немов поховали життя. —
Сухоребрії стіни бараків — з висока
довгими днями обпалює, ссе
пребайдужнеє соняшне око.
Неначе громада лячних кістяків,
що вирила буря з пустинних пісків —
мертво глядять у простори
бараки пониклі, хворі.
І тільки ось тіни
снуються між ними,
тіни вкраїнських борців.

— — — — — — —

На блідих, на устах ще блукає німа
невигасла пісня бою,
а в душах походня грає сурма
з українських степів далеких луною.
Свіжою раною ятриться багряною
спомин гіркий про лицарську кров,
про голод, і пошесть, і смерть борців,
що так спалахнули у фільмі віків
і погасли, немов
жертовні вогні
на вівтарях волі й борні.

— — — — — — —

І тут команда бренить —
не та, що до бою взива,
а наче з могили
безгучно, безсило
тремтять слова.
Болить так, болить,
у душі накипіло,
у кожній клітині щемить
несповнене діло,
нездійснена мрія, мов пташка без крилля,
убите зусилля!

— — — — — — — —

Як сон, подих волі блукає
по таборі й летить у безкрає...
Як марево сонне
в минулости плесо втонула бездонне
борня богатирська
за ціль, що стремить в далечінь,
за мету поколінь.
І те, що кипіло, ревло, хвилювало —
казкою стало.
Болюче питання совою скиглить
»Невже воно справді було й пролетіло,
і справді пропала призначення мить?
Відложене знову Богданове діло,
і справді на довго знеможене спить?«

— — — — — — — —

Живцем у могилу заперті
останки залізних полків.
Нависло над ними загрозою смерти
прокляття рабства вікового,
роздору проводирів згубна пожога
і темрява думки
в батьків і синів.

— — — — — — — —

Живцем у могилу зариті
останки залізних полків...

1921.

Атака Чорношлишників під Товстеньким

Спомин.

Написав: *Д. Гонта.*

О год. 6. рано виїздимо з командантом 7-го гарм. полку з містечка Пробіжна на фронт, в напрямку Збруча. На фронті спокій. Приїздимо до батерії пор. Єгера, яка стоїть в ліску на південь від с. с. Товстеньке-Кривеньке.

Нараз за цими селами піднялась густа рушнична, та кулеметна стрілянина. Лишаємо коней ординарцям, а сами виходимо на край лісу, щоб зорієнтуватися в ситуації. І бачимо, як наша піхота відходить якраз на ці села, а за ними, густими лавами, сунуть большевики.

Батерія відкриває вогонь по ворогу і особливо по тачанках з кулеметами, які вискакують наперед своєї піхоти, обертаються і засипають наших козаків густим вогнем. Наші частини, виснажені вкрай довгими боями, завзято відбиваються від ворога. Але перед переважаючими силами ворога, добре вивінуваного в амуніцію, якої у нас брак, мусять крок за кроком відходити, залишаючи рідну землю на поталу ворога.

Большевики наступають, якийсь відділ обходить ліве крило нашої піхоти і зненацька строчить в бік, між нашими частинами, які уже й так здесятковані, повстає паніка.

Щоб підтримати настрій піхоти, полк. Л. наказує мені взяти одну гармату на передок, і, вискочивши на поле, якнайближче до нашої піхоти, відкрити вогонь по ворогу.

— Коня! — кричу. Прилітаю до батерії, беру одну гармату і чвалом простую по полю в напрямку с. Товстеньке, з якого вже відходить наша піхота, а підсуваються большевики. Село лежить у балці, так що обстріл через село добрий.

„Товариші" побачили гармату і зачали обстрілювати нас густим вогнем з кулеметів. Командую на ліво-кругом, з передка, і по прямій наводці, зачинаю розстрілювати большевицькі лави, вибираючи в першу чергу тачанки. Хоч тактика каже стріляти по піхоті шрапнелями, я стріляю гранатами, бо гранат робить багато гуку і часто паралїжує ворожий намір. Та здається, не випустив щей десяти набоїв, коли дивлюсь, з ліва від нас, зявляється якась кіннота. Вмент повертаю гармату на ліво і вогонь, бо певен, що ворожа.

Якеж було моє здивування, а разом з ним і жах, коли за пару секунд бачу чорний прапор і шлики. Жах тому, що гранат полетів у їх бік.

— Чорношлишники! — закричали з радістю козаки. І цей раз зявились вони, як зпідз емлі, неждані, але такі бажані, у цей тяжкий мент.

За хвилину блиснули шаблі, могутній крик „Слава" вирвався з майже тисячі грудей, виструнились коні козацькі, а ворогів охопив жах, бо побачили страшний для них, чорний прапор. Ще почулося пара поодиноких стрілів, та і вони замовкли, тільки чути було якийсь гомін, неначе надходила велика буря. Запрацювала біла зброя, шабля-козацька. Купалося Поділля в крові наїздників. Хоч „товариші" знали, що пощади нема, всеж падали навколішки, підносячи руки до гори, та просили її.

Затихла буря, лише де-не-де, ще ганяли козаки окремо утікаючих „товаришів" по полях, докінчуючи своє діло.

Підїздить до мене командант полку, наказує хор. Ш. вести гармату до батерії, а ми рушаємо в бік Збруча до с. Сидорова. Переїхавши с. Товстеньке догонюємо Чорних, які вже їдуть струнками рядами також туди, вислявши наперід одну сотню.

Трапом обгонюємо полк. Чути веселі розмови козаків, жарти, таке вражіння, що не сталося нічого надзвичайного. Говорять про кобилу козака „Бомби" (це так прозвали козака першої сотні, чорнявого, присадкуватого флегматика, який переважно перший вривався у ворожі лави).

— Так, так! — каже козак, що їде поруч з ним, пригадую як вона носила в атаку того маляра, що приїздив нас малювати, і їздив на ній, як ти, Бомба, був ранений.

— А як же це було? — сміючись питає Бомба.

— Та як стояли ми в с. Б. то „Дідусь" прислав маляра, малювати з Чорних патрети, намалював „батька", старшин деяких, Микиту; „батько" дав йому твою Харитину, щоб він їздив, поки буде у нас, а тут якось „товарищі" прорвались, сурмач грає тривогу, вилетіли ми сідлати, батько вихопився на Каську, хватає списа і наперед, ми за ним, а маляр видряпався на Харитину і за нами. Вискочили за село, тут по нас і сипнули з машинок. Харитина закусила вудила і пре в атаку. Маляр бачить, що непереливки, бо ж зброї немає, тільки якась скринка через плече, а Харитина таскає. Він тоді коміть головою в якусь канаву, а Харитина сама з нами ходила до атаки. Сміха було як повернулись до села, бо перше думали, що його десь ранило, або забило, шукали по полю, а він пішки повернувся до села.

Рівняємося з прапором полку, на якому напись: з одного боку кістяк і „Україна, або смерть" а на другому Тризуб: „1-ший кінний полк Чорних запорожців", на переді веселий і жартобливий полковник П. Дяченко.

Розповідає, що як прискочили до большевицьких лав, то перше, що кинулося в очі, це руда грубезна баба, сестра большевицька, яка підбадьорувала цю банду, щоб боронилась, та блиснула Бомбина шабля і баба присіла.

Тепер полк іде до Сидорова, а потім чвалом під Гусятин, бо там також прорив, мусимо туди поспіти, може також справимо „товаришам" весілля. Тут обійшлося щасливо, ранено тілько двох коней, а братва вся ціла, до того дістали в презенті від „червоних" три тачанки з кіньми і два вози набоїв, яких у нас так бракує.

Вїздимо до села. Селяни зустрічають нас зі сльозами на очах, бо оце сьогодня вони уперше побачили большевиків, які себе уже вспіли добре дати в знаки.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

† Мгр. ІВАН ФЕДАК

б. пор.-суддя У. Г. А.

адвокат в Старому Самборі, помер ненадійно від недуги серця 21 серпня 1936 р. в 48-му році життя.

Покійний уродився 1-го березня 1889. в Золочеві. Народні школи та державну гімназію покінчив Покійний в Самборі. Опісля вписався на правничий

факультет львівського університету. Негайно по закінченні правничих студій вписався на листу кандидатів адвокатури в самбірській Палаті Адвокатів.

Зараз по вибуху світової війни Небіщик зорганізував поважну скількість молодих хлопців з турчанської округи як добровольців до УСС і виїхав з ними до Стрия в тій надії, що його відділ буде принятий в склад легіону. Однак приїхав до Стрия вже по виданні відомого наказу австрійської військової влади, що обмежував число УСС-усів до 2000 люда так, що мрії його стати українським стрільцем скінчилися нічим і Покійний мусів розпочати активну військову службу у складі австро-угорської армії від листопада 1915 р. при військових судах.

Розпад Австрії застає Покійника в Польщі, звідки по довшій мандрівці залізницями та пішки передістається до Східньої Галичини, де негайно вступає в ряди відродженої Української Гал. Армії й повнить службу теж при військових судах, а то зпочатку при Полевому Суді О. В. К. Стрий, а опісля аж до відвороту нашої Армії з Галичини при Полевому Суді III. Гал. Корпусу в Стрию. Основне знання військових карних законів та військової процедури набуте в часі кількалітньої судової служби в австрійських полевих судах та невсипуща праця Покійника й його подиву гідна пильність та педантичність звертає на його особу увагу зверхніх військово-судових Властей ЗОУНР, внаслідок чого номінаційним декретом Держ. Секретаріяту Військ. Справ за підписом першого нашого військового Міністра бл. п. Дм. Вітовського уділено йому „веніам студіорум“ відносно іспиту військово-судейського та іменовано його поручником-суддею з тим, що до 3-ох місяців від дня номінації мав зложити фаховий іспит в Д. С. В. С. перед комісією, що в тій цілі мала бути покликана. І дійсно дня 13 V. 1919 р. Покійний зложив військовий судейський іспит з дуже добрим поступом, про що свідчить збережене свідоцтво.

Свій відповідальний уряд військового судді блп. Іван Федак повнив якнайкраще при пол. Суді III. Гал. Корпусу, що його начальником був жиючий ще сьогодні адвокат в Янові др. Володимир Кіжик.

Відворот УГА пірвав за собою теж і блп. Івана Федака й він скитається з Армією зпочатку в Галичині, де повнить ріжні службові призначення, як прим. гуртування розбитих військових частин і обозів, виконує службові поїздки до Камянця, якийсь час урядує як пор.-суддя при Полевому Суді Кмди Запілля в Чорткові. По переході нашої Армії за Збруч приділюють Його до судової резерви, а це тому, що тодішній революційний час не давав змоги якслід наладнати правильний біг військового судівництва. Якийсь час повнить він судейську службу при пол. Суді Етапної Стаційної Кмди ч. 6 в Мінківцях. Опісля призначено Покійника військовим Слідчим Штабового Суду при Штабі Запоріжської Групи з приділом до помочі Слідчого судді Київського Військового Суду в надзвичайних справах П. Шалаїва. Вкінці Покійник опинився як пор.-суддя при Стаційній Кмді в Могилеві подільському, де переживає тяжку осінь і зиму з рр. 1919—20. в чотирокутнику смерти серед жахливої епідемії пятнистого тифу. В половині лютня 1920 року більшовицькі війська заволоділи Могилевом под. і Покійник, щоби не попасти в їх полон, подався до Камянця поділ. зайнятого тоді польськими військами, де перебував до перших днів березня місяця 1920 р. як конфінований.

З початком березня 1920 р. повертає до Галичини. Відбувши практику і здавши іспити Покійний став адвокатом у Самборі і провадив свою канцелярію аж до дня смерти то є дня 21. VIII. 1936 р.

В часі свого побуту в Ст. Самборі Покійний попри свою фахову працю, чимало часу й труду посвятив як громадянин праці культурно-просвітній для піднесення старосамбірського міщанства.

В. Й. П.

СПРАВЛЕННЯ ПОХИБКИ.

В „Літописі“ ч. 11. за листопад 1936. в статті „Різьбар М. Бринський“ стор. 7. вірш 4. надруковано „учителя Міховського“, а має бути „учителя Міхаловського“.

Хто знає адресу стрільців Рогового і Палідвора з кулеметної сотні „І. панцирного потягу **Стрілець“**, хай подасть Адміністрації „Літопису“.

Віршована памятка

Подав: *Семен Лазибнюк.*

В часі повстання проти гетьмана Скоропадського в моє посідання дісталась одна книжка, в якій був списаний на окремій карточці вірш, який подаю нижче, і на маргінесах було також кілька віршів. Книжка згодом загубилася, а вірш був переховуваний враз з особистими документами — тому й зберігся.

Автор вірша, як видно було з написів на книжці, був старшиною якогось штабу Української Армії і правдоподібно вже не жиє. Звався він Левіцький, як сам себе писав.

Подаю дослівно цей вірш, який досадно характеризує похорони поляглих, чи розстріляних воїків.

Не дзвонили тут їм дзвони
Піп з дяком їм не співав
Без плачу і без гомону
Санітет їх поховав.
Заволік їх під тополю
Черевички з них стягнув,
Закляв зтиха, що подерті,
І у яму їх зіпхнув.
Ні хреста їм не поставив
Ні могили не зрівняв.
Написав лиш щось на картці
І до других почвалав.
І булиб про те не знали ані зорі,
Ні місяць, що тихо між хмарами плив
Колиб не тополя над берегом моря,
Колиб не зрадливий тополиний спів.
Ця, слухала з болем, що діялось в долі
І тільки як вітер до неї злітав.
Звірялася зорям та квітонькам в полі,
Хоч вітер тополю мовчати благав.

1918 р. Вінниця. **ЛЕВІЦЬКИЙ.**

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. Ш.

Селянин Федорошин обороняється зі своїми зятями проти переважаючого ворога. „Календар Ч. К." на 1924 р. Львів 1923. 8°, календарієм — грудень.

1918/19. Партизани. Околиці Рави Руської. Проти поляків. Гер. вчинок. З іл.

Семенів Іван. Сон на морозі. (Різдвяний спомин У.С.С-а з московського полону 1916 р.). „Укр. Слово". Париж 1934, ч. 89, ст. 3.

Семиген Олекса. „Укр. Вістник". Львів 1921, ч. 14.

УСС. Посмертна згадка.

Семиківський Л. Над Стрипою. (В 15 річницю боїв УСС. на Поділлю). Календар Ч. К." на 1931 р. Львів 1930. 8°, ст. 1—4.

УСС. Бій під Семиківцями.

Семко Шкреметко, надпоручник українських військ. „Укр. Голос". Перемишль 1919, ч. 9, ст. 3.

Некрольоґ.

Семко О. Веселий Кут. „Україна", журн. укр. козака. (Станиславів). (1920). 4°, ч. 2, ст. 11—12.

Оповідання про бій за Веселий Кут в 1919 р.

Семко О. На фронті. „Укр. Слово". Станиславів 1920, ч. 4, ст. 2.

Панцирник „Кармелюк", стація Н. 1920. АУНР.

Семко О. На фронті. Ніч на заставі. „Укр. Слово". Станиславів 1920, ч. 8, ст. 1.

1920. АУНР. Побут військовий.

Семчук Лука. Бій за Велику і Малу Вишенку. „Літопис Ч. К." Львів 1935. 4°, ч. 11, ст. 4—6.

І. Корпус УГА. Яворівська ґрупа, Золочівські сотні, річка Верещиця, УСС, ґрупа Кле. Долудівці в марті — квітні 1919. Проти поляків.

Сенечко Гриць, сотн. Роззброєння частин V. гарматнього полку селом Великі Луги. „Літопис Ч. К." Львів 1934. 4°, ч. 12, ст. 7—12.

Вступ. Роззброєння. Карна експедиція. Самосуд над злочинцями та характеристика села. 1920.

Сердицький Михайло. Лесь Кудрик. „Календар Черв. Кал." на 1929 р. Львів 1928, 8°, ст. 90—103.

С. С. проти гетьманців і большевиків. 1918—1919. Історія хлопця-героя.

Сердюк Петро. Спогад козака Сердюка. „Спогади", ч. І. Каліш 1921. 16°, ст. 24—28.

Від Денікина до Укр. Армії.

Серед Українців Стрільців. Із записника офіцера „Діло" Львів 1914, ч. 7, ст. 1—3.

Середа Михайло. Незабутня ніч. (Спогад начальника штабу корпуса). „Календар Черв. Кал." на 1931 р. Львів 1930. 8° в., ст. 96—99.

Ударний корпус на ст. Миронівка, лютий 1919. Убивство скарбника 3. січ. полку Кононенка. Робота большевицьких аґентів в укр. війську.

Середа М(ихайло). Останні дні збройної боротьби. (21. XI. 1920 р. — 21. XI. 1930 р.). (З приводу десятиліття української наддніпрянської еміґрації). „Літопис Ч. К.". Львів 1930, 4°, ч. 12, ст. 2—5.

АУНР. проти черв. москалів. З іл-ми.

Середа Михайло, полк. АУНР. Отаманщина. „Літопис Ч. К.". 4°, Львів 1929, ч. 3, ст. 22—23; 1930, ч. 1, ст. 10—12; ч. 2, ст. 6—8; ч. 3, ст. 15—17; ч. 4, ст. 12—14; ч. 5, ст. 12—14; ч. 6, ст. 17—20; ч. 7/8,

ст. 21—25; ч. 9, ст. 14—16; ч. 10, ст. 15—17; ч. 11, ст. 11—13; ч. 12, ст. 18—20.

Отаман Палієнко (ч. 3 — 1929). Отаман Божко (ч. 1 — 1930). Отаман Шепель (ч. 2). Отаман Болбочан (ч. 3). Отаман Семесенко (ч. 4). Отаман Волох (ч. 5). Отаман Біденко (ч. 6). Отаман Волинець (ч. 7/8). Отаман Ангел (ч. 9). Отаман Юрко Тютюник (ч. 10). Отаман Козир-Зірка (ч. 11). Отаман Ляхович (ч. 12).

Середа М(ихайло). Перші українські військові частини. „Календар Ч. К." на 1929 р. Львів 1928. 8°, ст. 45—51.

Середа М(ихайло), пполк. Петлюра і Гарибальді „Табор". Каліш 1927. 8°, ч. 3, ст. 14—17.

Промова, виголошена на жалібній академії в 40 день смерти Голови Директорії, урядженій Т-вом Вояків Армії У. Н. Р.

Середа Михайло, пполк. Сторінка з історії визвольної боротьби. (Памяти ґенералів Гандзюка і Сафонова). „Літопис Ч. К." Львів 1931. 4°, ч. 11, ст. 15—17.

До історії українізації 1-го укр. корпусу. Характеристика штабовців.

Середа Михайло. Холодний Яр. „Літопис Ч. К." Львів 1931. 4°, ч. 12, ст. 11—14.

От. Чучупака, роля ротм. Уварова, відділ сотн. Лихарева, Махно. 1919.

Середа Михайло. Холодний Яр. „Діло". Львів 1934, ч. 204, ст. 3.

Передрук з „Літописа Ч. К." 1931, ч. 12.

Середа Михайло. Хорунжий Масловець. „Літопис Ч. К.". Львів 1932. 4°, ч. 12, ст. 15—18.

Побутове.

Сестра милосердя. Затаврована прокляттям. „Військ.-Наук. Вістник". Київ 1918, кн. 1.

Напів белєтристична замітка, дотичить Муравйова, Єґорова і Ремньова. Знач. сусп.-істор.

Сестри жалібниці в бою під Козятином. „Календар Черв. Кал." на 1926 р. Львів 1925. 8°, календаріюм — травень.

Весна 1919. 1-а бриґада. Гер. подвиги. З іл.

Сестри санітарки Ніна Крагавицька і Соня Ярошинська серед граду куль несуть допомогу раненим козакам. „Календар Черв. Кал." на 1931 р. Львів 1930. Календ. — липень.

Глухів. 6. III. 1918. В бою з москалями. Гер. вчинки. З іл.

Сибірний. Вільне козацтво у Зальцведелю. „Вільне Слово". Зальцведель 1918, 4°, ч. 51, ст. 2-3.

Сибірний. Як поводяться большевики на Україні. „Вільне Слово". Зальцведель 1918, 4°, ч. 18, ст. 2—3.

Сидоренко-Сапарай Сергій, пполк. Соціялістична спадщина націоналістам воякам. Вступ до Стратеґічно-політичного Нарису Зимового Походу. „Немезіда", квартальник. Яблонна к/Варшави. 1936. зб. 1. 8°, ст. 5—18 (прод. буде).

Є про Зимовий похід. ґен. Омеляновича-Павленка старшого. С. Петлюру, військо і „демократичне" військо, Скоропадського, Григоріева, Волоха. Запорожський корпус і перехід його через Румунію полк. Чорних Запоріжців, Запорожську Січ, ґен. Удовиченка Ол., ґен. Змієнка, от. Оскілка, Антантські війська в Одесі, ґен. Сальського, Галицьку Армію та ін. Ярко опозиційний артикул.

Сидоренко-Сапарай Сергій, пплок. Стратеґічно-політичний нарис Зимового Походу. 6. XII. 1919 — в. V. 1920 рр. „Немезіда". Яблонна 1936. 8°, зб. 2, ст. 20—27 (прод. буде).

Продовження попереднього артикула. Число улягло конфіскаті.

Сидоренко Сергій, пполк. Хоробрість з розпачі й безпорадности! В альбом пп. Андрієві Лівицькому й Володимирові Сальському. „Немезіда". Яблонна. 1936. зб. 2, 8°, ст. 31—35.

Артикул полємічний, з приводу „Наказа ч. 1" Конфіската.

Сильвестер Глібовицький, студент прав, б. С. С. „Діло" Львів 1915, ч. 103, ст. 3.

Причинок до біоґр. УСС.

Симон Петлюра. Каліш 1927. Видання міжорганізаційного комітету по увіковічненню памяти С. Петлюри. З друкарні Видавництва „Чорномор". Формат 17 x 24.5 (лежача вісімка), ст. 4 тексту і 25 карт з ілюстраціями.

Властиво є це альбом, попереджений вступною статтею М. С., затитулованою: Симон Петлюра. (Короткий біоґрафічний нарис). На картах: 4 портрети з ріжних часів, парада в Станиславові 1920 р. з Вождями Петлюрою і Пілсудським, дім, де замешкував у Парижі С. П. і 2 вигляди кімнати, місце, де забито С. П., маски з обличча і руки, 12 ілюстрацій до похорону, вигляд могили і вигляд церкви св. Покрови в укр. станиці в Каліші.

Симон Петлюра. (В 10-ту річницю чину ні для зиску ані для слави). „Укр. Сокіл". Прага 1936, ч. 5, ст. 1.

Симон Петлюра в молодости. Збірка споминів під ред. А. Жука. Львів 1936. 16°, ст. 195 і 7 нен.

Іван Рудичів: Симон Петлюра з молодости. Андрій Жук: Із споминів про Симона Петлюру. Микола Порш: На спільному шляху. Лев Ганкевич: Святослав Таґон у Львові. Володимир Левинський: Наддніпрянська політична еміґрація у Львові в рр. 1904—1905. Андрій Жук: До характеристики С. Петлюри.

Симон Петлюра. „Рідна Школа". Львів 1936, 4°, ч. 10, ст. 148, 149.

З портретом.

Симон Петлюра. (В 10-ту річницю траґічної його смерти). „Сокільські Вісти". Львів 1936, 4°, ч. 6, ст. 2.

З портретом.

Симон Петлюра. В річницю його смерти. „Укр. Комбатант". Косів 1936, ч. 1, ст. 8.

Симон Петлюра. В 10-ліття його смерти. „Укр. Вісти". Львів 1936, ч. 118, ст. 2.

Оцінка.

Синенький І. Хор. Евген Ясеницький рятує команду свого куріня. „Календар Черв. Кал." на 1931 рік. Львів 1930. 8°, Календ. — жовтень.

IX. 1916. На Лисоні УСС. Гер. вчинок. З іл.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

Просимо П. Т. Передплатників, що залягають з передплатою за минулий час, порозумітися з Адміністрацією конечно впродовж місяця грудня щодо сплати залеглости.

Розходиться про те, що безплатний щомісячний додаток (в 1937 р. Спомини ґен. А. Кравса) одержуватимуть лише ті передплатники, що будуть мати упорядковану справу залеглости і будуть платити точно біжучу передплату.

Подяка

Оцим почуваюся до обовязку зложити подяку Товариству взаїмних обезпечень на життя „Карпатія“ у Львові за скоре і без зайвих труднощів виплачення повної обезпеченої суми по моїому бл. п. мужові Томі Бортникові, парохові в Маковій п. Риботичі.

Скоре й акуратне виплачення обезпеченої суми уповажнює мене поручити це одиноке українське Товариство обезпечень на життя „Карпатія“ у Львові найширшим кругам української суспільности.

Михайлина Бортникова

Подяка

Оцим почуваюся до обовязку зложити подяку Товариству взаїмних обезпечень на життя „Карпатія“ у Львові за скоре і без зайвих труднощів виплачення повної обезпеченої суми по моїому бл. п. мужові Михайлові Каричек в Демні вижній п. Сколе.

Скоре й акуратне виплачення обезпеченої суми уповажнює мене поручити це одиноке українське Товариство обезпечень на життя „Карпатія“ у Львові найширшим кругам української суспільности.

Юліянна Каричек

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 12. / Грудень 1936.

ЗМІСТ:

Троянда
Микола Матіїв-Мельник 2

Від Видавництва 2

Почин великого діла
Др. Іван Іванець 3

З Запоріжського Корпусу до СС-ів
Дмитро Купчак 5

Европа й відродження України
Ілько Борщак 7

Під московським караулом
Франц Коковський 12

Знад Дніпра до Сени
Федір Дудко 14

Чому мовчите?
О. Думін 17

Полковник Борис Палій-Неїло
Леонід Бачинський 18

Табор у Йозефові
К. Заклинський 19

Посмертні згадки 20

Бібліографія 22

Від Адміністрації 24

Редагує: *В. Софронів-Левицький*. Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*. З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № К-1663 П

Вже появилася

Велика історично-воєнна монографія О. Думіна:

„Історія леґіону українських січових стрільців"

з багатьома чертинами боїв і походів УСС і понад 100 оригінальними, здебільша ще ніде не репродукованими світлинами і поіменним списом (понад 1.300 прізвищ) всіх поляглих і ранених УСС.

Ціна зол. 15·—, з пересилкою зол. 15·60

Для членів „Червоної Калини" знижка.

Накладом видавництва

„ЧЕРВОНА КАЛИНА"

ЛЬВІВ, ВУЛ. ЗІМОРОВИЧА Ч. 12.

Почт. скр. 43.

Міліоновий збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА“

говорить сам про
високу якість
і дешеву ціну.

фабрика в Тернополі — фабр. склад Львів, вул. Бляхарська 11

Фабрика хемічних виробів

О. Левицька і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51.

Телефон 60-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якости
Пасту до взуття „Елегант“ терпентинову.
Пасту до взуття „Елегант“ люксус. в туб.
Пасту до підлоги „Французька маса“
Віск комбінований до підлоги
Вазеліну до шкіри

Синку до білля

помадкову і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу.

Спомини Софії Русової

друкуються в 1936 р. в часописі „НОВА ХАТА“
Багато ілюстровані.
Опера „Різдвяна Ніч“ — Празьке видання Кобзаря — Підпільна робота
цікаво описані й змальовані відомою нашою діячкою.
Жадайте оказових чисел „НОВОЇ ХАТИ“.

АДРЕСА: ЛЬВІВ, ХОДКЕВИЧА ч. 9.

Для Пані
Перфуми, Квітові води, Пудри

Для Панів
Ножики до голення, Пензлі, Мила

Для Дітей
Пластеліна, Глина до модел., Фарби

поручає: **ЦЕНТРАЛЬНИЙ МАҐАЗИН**
ФАРБ І ГОСПОДАРСЬКИХ ПРОДУКТІВ
ІВАН СУДГОФФ
ЛЬВІВ, РИНОК ч. 38.
(біля Нар. Торговлі).

K. I. P.

Кооператива Інженерських Робіт

Львів, вул. Уєйського, ч. 6.
Телєфон 280-88.

Відділ: **Станиславів, вул. 3 Мая ч. 4.**

пляни
кошториси
будови
поради

народних домів,
кооператив,
читалень,
церков,
промислових
і житлових
домів.

IV
ЖС 16773/1936-1-12

ЛІТОПИС

Червоної Калини